หนังสือชุดพระเกียรติคุณ
สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)

วัดราชบพิธ

๑๘

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)

พระเกียรติคุณ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถร)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สุเชาวน์ พลอยชุม เรียบเรียง

พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุเชาวน์ พลอยชุม

พระเกียรติคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน)

วัดราชบพิธ.-- กรุงเทพฯ :

มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.

172 หน้า

1. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน)

2440-2532

I. ชื่อเรื่อง.

294.30922

ISBN 974-580-845-8

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๔๔ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 129 หมู่ 3
ถ.สุขาภิบาล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล
จ.นครปฐม โทร. 8002373-4, 889-2830

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(วาสน์ วาสนมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๘

(วาสโน วาสน์ ณีลประภา ป.ธ.๔)

พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมธรรมวิธานธำรง สกลมหาสงฆปริณายก ตรีปิฎกคัมภีรญาณ วาสนภิธาน สังฆวิสุต ปาวจนุตตมโสภณ ภัทรผลสาธารณูปกร ชินวรวงศวิวัฒ พุทธบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณ พัฒนคุณ วิบุลศีลสมาจารวัตรสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราช เสด็จสถิต ณ วัดราชบพิธสถิต มหาสีมาราม ราชวรวิหาร พระอารามหลวง จงทรง เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสาร-สิริสวัสดิ์ จิรัฐฐิติ วิรุฬหิไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา เทอญ

นำเรื่อง

สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณฐานันดร หรือสมณศักดิ์สูงสุดในทางการปกครองของคณะสงฆ์ไทย เป็นตำแหน่งที่มีมาคู่กับคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นอย่างต่ำ ตามหลักฐานดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์พระประมุขแห่งสังฆมณฑลทั่วราชอาณาเขตที่เรียกว่า สังฆปริณายกบ้าง มหาสังฆปริณายกบ้าง สกลมหาสังฆปริณายกบ้าง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้สถาปนาหรือแต่งตั้ง

สมัยกรุงสุโขทัย สมณศักดิ์สูงสุดในคณะสงฆ์เรียกว่า **พระสังฆราช** และสันนิษฐานว่า พระสังฆราชน่าจะมีมากกว่า ๑ องค์ กล่าวคือ เมืองใหญ่ ๆ น่าจะมีพระสังฆราชองค์ ๑ เป็นสังฆปริณายก หรือประมุขของสงฆ์บริษัทตลอดเขตเมืองนั้น

สมัยกรุงศรีอยุธยา ในชั้นต้นมี พระสังฆราช ๒ องค์ คือ เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสีองค์หนึ่ง มีราชทินนามว่า **พระพุทธโฆษาจารย์** เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีองค์หนึ่ง มีราชทินนามว่า **พระวันรัตน** องค์ไหนเป็นผู้มีอายุพรรษามากองค์นั้นได้เป็น **สมเด็จพระสังฆราช** และมีคำว่า "สมเด็จ" นำหน้าราชทินนาม ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า บางครั้งออกนาม **สมเด็จพระวันรัตน** บางครั้งออกนาม **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** ฉะนั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช จึงเป็นสมณศักดิ์สูงสุดและมีเพียงองค์เดียว

มาถึงตอนปลายกรุงศรีอยุธยา จึงเกิดมีราชทินนามสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชขึ้นคือนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษาสังฆราชาธิบดี** ซึ่งสันนิษฐานว่า เกิดมีขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเป็นครั้งแรก และได้ใช้เป็นแบบสืบมา

สมัยกรุงธนบุรี การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังคงรูปแบบเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา คือมีสมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์สูงสุดและเป็นตำแหน่งสูงสุดทางการปกครอง และมีสมเด็จพระสังฆราชเพียงองค์เดียวเป็นประมุขของสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาเขต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช มีราชทินนามว่าอย่างไร

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังคงดำเนินไปเหมือนเมื่อครั้งกรุงธนบุรี มีตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์สูงสุดและเป็นประมุขแห่งสงฆ์บริษัททั่วราชอาณาเขต ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระสังฆราชมีราชทินนามว่าอย่างไร กระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อทรงสถาปนา สมเด็จพระพนรัตน (มี) เป็นสมเด็จพระสังฆราช มีราชทินนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษญาณ ปริยัติวราสังฆราชาธิบดี** นำให้สันนิษฐานได้ว่า แม้ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมเด็จพระสังฆราชก็คงจะมีราชทินนามว่า **สมเด็จพระอริยวงษญาณ** เช่นเดียวกัน

ราชทินนามนี้ได้ใช้เป็นแบบสืบมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้แก้เป็น **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** และได้ใช้เป็นราชทินนามสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสืบมาจนทุกวันนี้

แต่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ปัจจุบัน ได้รับพระราชทานทินนามต่างไปจากสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ก่อน ๆ ว่า **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช** จึงนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์แรกที่มิได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ได้รับพระราชทานราชทินนามเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์ ไม่ได้ใช้พระนามว่า **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ** ตามแบบอย่างที่เคยเป็นมา

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ที่สมเด็จพระสังฆราช แต่ไม่เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช เมื่อถึงคราวจะออกพระนามเรียกพระนามกรม เมื่อจะกล่าวถึงตำแหน่งเรียกต่อพระนามว่า **สมณุตมมหาสังฆปริณายก** เป็นครั้งแรกที่เจ้านายได้ทรงรับตำแหน่งนี้

ในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษก แด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระสังฆราช คำว่า **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** ซึ่งใช้เรียกเจ้านายผู้ได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษกแทนคำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เกิดมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก

ต่อมาเมื่อ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า คำว่า **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** ก็เกิดมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก

สรุปได้ว่า ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สมณศักดิ์สูงสุดในคณะสงฆ์คือตำแหน่งที่ **สมเด็จพระสังฆราช** นั้นมีคำเรียกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. เจ้านายชั้นสูงผู้ได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษก (คือทรงได้รับสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช) เรียกว่า **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า** มี ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าวาสุกรี) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) และสมเด็จพระมหา-

สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงเศวตฉัตร ๕ ชั้น สูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงเศวตฉัตร ๓ ชั้น

๒. พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงได้รับสถาปนาเป็นที่สมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า **สมเด็จพระสังฆราชเจ้า** มี ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ (หม่อมเจ้าภุชงค์) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่นนภวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงเศวตฉัตร ๕ ชั้น แต่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้รับพระราชทานฉัตรตาดเหลือง ๕ ชั้น

๓. ท่านผู้มิใช่พระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อได้รับสถาปนาเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า **สมเด็จพระสังฆราช** ทรงเศวตฉัตร ๓ ชั้น ดังที่ปรากฏทั่วไป

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาต่อเนื่องกันมามิได้ขาดทุกรัชกาล กระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพียงพระองค์เดียว

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์แล้ว มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่

สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๔ จึงว่างสมเด็จพระสังฆราชเกือบตลอดรัชกาลคือ ๑๕ ปี

ในรัชกาลที่ ๕ ในช่วง ๒๓ ปีแรกแห่งรัชกาล ก็มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชเช่นกัน กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้นก็ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชเพียง ๑๐ เดือนเท่านั้นก็สิ้นพระชนม์ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) เป็นพระองค์ที่ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช ๕ ปีเศษก็สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ หลังจากสมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์แล้ว ก็มิได้ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ฉะนั้น ในรัชกาลที่ ๕ จึงรวมเวลาที่ว่างสมเด็จพระสังฆราชอยู่ถึง ๓๔ ปี นับแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชต่อเนื่องกันมามิได้ขาดจวบจนปัจจุบัน

แต่โบราณมา พระเถระผู้จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จ

พระสังฆราช รวมทั้งสมเด็จพระราชาคณะด้วยนั้น ปรากฏตามพระอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า **“เฉพาะบางรูปผู้ทรงคุณพิเศษ เช่น เป็นพระอุปัชฌายะหรือพระอาจารย์ของพระราชา...”** หากมิใช่เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ **“ทรงเลือกที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า”** กล่าวโดยสรุปก็คือ ท่านผู้จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชนั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในทางใดทางหนึ่ง ฉะนั้น ในบางรัชกาลเมื่อหมดท่านที่ดำรงอยู่ในฐานะดังกล่าวแล้ว จึงไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดเป็นสมเด็จพระสังฆราช และไม่ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะบางตำแหน่ง เช่น ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (นาค) สิ้นพระชนม์ ทรงพระราชดำริจะสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นสมเด็จพระสังฆราช จนโปรดให้อาลักษณ์ร่างนามที่จะทรงตั้งและกำหนดวันที่จะทรงตั้งแล้ว แต่ทรงพระประชวรเสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงยังมิทันได้ทรงตั้ง ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ ก็มิได้ทรงสถาปนา พระพิมลธรรม (อู่) เป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นที่ทรงเคารพ

นับถือมากในฐานเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่และทรงเป็นครูอาจารย์แห่งราชสกุลวงศ์ เมื่อสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์แล้ว ไม่ทรงสถาปนาท่านผู้ใดเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ในพระองค์ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสถาปนา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทว) เป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ในพระองค์ เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์แล้ว ไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล แม้ว่าในขณะนั้นจะมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประธานอยู่ในสังฆมณฑล ก็ไม่ทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกหรือสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เพราะทรงอยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ

ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแด่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราช

เพราะทรงเป็นพระราชอุปัธยาจารย์ในพระองค์ ครั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เพราะทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ในพระองค์

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ธรรมเนียมการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังที่กล่าวมาแล้ว คือมิได้ถือความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ แต่ถือตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นสำคัญ ซึ่งโดยหลักการแล้วก็คือ พระมหาเถระผู้มีสมณศักดิ์สูงสุดเป็นลำดับที่ ๑ จะได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

การปกครองคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมมา แบ่งเป็นคณะ แต่ละคณะมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองโดยไม่ขึ้นแก่กัน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในพระมหาสมณศาสนฉบับหนึ่งว่า

"แต่ก่อน คณะแยกกันครอง หรือบางสมัยมีสังฆราชก็เจริญอายุพรรษา มีอยู่ก็เปนแต่เพียงกิตติมศักดิ์ กระทรวงธรรมการจำต้องทำน่าที่สังฆราช ฯ ผลเปนอย่างไรบ้าง ฯ" และในเชิงอรรถพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

ตอนหนึ่งว่า **"คณะใหญ่ทั้ง ๔ นั้นต่างมิได้ขึ้นแก่กัน เมื่อมีกิจอันจะพึงทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการสั่งฯ เจ้าคณะรูปใดมีสมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็พูดทางเจ้าคณะรูปนั้น ๆ"** สมเด็จพระสังฆราชจึงทรงดำรงอยู่ในฐานเป็นกิตติมศักดิ์ ผู้ทำหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชที่แท้จริงคือเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งรับพระบรมราชโองการสั่ง (คือคำสั่ง) จากสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอีกทีหนึ่ง ฉะนั้น แต่โบราณมา ผู้ปกครองคณะสงฆ์ที่แท้จริงคือสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน

ถึงรัชกาลที่ ๖ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับถวายมหาสมณุตมาภิเษก (คือทรงรับสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราช) ได้ทรงแนะนำกระทรวงธรรมการว่า **"ในเวลานี้ได้ฉันเป็นสังฆราชขึ้น น่าที่กระทรวงธรรมการจะปลดเปลื้องการพระสงฆ์ ที่ตนไม่ถนัดถวายฉันเสียให้เป็นเด็ดขาด จะเบาแรงเข้าและการจะดีขึ้น"** ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง **"ทรงมอบการทั้งปวงซึ่งเป็นกิจธุระพระศาสนา ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้เป็นมหาสังฆปริณายก เพื่อทรงเป็นธุระปกครอง"** ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นมา สมเด็จพระมหา-สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงเป็นผู้ทำให้พระสงฆ์ได้ปกครองพระสงฆ์กันเองเป็นครั้งแรก และทรงเป็นสมเด็จ

พระสังฆราชพระองค์แรกที่ทรงปกครองคณะสงฆ์โดยตรงด้วยพระองค์เอง ซึ่งได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

แม้ว่าลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ของไทยนับแต่อดีตมาจนปัจจุบัน จะแตกต่างกันไปบ้างตามความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า สมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ทั้งในอดีตและในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ล้วนเป็นพระมหาเถระผู้ทรงพระเกียรติคุณและทรงปฏิบัติพระศาสนกิจเป็นคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและชาติบ้านเมืองเป็นอย่างมาก แต่ประชาชนและพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ค่อยจะได้รู้จักความเป็นไปในส่วนพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ ซึ่งทรงดำรงอยู่ในฐานเป็นอภิปูชนียบุคคลของชาติและทรงเป็นหลักชัยของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฉะนั้น มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้ดำริจัดพิมพ์หนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** จำนวน ๑๙ พระองค์รวมเป็นหนังสือ ๑๙ เล่มขึ้น เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป แต่ละเล่มว่าด้วยพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ คือ

เล่มที่ ๑ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆษิตาราม

เล่มที่ ๒ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๓ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๔ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๕ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ

เล่มที่ ๖ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบุรณะ

เล่มที่ ๗ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เล่มที่ ๘ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๙ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๐ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๑๑ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จ

พระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธสถิต-มหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๒ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม

เล่มที่ ๑๓ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เล่มที่ ๑๔ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

เล่มที่ ๑๕ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทย) วัดสระเกศ

เล่มที่ ๑๖ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม

เล่มที่ ๑๗ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เล่มที่ ๑๘ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จ

พระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

เล่มที่ ๑๙ พระประวัติและพระเกียรติคุณ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒน) วัดบวรนิเวศวิหาร

ในแต่ละเล่ม นอกจากจะเสนอพระประวัติและพระเกียรติคุณของสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์แล้ว ยังได้เสนอพระนิพนธ์บางเรื่องของแต่ละพระองค์และเอกสารสำคัญบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระประวัติหรือการคณะสงฆ์ในยุคนั้น ๆ ไว้ด้วย เพื่อความชัดเจนของเรื่องราวที่ปรากฏในพระประวัติและเพื่อความสะดวกของผู้ที่สนใจจะศึกษาในรายละเอียดหรืออ้างอิง

พระประวัติสมเด็จพระสังฆราช ในหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้นำลงพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารธรรมจักษุเป็นครั้งแรก ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ และได้แก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่ผิดพลาดบกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จึงหวังว่าหนังสือชุด **พระเกียรติคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์** นี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้สนใจทั่วไป

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
พระอุปัชฌาย์ ในการอุปสมบท

พระญาณดิลก (รอด วราสโย) วัดเสนาสนาราม

พระอนุสาวนาจารย์

พระวินัยมุนี (แปลก วุฑฺฒิญาโณ)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
พระกรรมวาจาจารย์

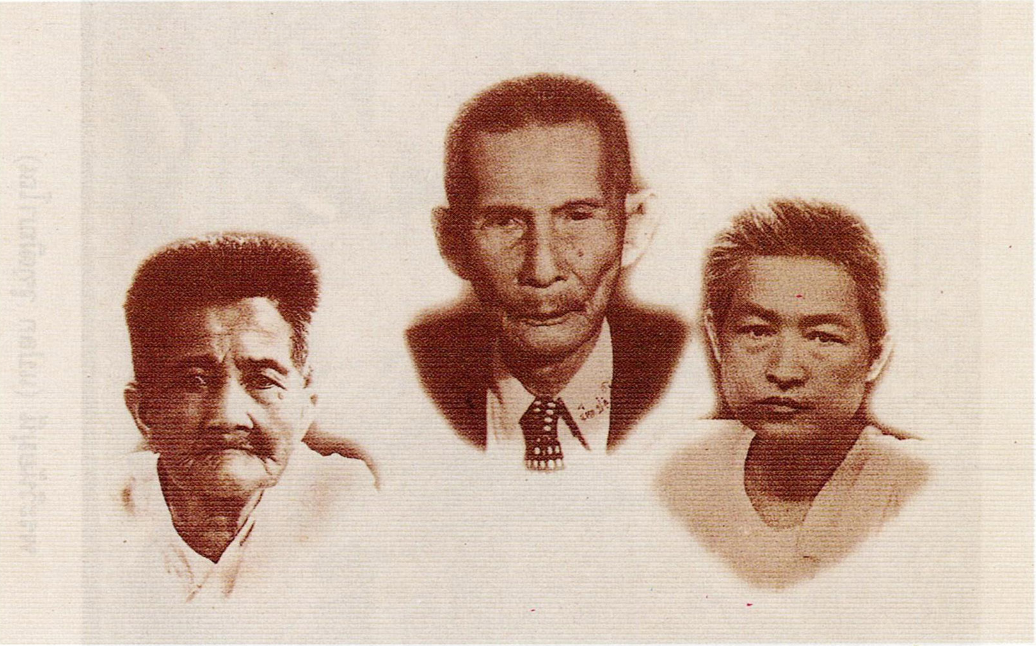

ท่านผาด นิลประภา (มารดา) ท่านบาง นิลประภา (บิดา) คุณขนมต้ม อมาตยกุล (โยมบวช)

เมื่อครั้งเป็นสามเณร
พ.ศ. ๒๔๕๖

เมื่อครั้งเป็นพระมหาวาศน์ วาสโน พ.ศ. ๒๔๖๒

สมัยทรงสมณศักดิ์ ที่พระครูวิจิตรธรรมคุณ
(พระครูฐานานุกรม ในเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์)

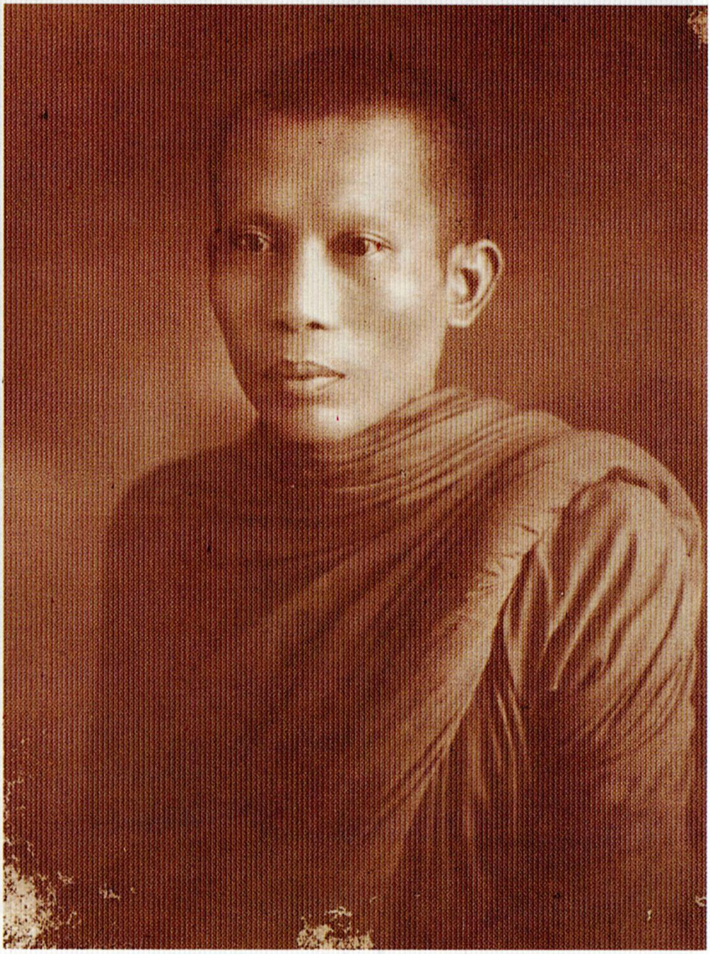

สมัยทรงสมณศักดิ์ที่พระจุลคณิศร
(พระราชาคณะปลัดซ้ายสมเด็จพระสังฆราชเจ้า)

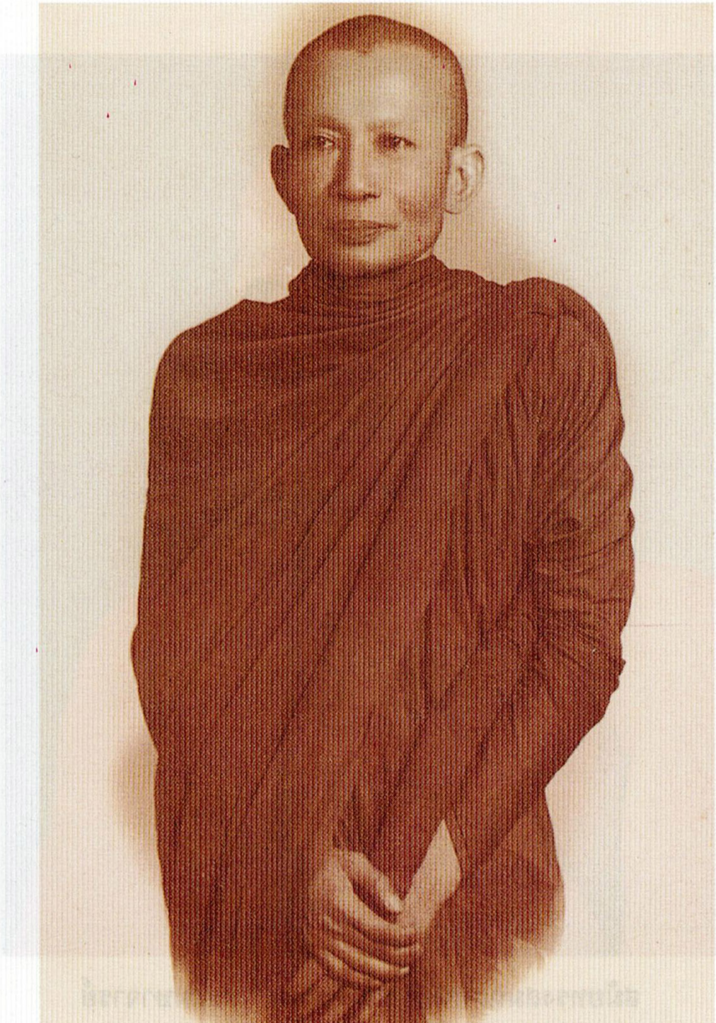

สมัยทรงสมณศักดิ์ที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์

สมัยทรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ฉายที่พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
ในวันรับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายพระสุพรรณบัฏ ในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน
ณ วัดราชบพิธ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

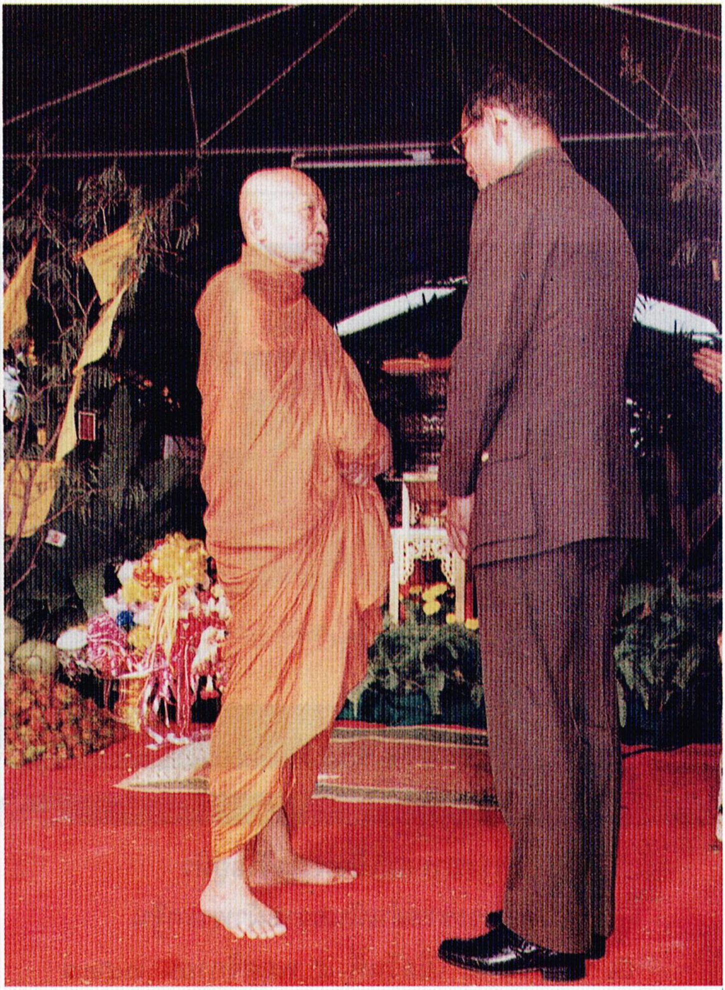

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินทรงทอดผ้าป่า
และสมเด็จพระสังฆราช ทรงพิจารณาผ้าป่า ณ พุทธมณฑล
ในพิธีเททองหล่อพระเกตุมาลา พระประธานพุทธมณฑล
เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๒๔

พระเกียรติคุณ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถร)

พระชาติภูมิ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถร) เป็นชาวตำบลบ่อโพลง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประสูติในตระกูล นิลประภา เมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีระกา ตรงกับวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๐ เวลา ๑๙.๓๓ น. ท่านบิดาชื่อ นายบาง ท่านมารดาชื่อ นางผาด ครอบครัวมีอาชีพทำนา เมื่อแรกประสูติท่านบิดามารดาให้ชื่อว่า "มัทรี" เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรจึงเปลี่ยนเป็น "วาสน์"

พระประวัติเบื้องต้น

สมัยเยาว์วัย ทรงเล่าเรียนหนังสือไทยที่วัดโพธิ์ทองซึ่งเป็นวัดใกล้บ้าน ต่อมาได้เข้ามาเป็นศิษย์ของพระญาณดิลก แต่เมื่อยังเป็นพระมหารอด วราสโย วัดเสนาสนาราม ในตัวเมือง

พระนครศรีอยุธยา ซึ่งครั้งนั้นยังเรียกว่า กรุงเก่า และได้ทรงเล่าเรียนหนังสือไทยต่อในโรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า (คือโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ในปัจจุบัน) จนสอบไล่ได้เทียบชั้นมัธยมปีที่ ๒ จึงได้ย้ายเข้ามาอยู่วัดราชบพิธ โดยเป็นศิษย์ของพระอมรโมลี แต่เมื่อยังเป็นพระมหาทวี ธรมธัช ป.ธ. ๙ เหตุที่ทรงย้ายเข้ามาเข้าอยู่วัดราชบพิธนั้น ได้ทรงบันทึกเล่าไว้อย่างน่าฟังว่า

"สมัยเป็นนักเรียนอายุประมาณ ๑๔-๑๕ ปี เป็นศิษย์อยู่ในปกครองของพระมหารอด วราสโย (ภายหลังเป็นพระราชาคณะที่พระญาณดิลก) เจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม พระนครศรีอยุธยา สมัยยังมีชื่อว่า กรุงเก่า ได้มีญาติผู้ใหญ่ชั้นลูกพี่ลูกน้องของยายซึ่งได้นำลูกชายมาฝากให้อยู่ในปกครองของพระผู้เป็นญาติ (พระมหาทวี ป.ธ.๙) วัดราชบพิธอยู่ก่อนแล้ว ได้รับการแนะนำจากพระผู้เป็นญาตินั้นว่า ให้พิจารณาเลือกดูนิสัยใจคอของลูกหลานแถวย่านบ้านบ่อโพง ถ้าเห็นคนไหนที่มีนิสัยดีฉลาดเฉลียวพอควร ก็ให้นำมาอยู่ด้วย เพื่อจะได้เป็นเชื้อสายอยู่ในวัดราชบพิธนี้สืบไป เราเป็นลูกหลานคนหนึ่ง ที่ญาติผู้ใหญ่นั้นเห็นว่ามีนิสัยควรส่งให้มาอยู่ในสำนักพระผู้เป็นญาติได้ ท่านจึงแนะนำกะพ่อแม่ให้ทราบถึงความหวังเจริญสุขของลูกต่อไปภายหน้า แม่เต็มใจยินดีอนุญาต เพราะมีความตั้งใจอยู่แล้วว่า มีลูกผู้ชายคนเดียวจะพยายามส่งเสียไม่ต้องให้

มาทำนากินเหมือนพ่อแม่ เมื่อพ่อก็เห็นชอบที่จะส่งลูกให้มาอยู่กรุงเทพฯ แล้ว จึงเป็นอันเตรียมตัวได้

ขณะนั้น เรากำลังเรียนหนังสือไทยอยู่ที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า (ปัจจุบันคือโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย) เมื่อได้แจ้งการขอลาออกจากโรงเรียน เพื่อไปอยู่บางกอก (เรียกตามสมัยนั้น) แล้วญาติผู้ใหญ่จึงได้กำหนดวันนำมาบางกอก โดยพ่อแม่กำลังติดการเกี่ยวข้าวอยู่ (ประมาณเดือนธันวาคม) จึงไม่ได้นำมาด้วยตนเอง

ขอบรรยายถึงความรู้สึกในสมัยนั้น คราวโดยสารรถไฟเข้าบางกอก เนื่องด้วยได้อ่านหนังสือแบบเรียน ธรรมจริยาเล่าถึง รถเจ๊ก รถไอ และผู้คนบ้านเรือนชาวบางกอก ทำให้นึกอยากเห็น อยากดูของจริงมาแต่สมัยนั้นแล้ว พอขึ้นรถไฟ ก็ไม่ได้นั่งอยู่เฉย ๆ ชอบดูภูมิประเทศโดยเฉพาะทิวไม้ที่ห่างไกลเมื่อรถไฟแล่นไป ชวนให้เห็นว่าต้นไม้เหล่านั้นวิ่งตามไปด้วยคล้ายกับที่ครูสอนว่า โลกเราเดิน พระอาทิตย์ไม่ได้เดิน เพราะเราอยู่ในรถไฟที่วิ่งไปตามรางทำให้เราเห็นทิวต้นไม้วิ่งตาม ไม่รู้ว่ารถวิ่ง พอรถไฟผ่านสถานีสามเสน ก็ยืนเกาะหน้าต่างรถไฟจ้องดูรถเจ๊กที่วิ่งอยู่ตามถนน ด้วยความตื่นเต้นที่ได้เห็นของจริง ๆ ดีกว่าเห็นรูปในหนังสือ (สมัยนั้นสถานีกรุงเทพ อยู่ที่นพวงศ์)

ญาติพาออกจากสถานี มาขึ้นรถไอ ยิ่งตื่นตาตื่นใจ

ยิ่งนักที่ได้โดยสาร จนรถวิ่งมาถึงสี่กั๊กเสาชิงช้า กำลังรอหลีก จึงลงเดินมาวัดราชบพิธ ด้วยความระมัดระวังตัวแจ เพราะเคยได้ฟังมาว่า คนบ้านนอกเข้ากรุงมักเหม่อมองชมผู้คนบ้านเรือน จนกระทั่งเหยียบอ่างกะปิที่เจ้าของนำมาตากที่หน้าร้านริมทางเดินโดยไม่ทันรู้ตัว

เมื่อได้พบพระผู้เป็นญาติแล้ว ตกลงจะให้บวชเป็นสามเณร ตอนนี้รู้สึกผิดหวัง เพราะนึกว่าจะต้องมาเรียนหนังสือไทยต่อ แต่เมื่อผู้ใหญ่เห็นดีงามเช่นนั้นก็จำอนุโลมตาม

การที่ได้รับการพิจารณาเลือกเฟ้นนิสัยใจคอ ความประพฤติว่า เป็นผู้มีแววสมควรให้จากบ้านมาอยู่วัดราชบพิธครั้งนี้ได้ จึงถือว่า เป็นรางวัลในชีวิต ครั้งที่ ๑

เมื่อได้อยู่เป็นศิษย์ ติดตามไปในงานต่าง ๆ เป็นการเปิดหูเปิดตา ในฐานะเป็นศิษย์ต้องนุ่งผ้าพื้น สวมเสื้อ ๕ ตะเข็บ ประมาณ ๒ เดือนเศษ ก็เตรียมการท่องบ่นวิธีบรรพชาไปพลาง มีเรื่องขำที่ควรจำ เรื่องของเด็กบ้านนอกอยู่ตอนหนึ่ง คือเป็นระเบียบของวัด ใครจะบรรพชาอุปสมบท ผู้ปกครองจะต้องนำขึ้นเฝ้าถวายตัวต่อเจ้าอาวาส (กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์)

ถึงฤกษ์งามยามดี ผู้ปกครองนำขึ้นเฝ้าในตำหนักที่ประทับพร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียนแพ มีตะลุ่มรองตามระเบียบเฝ้าเจ้านายฆราวาสจะต้องใช้กิริยาหมอบ แต่เราไม่ได้รับการแนะนำฝึกหัดไว้ก่อน เมื่อถวายดอกไม้ธูปเทียนแล้ว คงถอยออกมานั่ง

พับเพียบตัวตรงอยู่ แม้ผู้ปกครองจะถลึงตาเป็นเชิงให้หมอบก็หารู้ความประสงค์ไม่ จนถึงเวลาทูลลากลับ ถูกผู้ปกครองดุเมื่อตอนกลับจากตำหนักเอาว่า “อ้ายเซ่อ ไม่รู้จักระเบียบ”

ทรงบรรพชา

เมื่อพระชนมายุได้ ๑๕ ปี หลังจากมาอยู่วัดราชบพิธได้ประมาณ ๔-๕ เดือน ก็ทรงบรรพชาเป็นสามเณร โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระวินัยมุนี (แปลก วุฑฺฒิญาโณ) วัดราชบพิธ เป็นพระศีลาจารย์ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้ทรงบันทึกเล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งทรงบรรพชาและทรงศึกษาเล่าเรียนที่วัดราชบพิธไว้ว่า

“ถึงคราวบรรพชา ได้บรรพชาเป็นหางนาคของสามเณรโชติ เปรียญ ๓ ประโยค ซึ่งเป็นญาติของผู้ปกครอง มีข้าหลวงเจ้านายในวังหลวง (ม.ร.ว.แป้น มาลากุล) เป็นผู้อุปการะจัดเครื่องอัฐบริขาร ส่วนเรา หม่อมเจ้าหญิงไขศรี ปราโมช ผู้อุปการะท่านผู้ปกครอง รับจัดบริขารให้ (จำได้ว่า มีพรมขนาดปูหน้าเตียง ๑ ที่นอน ๑ หมอน ๑ มุ้งประทุน ๑ ผ้าห่ม ๑)

เมื่อบรรพชาแล้ว ไม่มีใครเป็นพี่เลี้ยงแนะนำ ในการปฏิบัติหน้าที่ของสามเณรจนถึงเวลาเกือบจะออกพรรษา (๒๔๕๕) มหาดเล็กได้มาเตือนว่า ไม่เห็นขึ้นไปขอศีลขอทัณฑกรรม

เหมือนสามเณรอื่นเลย จึงเริ่มรู้สึกว่าจะต้องศึกษาระเบียบหน้าที่ของวัดอีกมาก

การเรียนธรรมวินัย สมัยนั้น ก็เรียนสามเณรสิกขา ธรรมวิภาค เที่ยวขอเรียนตามกุฏิของท่านผู้มีกะใจสอนด้วยตนเอง เพื่อเข้าสอบพร้อมกับนวกะ ตอนใกล้ออกพรรษา เพราะเรายังเป็นเด็กบ้านนอกยังไม่สิ้นกลิ่นโคลนสาบควาย จึงพยายามท่องจำแบบอย่างเป็นหลักให้มากกว่าการเข้าใจ สันนิษฐานปัญหาที่ออกสอบมีถึง ๒๑ ข้อ ถามแบบเป็นส่วนมาก เมื่อเช่นนี้สามเณรบ้านนอก จึงตอบได้คะแนนเป็นที่ ๑ ชนะพวกนวกะ เพราะท่านไม่ได้ท่องจำแบบ

ถึงคราวประทานประกาศนียบัตร มีประทานรางวัลแก่ผู้สอบได้คะแนนที่ ๑ ด้วย จึงมีโอกาสได้รับรางวัล เป็นนาฬิกาพก ๑ เรือน หน้าบานอยู่หลายวัน

ในสมัยนั้นทางการคณะสงฆ์เพิ่งจัดให้สามเณรศึกษาความรู้ มีการสอบไล่ความรู้ในวิชาเรียงความ ธรรมวิภาค ผู้สอบได้เรียกว่าสามเณรรู้ธรรม ฟังได้ในราชการ (คือยกเว้นการเกณฑ์ทหาร) เราเข้าสอบได้ ต่อมาเพิ่มวิชาพุทธประวัติอีกวิชา ๑ ต้องมีการเรียนอีก ขณะนั้นไม่มีครูสอนโดยเฉพาะ แต่ได้อาศัยพระครูวินัยธรรม (มหาเอี่ยม) รับอาสาช่วยสอนให้ มีนักเรียนราว ๔-๕ รูป ใช้ที่อยู่ของท่านที่ศาลาการเปรียญ (ศาลาร้อยปี) เป็นที่เรียน เมื่อสอนจนนับว่าจบเรื่องจึงมีการ

สอบเป็นการทบทวนความรู้ เราสอบได้คะแนนดี จึงรับรางวัลเป็นกรอบรูปไม้ ๑ กรอบ (ได้นำมาใส่ประกาศนียบัตรที่สอบธรรมได้ในระหว่างพรรษา) แม้จะดูเป็นของเล็กน้อยในสมัยนี้ (๒๕๒๕) แต่เมื่อนึกถึงสมัย (๒๔๕๕) นับว่ามีค่าสูงพอควรที่จะยิ้มแย้มดีใจทีเดียว

ทรงอุปสมบท

พุทธศักราช ๒๔๖๑ พระชนมายุครบอุปสมบท ทรงอุปสมบท ณ วัดราชบพิธ โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระวินัยมุนี (แปลก วุฑฺฒิญาโณ) วัดราชบพิธ และพระญาณดิลก (รอด วราสโย) วัดเสนาสนาราม พระนครศรีอยุธยา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑

เมื่อทรงอุปสมบทแล้ว ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมต่อไป สอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค ดูเหมือนว่าจะไม่ทรงมีพระอัธยาศัยในการศึกษาภาษาบาลี แต่ทรงเพลินไปในการทำหน้าที่การงานอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายมากกว่า ประกอบเมื่อทรงอุปสมบทแล้วเสด็จพระอุปัชฌาย์ (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์) ทรงโปรดให้รับใช้ถวายงานในด้านต่าง ๆ มากขึ้น จึงพาให้เพลินไปในการงานและภาระรับผิดชอบ

เกียรติยศและภาระหน้าที่

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ เป็นที่ทรงโปรดปรานของเสด็จพระอุปัชฌาย์เป็นพิเศษกว่าภิกษุสามเณรที่ถวายงานรับใช้อื่น ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโดยพื้นพระอัธยาศัยทรงเป็นผู้เรียบร้อยละเมียดละไมย ฉะนั้น เมื่อทรงมีโอกาสถวายการรับใช้และถวายอุปัฏฐาก เสด็จพระอุปัชฌาย์จึงทรงพระเมตตาโดยง่าย และทรงไว้วางพระทัยในเรื่องต่าง ๆ เป็นอันมาก ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อทรงอุปสมบทได้เพียง ๕ พรรษา เสด็จพระอุปัชฌาย์ก็โปรดประทานแต่งตั้งให้เป็นฐานานุกรมผู้ใหญ่ที่ **พระครูโฆสิตสุทธสร** พระครูคู่สวด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ปีรุ่งขึ้น (พ.ศ. ๒๔๖๖) โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็น **พระครูธรรมธร** แล้วเลื่อนขึ้นเป็น **พระครูวิจิตรธรรมคุณ** ในปีเดียวกัน

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ทรงไว้วางพระทัยในเจ้าพระคุณสมเด็จ ฯ เพียงไร คงจะเห็นได้จากการที่ทรงปลงสมณบริขารแก่เจ้าพระคุณสมเด็จ ฯ ตั้งแต่ก่อนจะสิ้นพระชนม์ถึง ๘ ปี เจ้าพระคุณสมเด็จทรงบันทึกเล่าถึงการถวายงานในเสด็จพระอุปัชฌาย์ตลอดถึงการทรงปลงสมณบริขารไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง ดังนี้

"ส่วนการรับสนองงานถวายสมเด็จพระอุปัชฌาย์นั้นได้เริ่มตามโอกาสเช่นการพิมพ์หนังสือ คือในตอนแรก ๆ ได้ช่วยพระครูวิจารณ์ธุรกิจ (ม.ร.ว.เฉลิม ลดาวัลย์) ซึ่งเป็นผู้

ปฏิบัติสนองเป็นประจำอยู่แล้ว ฝ่ายเราเพียงแต่มาสนทนาปราศรัยกับท่าน เห็นงานพิมพ์ยังค้างพอมีความรู้การพิมพ์ได้บ้าง จึงช่วยพิมพ์แทนอยู่บ่อย ๆ ข่าวนี้คงทราบถึงเจ้าพระคุณ ต่อมาได้ทรงรับถวายกัณฑ์เทศน์เป็นเครื่องพิมพ์ดีดแบบใหม่รับสั่งให้มอบไว้ที่เรา วันหนึ่งเมื่อมีงานพิมพ์จึงรับสั่งหาเมื่อขึ้นเฝ้าทรงมอบเรื่องให้พิมพ์โดยรับสั่งว่า ไม่ต้องรีบนักก็ได้ เมื่อทูลลากลับมาแล้วเกิดวางใจ เพราะรับสั่งไม่ต้องรีบจึงปล่อยงานพิมพ์ให้ว่างอยู่ ๒ วัน พอถึงวันที่ ๓ ก็มีพระมหาดเล็กมาถามว่า เรื่องที่เสด็จให้พิมพ์เสร็จหรือยัง ทำให้ตกใจ ที่ประมาทตามรับสั่งหารู้ไม่ว่า มีพระประสงค์รวดเร็วเช่นนี้ จึงรีบพิมพ์เสร็จเรียบร้อยนำขึ้นถวายได้ในวันนั้น จากนี้ก็ถือเรื่องนี้เป็นครูประทานงานตอนเช้าต้องให้เสร็จถวายได้ตอนกลางวัน ถ้างานกลางวันต้องให้เสร็จตอนเย็นไม่ยอมให้คั่งค้างล่าช้าต่อไป นับว่าได้งานทันพระทัยเสมอ

ตราบถึงงานศพหม่อมปุ่น ชมพูนุท หม่อมมารดาในพระองค์ ซึ่งตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่ศาลาการเปรียญ (ศรป.ในปัจจุบัน) จึงขอเล่าการศพหม่อมปุ่น ชมพูนุท ฝากไว้ในที่นี้ด้วย **เสด็จฯ เจ้าพระคุณพระอุปัชฌาย์** ทรงห่วงใยในชีวิตหม่อมมารดาเป็นอย่างมาก ทรงเกรงว่าถ้าพระองค์สิ้นพระชนม์ก่อนหม่อมโยมจะลำบาก จึงโปรดให้พระคลังข้างที่สะสมเบี้ยหวัดส่วนพระองค์ในฐานะหม่อมเจ้าไว้จำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท เพื่อ

การศพของหม่อมโยม ด้วยพระประสงค์จะตั้งศพหม่อมโยมที่วัดมะขามใต้ซึ่งได้โปรดให้สร้างมณฑปเพื่อเป็นฌาปนสถานเตรียมไว้แล้ว เหตุที่ทรงเกี่ยวข้องกับวัดมะขามใต้ (วัดชินวรารามปัจจุบัน) นั้น ทราบว่าประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงตรวจการคณะในฐานะเจ้าคณะใหญ่หนกลาง มาพบวัดมะขามใต้นี้ สร้างอุโบสถค้างอยู่เพียงผนัง ๔ ด้าน ก็หมดทุน จึงทรงตกลงกับเจ้าอาวาสว่า ถ้าอนุญาตให้บรรจุอัฐิหม่อมโยมที่ฐานพระประธานได้ ก็จะรับช่วยสร้างจนสำเร็จ เจ้าอาวาสยินดีถวาย จึงนำให้ได้ปฏิสังขรณ์ทั้งอารามแต่นั้นมา ครั้นถึงคราวหม่อมปุ้นชมพูนุท ถึงอนิจจกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ทางราชการจึงถือว่าตำแหน่งพระสังฆราช เทียบเท่าตำแหน่งเสนาบดี บิดามารดาเสนาบดีถึงมรณะ ต้องได้รับพระราชทานโกศทรงศพ เมื่อเหตุการณ์ไม่สมพระประสงค์เช่นนี้ จึงต้องตั้งศพที่ศาลาการเปรียญด้านตะวันออกวัดราชบพิธ (ศรป. ในปัจจุบัน) เราได้ฉลองพระเดชพระคุณอย่างเต็มสติกำลังด้วยการควบคุมทำความเรียบร้อยสถานที่ ติดต่ออาราธนาพระ และฝึกหัดพระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูป ให้สวดสรภัญญะเตรียมไว้ทั้งพระใหม่พระเก่า เพื่ออาราธนาสวดประจำสัตตมวารเวียนกันไปจนหมดวัด

เมื่อได้รับพระราชทานเพลิงศพใน พ.ศ. ๒๔๗๒ ที่วัดเทพศิรินทราวาส และนำอัฐิอังคาร ไปบำเพ็ญกุศลบรรจุที่

ชั้นล่างของมณฑปวัดมะขามใต้เรียบร้อยแล้ว จากงานนี้ ๕-๖ วัน ถึงเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น.เศษ สามเณรที่อยู่เวรมาแจ้งว่า รับสั่งหา จึงเตรียมตัวขึ้นเฝ้า กำลังประทับพระเก้าอี้ที่เฉลียงหน้าตำหนักอรุณ ริมด้านตะวันออกอย่างเคย เพียงพระองค์เดียว เมื่อถวายบังคมนั่งเรียบร้อยแล้ว ได้รับสั่งถามว่า "คิดจะสึกหรือยัง" นึกในใจขณะนั้นว่าต้องทูลแบบศรีธนญชัยว่า "เวลานี้ (คือขณะที่เฝ้าอยู่) ยังไม่ได้คิด (ตามความเป็นจริง)" จึงรับสั่งให้ตามเสด็จเข้าภายในตำหนักที่ประทับ (พระที่นั่งสีตลาภิรมย์) ทรงมอบซองหนังสือ ๑ ซอง รับสั่งให้อ่านดูใจความที่ทรงเป็นลายพระหัตถ์ด้วยดินสอดำ แสดงถึงครุภัณฑ์สิ่งไรเป็นของสงฆ์ สิ่งไรเป็นของส่วนพระองค์ ได้ประทานบริขารส่วนพระองค์ได้เราทั้งหมดพร้อมทั้งจตุปัจจัยบางส่วน เมื่อจบแล้ว รับสั่งถามว่า "เป็นการปลงบริขารไหม" ทูลตอบว่าเป็นการปลงบริขารตามหลักพระวินัยแล้ว ได้รับสั่งอีกว่า ให้นำไปรักษาไว้ถึงคราวเจ็บหนักต่อไป ถ้ามีเวลาก็ให้นำมาอ่านทบทวนอีกครั้ง ถ้าไม่มีเวลา ก็ให้ถือปฏิบัติตามพระหัตถ์นี้ และอย่าเปิดเผยให้แพร่งพรายจะทำให้ร่ำลือไปต่าง ๆ ขณะนั้นรู้สึกน้ำตาซึมเบ้าตา ด้วยนึกว่าจะสิ้นพระชนม์เสียเร็วกระมัง จึงถือว่า เป็นรางวัลชีวิตอย่างสูงสุด ที่ลูกชาวบ้านจะพึงได้รับ

ได้ปกปิดเรื่องการปลงพระบริขาร จาก พ.ศ. ๒๔๗๒ จนถึงวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๘๐ พระมหาดเล็กได้มาแจ้ง

ตอนเวลาเช้ามืดประมาณ ๕.๓๐ น. ว่าเสด็จรับสั่งหา ทั้งนี้ เนื่องด้วยประชวร แต่พระอาการยังไม่เป็นที่น่าวิตกอย่างใด ครั้นรับสั่งหาในเวลาวิกาลเช่นนี้ จึงตกใจมากไม่ทันล้างหน้า รีบขึ้นเฝ้า เห็นบรรทมตะแคงเบื้องซ้าย หลับพระเนตร จึงแสดงอาการกราบให้หนัก เพื่อรู้สึกพระองค์ เมื่อลืมพระเนตรพบแล้วรับสั่งว่า นำหนังสือ (หมายถึงเรื่องปลงบริขาร) มาด้วยหรือเปล่า รีบทูลว่า ยังไม่ได้นำมา แล้วทูลลารีบมานำหนังสือ ในระหว่างทางได้แจ้งแก่พระเณรที่ตื่นแล้ว ว่าให้รีบแจ้งแก่พระเณรในวัดให้ทราบว่า เสด็จประชวรหนักให้รีบมาเฝ้า

เมื่อนำหนังสือปลงพระบริขารนั้นมาทูลให้ทรงทราบแล้ว รับสั่งให้แก้จำนวนเงินที่ประทานแก่มหาดเล็กบางคนเสียใหม่ต่อหน้าพระภิกษุสามเณรที่กำลังรุมเฝ้าอยู่มากรูป

ในการปฏิบัติพระศพ จึงต้องรับภาระเป็นกำลังจัดการจนประดิษฐานพระโกศทองน้อยภายในตำหนักอรุณชั้นบนเรียบร้อย ท่านผู้รักษาการหน้าที่เจ้าอาวาส พระศาสนโศภน (ภาณก) ได้ชี้แจงว่า การปฏิบัติพระศพทุกอย่างเป็นหน้าที่ของคุณผู้รับปลงพระบริขาร ส่วนหน้าที่การงานอันเกี่ยวกับตำแหน่งเจ้าอาวาส จงแจ้งให้ทราบ รู้สึกหนักใจมาก

เมื่อได้ร่วมมือกับภิกษุสามเณรรุ่นเดียวกัน โดยปันหน้าที่กันคนละแผนก ร่วมใจกันสนองพระเดชพระคุณ เพราะไม่ได้เหน็ดเหนื่อยในการพยาบาล ก็ควรร่วมแรงร่วมใจในการ

ปฏิบัติพระศพให้เต็มสติกำลัง จนตลอด ส่วนพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ก็เรียนรายงานให้ทราบทุกครั้งบำเพ็ญกุศล เพื่อท่านได้มาร่วมฐานะรับแขก ปฏิบัติอยู่ประมาณปีเศษ จึงได้รับพระราชทานเพลิงและบรรจุพระอัฐิที่อนุสาวรีย์ที่ทรงสร้างเป็นรูปร่างเตรียมไว้ ที่ซอกมุมกำแพง ด้านพุทธาวาส ทิศตะวันตก

การเป็นผู้จัดการพระศพ สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยสมพระเกียรติทุกอย่าง ถึงกับได้รับการยกย่องจาก **พระศาสนโศภน (ภาณก)** ว่า **"เรายอมแพ้คุณในการจัดการพระศพครั้งนี้ ล้วนเหมาะสมพระเกียรติทุกอย่าง ตลอดจนเครื่องไทยทานจำนวนพระที่ร่วมในพิธีงาน"** ผลที่ได้รับตอบแทนครั้งนี้ ซึ่งเหมือนทำปริญญาบริหารศาสตร์ จึงมิช้านานตำแหน่งหน้าที่ของการคณะก็มาถึงอย่างไม่คาดหมาย คิดว่าล้วนเป็นผลสนองน้ำใจกตัญญูกตเวทีอย่างเต็มใจแท้จริงนั่นเอง"

✳ สมณบริขารของข้าพเจ้า

ของนอกจากกะฏุมาแล้ว เช่นของข้าพเจ้าทั้งนั้น ๆ ข้าพเจ้า ยกมอบสมณบริขารของข้าพเจ้าทั้งหมดให้แก่พระญาติมิตรธรรมคุณ และที่ยังจะได้อีกต่อไป (วาสโน คุณะ) ตั้งแต่บัดนี้ แต่เพราะข้าพเจ้ายังมีชีวิต มีใครรู้ ก็จะเห็นไปต่าง ๆ นา ๆ เพราะฉะนั้นสมณบริขารจึงมีอยู่แต่ที่ใช้สอย และที่ยังจะได้มาต่อไปก็ดี ถ้าข้าพเจ้าจะต้องการใช้เช่นให้ใคร ข้าพเจ้าจะแจ้งขอต่อพระญาติมิตร ๆ แต่การทำดังนี้มีใครรู้ก็ไกลนะ เพราะฉะนั้นพระญาติมิตรควรอนุญาตแก่ข้าพเจ้าเสียแต่บัดนี้ หรือข้าพเจ้าจะหา ถือเอาโดยวิสสาสะก็ได้ ๆ

ฯ ล ฯ

มอบไว้แต่วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒

กรมหลวงชินวร

✳

ลายพระหัตถ์พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ทรงปลงบริขาร

หนังสือนี้พ่อดูจิตรไว้แล้ว ควรปิดไว้อย่าให้ใครรู้จนอีกกว่า

เมื่อถึงอาการหนักเห็นจะไม่หาย แต่ยังมีสติ พอจะสอบถามคำสั่งได้ให้

เวลา

แน่นอนแล้วนั้นคงอีก จงอ่านให้ฟังพร้อมด้วยสงฆ์ ๔ หรือ ๕ รูป แล้วทาน

• (ถามว่าจะให้เป็นไปตามหนังสือนี้ หรือ.. ถ้าไฉนควรอ่านซ่อมความแน)

นอนเพียงที่..ได้ทรงตั้งพระทัย เท่านั้นก็พอ ๆ : ถ้าเป็นเวลาเจ็บ

และดับจิตไปโดยมิได้มีใครรู้ สั่งว่าเป็นหน้าที่ให้รู้กันต่อแต่นั้น ๆ

อ่าน

ช.ส.

(เรื่องนี้บางคนก็เห็นไปว่าเป็นลางร้าย บางคนก็เห็นว่าดี

• (ตั้งอยู่ในอัปปมาทธรรม ตามแต่ใครจะเห็นอย่างไร ๆ ข้อสำคัญ)

ใคร ๆ ควรรู้ตัวว่า ความเกิดมานั้นเป็นลางร้ายทั้งหมด บอกให้รู้ตัวว่า

จะต้องตายแน่นอน แต่ช้าหรือเร็วเท่านั้น ๆ)

ทรงเป็นกวีและนักประพันธ์

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีพระอัธยาศัยทางการประพันธ์ทั้งในเชิงร้อยแก้วและร้อยกรอง ได้ทรงเริ่มสนพระทัยในทางการประพันธ์มาแต่เมื่อยังเป็นสามเณร แต่มาสนพระทัยอย่างจริงจังหลังจากทรงอุปสมบทแล้ว ทรงสนพระทัยในการประพันธ์ชนิดใดบ้าง ทรงฝึกฝนพระองค์ในเรื่องนี้อย่างไร และทรงประสบความสำเร็จในด้านการประพันธ์อย่างไรบ้าง ได้ทรงบันทึกเล่าไว้อย่างละเอียด ดังนี้

"ได้ถือโอกาสสอบตกนี้ลองฝึกฝนหัดแต่งการประพันธ์ไปตามความปรารถนาที่เคยคิดไว้แต่เมื่อยังเป็นสามเณรเล็กนั้น เมื่อเพื่อนเด็กฆราวาสไปทราบเรื่องมีการแต่งประกวดให้รางวัลกันที่ไหนก็มักนำมาเล่าให้ฟัง ได้ลองแต่งแทนเด็กไปส่งประกวดกับเขา เป็นการฝึกฝนตนเองในการแต่งร้อยกรอง มักได้รับชมเชยบ้างและถึงกับได้รับรางวัลที่ ๑ ก็มีบ่อยครั้ง ถึงคราวรับรางวัลเด็กผู้ส่งเขาก็รับรางวัลเอง เราเพียงแต่ขอดูรางวัลและดีใจด้วย ชวนให้นึกถึงคราวหนึ่ง โรงละครปราโมทัย ตั้งแสดงที่ตำบลสามยอด ออกบทให้แต่งดอกสร้อยประกวดชิงรางวัลในหัวข้อว่า ระบำเอย...ให้แต่งต่อจนจบ บทนี้ได้รางวัลที่ ๑ เพราะแต่งด้วยกลอนกลบท ทำให้ติดใจจำได้ว่า

ระบำเอย ระบำสยาม เพลินจิตหวิว พริ้วใจหวาม งามเฉิดฉาย
เล่ห์กระบวน ล้วนแกล้งเยือน เยื้อนแย้มพราย โปร่งท่าเยื้อง เปรื่องที่ย้าย ปลุกใจเพลิน
แม้ต่างชาติ มาตรตนชม นิยมเยี่ยม วธูไทย ไวเท่าเทียม เลี่ยมไม่เขิน
สาวระบำ ส่ำระบอบ กอบไทยเจริญ เอิกก้องชื่อ อื้อเกียรติเชิญ เพลินจิตเอย.

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๖๒-๖๙ มีบุคคลคณะหนึ่งปรากฏชื่อว่า นายแช เศรษฐบุตร เป็นบรรณาธิการผู้จัดการ ออกหนังสือรายปักษ์ชื่อตู้ทอง จุดหมายเพื่อจะรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ที่ลูกเสือควรจะเรียนรู้จดจำ ในฉบับปฐมฤกษ์มีประกวดให้แต่งโคลง ๔ สุภาพ มีกระทู้ว่า ตู้ ทอง ของ ไทย เห็นสมความปรารถนาที่จะได้แอบฝึกปรือมานานแล้วควรจะได้แสดงฝีปากออกแข่งขันกับเขาบ้างในครั้งนี้ จึงได้แต่งส่งประกวดมีใจความว่า

ตู้ เพียบตำหรับพื้น พิทยา กรเอย
ทอง ค่าพึงรักษา สิทธิ์ไว้
ของ ควรกอบวิชชา การรอบ ตัวนอ
ไทย จักคงไทยได้ เด่นด้วยวิทยา

ปรากฏว่าคณะกรรมการตัดสินให้ได้รับรางวัลที่ ๑ ตั้งแต่นี้ก็ได้ใจ คอยติดต่อแต่งส่งประกวดเป็นโคลงบ้าง สักวาบ้าง ดอกสร้อยบ้าง เสมอมา ได้รับรางวัลตั้งแต่ที่ ๑ บ้าง ที่ ๒ ที่ ๓ บ้าง ชมเชยบ้าง นับว่าสำนวนการแต่งโคลงอยู่ในชั้นดี ถึงกับคณะกรรมการกระซิบถามเด็กศิษย์ที่ไปรับรางวัลแทนบ่อย ๆ ว่า ใครเป็นคนแต่ง เพราะไม่ได้กำชับเด็กศิษย์ให้ปิดชื่อเด็กจึงบอกตามจริงว่า **มหาวาสน์** กรรมการต่างก็ร้องอ๋อเป็นเชิงรู้จักฝีปากแต่นั้นมา

รางวัลเหล่านี้แม้จะเป็นรางวัลก็จริงแต่ได้รับในนามแฝง ยังไม่ควรยกเป็นหลักฐาน ยังมีรางวัลในชีวิตที่นับเป็นเกียรติ

ของชีวิตอยู่อีกอย่างที่ควรนำแถลงคือ เป็นประเพณีของวัด ถึงวันวิสาขบูชาก็มีการแสดงธรรมฟังเทศน์ตลอดคืนถึง ๒ วัน วันกลางเดือนและวันแรม ๑ ค่ำ จึงต้องอาราธนาภิกษุสามเณรที่สามารถอ่านอักษรขอมได้ (สมัยนั้นหนังสือที่ใช้อ่านเทศน์ล้วนจารลงในใบลาน สำนวนเทศน์ก็เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) เป็นส่วนมาก) เมื่อเราอุปสมบทได้พรรษา ๒ ท่านผู้วางเทศน์ก็ได้กำหนดให้เราเทศน์กัณฑ์ที่ ๓-๔ เสมอ เรียกว่าเป็นกัณฑ์ถวายตัว เพราะเจ้าพระคุณเสด็จพระอุปัชฌาย์มักจะเสด็จขึ้นเมื่อจบเทศน์กัณฑ์ที่ ๓-๔ ทั้งนี้เพราะเราเป็นสามเณรเปรียญมาก่อน การแสดงธรรมในครั้งนั้นได้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยพอประมาณ และการแสดงธรรมในสมัยนั้นล้วนแต่มีคาถาให้ต้องว่าสรภัญญะ เรียกว่าขัดสรภัญญะหน้าธรรมาสน์ ทุกกัณฑ์ เลยเป็นการชวนให้แข่งขันกันในเชิงสรภัญญะ ต่างซุ่มซ้อมไว้อวดในวันเทศน์ นำให้สนใจในการแสดงดีขึ้น ปกติเจ้าพระคุณทรงแสดงปกิณกะ ๑ กัณฑ์แล้วควบกับเรื่องคัพโภกันติกะสิ้นเวลาราว ๑ ชั่วโมง เมื่อถึงยุคเราได้เทศน์ถวายตัวแล้ว ก็โปรดให้เราเทศน์กัณฑ์คัพโภกันติกะแทน พระองค์คงทรงแสดงแต่ปกิณกะเท่านั้น ประมาณวิสาขบูชา ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เมื่อได้ถวายเทศน์ตามเคยแล้วรุ่งขึ้นอีกประมาณ ๒ วัน พระมหาดเล็กได้นำจีวรแพรเซี่ยงไฮ้มาถวายพร้อมกับลายพระหัตถ์ในชิ้นกระดาษมีข้อความ "บูชา

กัณฑ์เทศน์เมื่อวันกลางเดือน ไพเราะดี เสียแต่ทำนองช้าเป็นคนแก่” จึงนับเป็นรางวัลในชีวิตครั้งที่ ๕ อย่างภาคภูมิใจยิ่ง

กาลเวลาที่ผ่านมานั้นก็มีการแต่งร้อยกรองบ้าง เรียงความบ้าง (เช่นเรียงเทศน์สำหรับแสดงในวันธรรมสวนะ) จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ มีประกาศพระราชปรารภให้มีหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กขนาด ๑๐ ขวบ อ่านเข้าใจ ครั้งแรก ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงแต่งสาสนคุณ ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ ต่อมาคณะกรรมการได้เปลี่ยนเป็นตั้งหัวข้อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในหนังสือนวโกวาทให้แต่งประกวด ปีที่ ๒ มีหัวข้อว่า อริยทรัพย์ อำมาตย์โท พระพินิจวรรณการ ศาสตราจารย์ภาษาบาลีในราชบัณฑิตยสถานได้รับพระราชทานรางวัลครั้งที่ ๓ ประกาศให้แต่งประกวดในหัวข้อธรรมว่า ทิศ ๖ ประจำปี พ.ศ. ๒๔๗๔

เมื่อข่าวประกาศออกทั่วไปแล้ว ม.ล.สิทธิ์ นรินทรางกูร ผู้เคยอุปสมบทอยู่วัดราชบพิธ ๑ พรรษา ได้มาเยี่ยมสนทนาชวนให้ลองแต่งประกวดกับเขาบ้าง เพราะเคยทราบอัธยาศัยชอบแต่งประพันธ์มาแล้ว จึงเป็นเหตุจูงใจให้ลองดู และเรื่องทิศ ๖ นี้ ได้เขียนเป็นโคลง ๔ สุภาพ บรรยายตามเค้าพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ ๖ ที่พระราชทานแก่เสือป่า ได้นำลงในหนังสือประจำเดือนไทยเขษมมาแล้ว จึงได้เริ่มลงมือปลายเดือนพฤษภาคม รวมเวลาประมาณ ๑ เดือนจบ เพื่อความรอบคอบ

ได้ขอให้ขุนกิตติเวท อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดราชบพิธเกลาสำนวนอีกครั้งก่อนจึงนำส่งในนาม **พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาศน์ นิลประภา เปรียญตรี)** วัดราชบพิธ ด้วยมีหมายเหตุว่าถ้ามีคุณค่าควรได้รับรางวัลก็ไม่ขอรับ ขอถวายพระราชกุศล

ปรากฏตามคำกราบถวายบังคมทูลรายงานของ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** นายกราชบัณฑิตยสภา ใจความว่า เมื่อคณะกรรมการลงมติแล้วเลขานุการได้ขยายนามผู้แต่ง ได้ความว่า **พระครูวิจิตร-ธรรมคุณ (วาศน์ นิลประภา เปรียญตรี)** วัดราชบพิธ เป็นผู้แต่งสำนวนที่ ๑๑ ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ (เงิน ๒๐๐ บาท)

ได้มีพระราชปรารภในคำนำหนังสือที่พิมพ์พระราชทานในพระราชพิธีวิสาขบูชาวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ วรรคที่ ๒ ว่า "ในคราวนี้ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ได้รับรางวัลที่ ๑ ข้าพเจ้าได้อ่านสำนวนที่ได้รางวัลนี้แล้วรู้สึกว่าแต่งดีมากทั้งทางใจความ และสำนวน อ่านเข้าแล้วรู้สึกจับใจ และน่าจะนำให้ผู้อ่านเชื่อฟังประพฤติตามในทางที่ชอบจริง ๆ ทั้งถ้อยคำที่ใช้ก็เลือกเหมาะเข้าใจง่ายชัดเจนมาก ข้าพเจ้าได้อ่านสำนวนอื่นบ้างแต่เห็นว่าสำนวนที่ได้รางวัลนี้ดีกว่าสำนวนอื่นอย่างเปรียบกันไม่ได้ทีเดียว และเมื่อได้ทราบว่าผู้แต่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ยิ่งเพิ่มพูนความปิติของข้าพเจ้าขึ้น

อีกมาก ข้าพเจ้าเคยได้ยินมีผู้กล่าวอยู่เนือง ๆ ว่าในสมัยนี้พระภิกษุสงฆ์ไม่ค่อยจะเอาธุระในการสั่งสอนเด็กเหมือนแต่ก่อน และถ้านิมนต์ไปเทศน์ตามโรงเรียนเป็นต้น ก็มักใช้ถ้อยคำสำนวนที่ยากเกินไปเด็ก ๆ ไม่ค่อยเข้าใจ และด้วยเหตุเหล่านี้เด็กของเราจึงไม่ค่อยเอาธุระกับการศาสนาในสมัยนี้ ที่จริงอย่าว่าเด็ก ๆ เลย แม้ผู้ใหญ่ก็ร้องกันว่า ฟังเทศน์ไม่เข้าใจอยู่บ่อย ๆ”

รางวัลในครั้งนี้คงไม่ปฏิบัติตามหมายเหตุที่ว่าจะไม่ขอรับพระราชทานรางวัล เพราะคณะกรรมการตกลงว่า ที่ไม่ขอรับพระราชทานรางวัลเป็นเงินจำนวน ๒๐๐ บาท เพราะเกรงจะผิดพระวินัย จึงตกลงจัดเป็นทำนองเครื่องกัณฑ์เทศน์เป็นสิ่งของในราคา ๑๐๐ บาท ใบปวารณา ๑๐๐ บาท ได้เข้ารับพระราชทานรางวัลในพระอุโบสถพระศรีรัตนศาสดารามต่อจากพระราชทานพัดยศแก่พระเปรียญ ๙ ประโยค และ ๖ ประโยค

นับจากได้รับพระราชทานรางวัลครั้งนี้แล้วก็เป็นที่เลื่องชื่อภุานามทั่วไป ไปไหนมาไหนมักจะถูกชี้ให้ดูกันว่า องค์นี้แหละแต่งหนังสือเก่ง ในหลวงโปรด แทนที่หน้าจะแดงเพราะดีใจกลับจะหน้าซีดเพราะกระดากอายเสียด้วยซ้ำ

คิดว่าคงมิใช่การได้รับพระราชทานรางวัลที่นับเป็นครั้งที่ ๖ เพราะการแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กนี้เท่านั้น ยังมีรางวัลได้รับแต่งตั้งให้เป็น **พระคณาจารย์เอกทาง**

รจนาคัมภีร์ ในครั้งนั้นอีกด้วย จึงพลอยให้เป็นคุณสมบัติเข้าเป็นสมาชิกสังฆสภาด้วยรูป ๑ ซึ่งรู้สึกว่าออกจะเกินอำนาจวาสนาอยู่แล้ว แต่คุณสมบัติของสมาชิกสังฆสภาระบุว่าต้องเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมหรือเปรียญ ๙ ประโยค หรือพระคณาจารย์เอก และให้พิจารณาแต่งตั้งตามลำดับพรรษา เมื่อจำนวนสมาชิกขาดลงในสมัยที่รับแต่งตั้งเป็นพระคณาจารย์จึงได้รับให้เข้าเป็นสมาชิกสังฆสภาในเวลามิช้า ดูเป็นลัดคิวในตำแหน่งอันมีเกียรติ ที่น่าริษยาอยู่บ้างก็ได้

การได้รับพระราชทานรางวัลในการแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กครั้งนั้นทำให้ภิกษุสามเณรตื่นตัวกันมาก ฝ่ายเราก็คงสนใจในการแต่งร้อยแก้วเกี่ยวกับเทศนาบ้าง ร้อยกรองเกี่ยวด้วยบทความคติธรรมบ้าง และคอยส่งประกวดต่อมาอีก ๔-๕ ครั้ง คงได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๒ เรื่องสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ รางวัลที่ ๑ เรื่องสังคหวัตถุ ๔ ต่อมาเลยหยุดเพราะภาระอื่นมากขึ้นเพียงแต่บันทึกปกิณกะจากประสบการณ์ตามเวลาเท่านั้น”

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้มาก ทั้งในด้านร้อยแก้วและร้อยกรอง พระนิพนธ์ร้อยแก้วมีรายการเท่าที่รวบรวมได้ขณะนี้ ดังนี้

๑. **นำคำสวดมนต์แบบมคธ** เป็นคำบรรยายประวัติความเป็นมาพร้อมทั้งเนื้อธรรมที่ปรากฏในพระสูตรนั้น ทรงบรรยายไว้กว่า ๕๐ เรื่อง

๒. **บันทึกของศุภาสินี** เป็นพระนิพนธ์แสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างง่าย ๆ สำหรับให้คนทั่วไปอ่านเพลิดเพลินพร้อมทั้งได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ ตลอดถึงได้รู้เรื่องขนบประเพณีไทยที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาและกิริยามารยาทในสังคมไทยที่น่ารู้ ทรงนิพนธ์ไว้เป็นตอน ๆ รวม ๖๕ เรื่อง

๓. **รวมพระนิพนธ์ร้อยแก้ว** ซึ่งเป็นศาสนคดีที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและธรรมในด้านต่าง ๆ ทั้งสำหรับภิกษุสามเณรและสำหรับชาวบ้านทั่วไป รวม ๔๑ เรื่อง เช่น เรื่องความดีของพระวินัย การเข้าวัตร เทศกาลเข้าพรรษา การทำหน้าที่พระอุปัชฌายะ การสาธารณูปการ การเข้าถึงพระรัตนตรัย การฝึกตน ความสามัคคี พระคุณของแม่ เป็นต้น

ส่วนพระนิพนธ์ร้อยกรอง ซึ่งเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงโปรดมากเช่นกัน ได้ทรงนิพนธ์ร้อยกรองแบบต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก เท่าที่รวบรวมได้และจัดเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. โคลงกระทู้ ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ จำนวน ๑๑๒ บท

๒. โคลงกระทู้ปฏิทิน ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ จำนวน ๕๘ บท

๓. โคลงกระทู้ ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ จำนวน ๑๓๗ บท

๔. บทสักวา “วันทำบุญ” ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ รวม ๙๒ บท

๕. สักวาปฏิทิน ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ รวม ๙๓ บท

๖. มงคลดอกสร้อย ไม่ปรากฏปีที่ทรงนิพนธ์ รวม ๑๑ บท

๗. ดอกสร้อยปฏิทิน ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ รวม ๖๑ บท

๘. สวนดอกสร้อย ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ รวม ๓๙ บท

๙. สวนดอกสร้อย ไม่ปรากฏปีที่ทรงนิพนธ์ รวม ๕๔ บท

๑๐. ภาษิตคำกลอน ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๗ รวม ๓๒ บท

๑๑. คำกลอนคาถาแห่งปราภวสูตร คาถาที่ ๘ ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖

๑๒. คำโคลงเรื่องทิศ ๖ ไม่ปรากฏปีที่ทรงนิพนธ์ รวม ๑๐๔ บท

๑๓. กวีนิพนธ์เบ็ดเตล็ด ซึ่งเป็นบทกวีธรรมและบทสอนใจในลักษณะต่าง ๆ อีกมาก

พระนิพนธ์เหล่านี้ นอกจากจะเป็นสิ่งแสดงพระ

อัธยาศัยทางการประพันธ์ให้เป็นที่ปรากฏแล้ว ยังเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงพระอัธยาศัยและพระจริยาวัตรในด้านต่าง ๆ ของพระองค์อีกด้วย ในทำนองรู้จักคนจากผลงาน ฉะนั้น พระนิพนธ์ต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีคุณค่าน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

สมณศักดิ์และหน้าที่การงาน

การที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ถวายงานและถวายการอุปัฏฐากใกล้ชิดแต่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์มาแต่พรรษายุกาลยังน้อยนั้น นับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่พระองค์เองอย่างมหาศาล เพราะเท่ากับได้เข้าโรงเรียนการปกครองมาตั้งแต่พระชนมายุยังน้อย เป็นการเตรียมพระองค์เพื่ออนาคตโดยมิได้ทรงคาดคิด การถวายปฏิบัติรับใช้สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ พระองค์นั้น เป็นโอกาสให้พระองค์ได้ทรงเรียนรู้การคณะ การพระศาสนา และการปกครอง มาเป็นเวลายาวนานเกือบ ๒๐ ปี กอปรกับพระองค์เองก็ทรงมีพระอัธยาศัยช่างคิดช่างสังเกต จึงได้ทรงเรียนรู้และซึมซับเอาแนวพระดำริและแบบแผนต่าง ๆ จากสมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ พระองค์นั้นไว้ได้เป็นอันมาก นับเป็นทุนและเป็นฐานที่สำคัญแห่งความเจริญก้าวหน้าในพระสมณศักดิ์และพระภาระหน้าที่ของพระองค์ในเวลาต่อมา แม้โดยพระอัธยาศัยจะทรงถ่อมพระองค์ว่ามีความรู้น้อย เพราะทรงเป็นเปรียญเพียง ๔ ประโยค

แต่เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้ที่เรียกว่า "เจริญในสำนักของอาจารย์" คือได้รับการฝึกอบรมมาดี มีความรู้ความสามารถในหน้าที่การงานและพร้อมด้วยพระจริยามรรยาทอันงาม จึงเป็นเหตุให้ทรงเป็นที่ยอมรับและเจริญก้าวหน้าในพระเกียรติยศและหน้าที่การงานมาโดยลำดับ

พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญปลัดซ้ายของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ที่**พระจุลคณิศร**

พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นกรรมการคณะธรรมยุต

พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และในศกเดียวกันนี้ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระคณาจารย์เอกทางรจนาพระคัมภีร์ และจากตำแหน่งนี้เป็นเหตุให้ทรงมีคุณสมบัติได้เป็น สมาชิกสังฆสภา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ซึ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าว ผู้จะดำรงตำแหน่งสมาชิกสังฆสภา ต้องเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมขึ้นไป หรือเปรียญธรรม ๙ ประโยค หรือพระคณาจารย์เอก)

พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาคกลาง เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะตรวจการภาค ๒ รูปที่ ๑ เป็นเจ้าคณะอำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร และเป็นกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย (ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งในที่สุดก็ล้มเลิกไป)

พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ **พระราชกวี** และในศกเดียวกัน ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าอาวาสวัดราชบพิธ สืบต่อจากพระศาสนโศภน (ภา ภาณโก) ซึ่งถึงมรณภาพในศกนั้น

พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรี ในสมัยที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส เป็นสังฆนายก และได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ ครั้นถึงเดือนมิถุนายน ศกนั้น ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ **พระเทพโมลี**

พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ในสมัยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายก ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดราชบพิธ และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาค ๑

พ.ศ. ๒๔๙๒ มีการเปลี่ยนแปลงเขตภาคทางการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ คงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาค ๑ เช่นเดิม ครั้นถึงเดือนธันวาคม ศกนั้น ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ **พระธรรมปาโมกข์**

พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ สมัยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายก

พ.ศ. ๒๔๙๔ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศาสนโศภน ดำรงตำแหน่งสังฆนายก ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการเช่นเดิม ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยภาค ๑-๒-๖ และเป็นเจ้าคณะจังหวัดพระนคร-สมุทรปราการ (ธรรมยุต) ภายหลังเพิ่มจังหวัดนครสวรรค์อีก ๑ จังหวัด

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ สมัยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระวันรัต เป็นสังฆนายก

พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองที่ **พระอุบาลีคุณูปมาจารย์**

พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ สมัยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เป็นสังฆนายก

พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการตำแหน่งเจ้าคณะธรรมยุตภาค ๑-๒-๖ และได้รับแต่งตั้งเป็นอุปนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๐๖ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์

ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งมีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์คล้ายสมัยใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ คือบริหารการคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน เจ้าพระคุณสมเด็จก็ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรก ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งขณะนั้น ว่างสมเด็จฯ พระสังฆราช สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโย) วัดสระเกศ ซึ่งมีอายุพรรษาสูงสุด เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ตามพระราชบัญญัติฯ กรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรกนี้ประกอบด้วยพระมหาเถระ ๘ รูป คือ

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโย) วัดสระเกศ เป็นประธาน (ต่อมาได้รับพระราชสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘)

๒. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม (ต่อมาได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๖ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔)

๓. สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณฺณสิริ) วัดพระเชตุพน (ต่อมาได้รับพระราชทานสถาปนาเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคต

ญาณ สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖)

๔. พระธรรมปัญญาบดี (วน ฐิติญาโณ) วัดอรุณราชวราราม (ต่อมาได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ถึงมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐)

๕. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ คือเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถร)

๖. พระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร (คือ สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ พระองค์ปัจจุบัน ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ สืบต่อจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช (วาสน-มหาเถร)

๗. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (สำลี อินฺทปญฺโญ) วัดอนงคาราม (ถึงมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐)

๘. พระมหารัชมังคลาจารย์ (เทศ นิทฺเทสโก) วัดสัมพันธวงศ์ (ถึงมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐)

ครั้นถึงเดือนพฤษภาคม ศกเดียวกัน (พ.ศ. ๒๕๐๖) ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์**

พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้รับเลือกเป็นนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ สืบต่อจาก สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อุฏฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช ซึ่ง

สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ และในศกเดียวกัน ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต สืบต่อจาก สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อุฏฐายีมหาเถร) เช่นเดียวกัน

สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ 18 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๕๑๖ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม สิ้นพระชนม์ ครั้นถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ จึงได้รับพระราชทานสถาปนาเป็น **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ ๑๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะมีพระชนมายุได้ ๗๗ พรรษา

ประกาศสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ภูมิพลอดุลยเดช ปร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ว่างลงเป็นการสมควรที่จะสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เพื่อจักได้บริหารการพระศาสนาให้สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ และตามระเบียบราชประเพณีสืบไป และโดยที่ได้ทรงสดับคำกราบบังคมทูลของรัฐบาลและสังฆทัศนะในมหาเถรสมาคมโดยเอกฉันท์มติ

จึ่งทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นพระมหาเถระเจริญในสมณคุณเนกขัมมปฏิบัติ สมบูรณ์ด้วยศีลสมาจารวัตร รัตตัญญูมหาเถรกรณธรรม ดำรงสถาพรอยู่ในสมณพรหมจรรย์ตลอดมาเป็นเวลาช้านาน ได้ประกอบกรณียกิจเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่พุทธจักรและอาณาจักรอย่างไพศาล ดังมีอรรถจริยาปรากฏเกียรติสมภารตามความพิสดารในประกาศสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะมหาสังฆนายก เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ นั้นแล้ว

ครั้นต่อมา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ยิ่งเจริญด้วยอุตสาหวิริยาธิคุณ สามารถรับภาระธุระพระพุทธศาสนา เป็นพาหุลกิจนิตยสมาทานมิได้

ท้อถอย ยังการพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับตลอดมา ในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ก็ได้ดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคมมาแต่เริ่มแรก เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ในการปริยัติศึกษาเป็นนายกกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นนายกสภาการศึกษามหามกุฏราช-วิทยาลัย ตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ส่วนในการพระอารามก็ได้เอาใจใส่ควบคุมดูแลระวังรักษา จัดการบูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุสิ่งก่อสร้างในพระอาราม ซึ่งชำรุดทรุดโทรมเสียหาย ให้กลับคืนดีมีสภาพงดงามมั่นคงถาวรดีขึ้นตลอดมา ดั่งเป็นที่ปรากฏแล้ว ได้จัดตั้งมูลนิธิขึ้นไว้เป็นทุนถาวรสำหรับบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม ชื่อว่าทุนพระจุลจอมเกล้าฯ เริ่มแต่พุทธศักราช ๒๕๑๓ เป็นต้นมา อนึ่ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้เป็นผู้ถวายพระธรรมเทศนา พระมงคลวิเสสกถาในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา สืบต่อจากสมเด็จพระสังฆราชอุฏฐายีมหาเถระเป็นประจำตลอดมา

บัดนี้ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นผู้เจริญยิ่งด้วยพรรษายุกาล รัตตัญญู มหาสถาวีรธรรม มั่นคงในพระพุทธศาสนา เป็นอจลพรหมจริยาภิรัตสงเคราะห์พุทธบริษัท ปกครองคณะสงฆ์ ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ได้เป็นครูและอุปัชฌาจารย์ของมหาชนเป็นอันมาก มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายไพศาลเป็นที่เคารพสักการแห่งมวลพุทธศาสนิกบริษัททั่วสังฆมณฑล ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ประธานาธิบดีแห่งสังฆมณฑล เพื่อเป็นศรีศุภมงคลแด่พระบวรพุทธศาสนาสืบไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช มีพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สุขุมธรรมวิธานธำรง สกลมหาสังฆปริณายก ตรีปิฎกคัมภีรญาณวาสนภิธารสังฆวิสุตปาวจนุตตมโสภณ ภัทรผลสา-ธารณูปกร ชินวรวงศวิวัฒ พุทธบริษัทคารวสถาน วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณวิบุลศีลสมาจารวัตรสุนทร บวรธรรมบพิตร สมเด็จพระสังฆราชเสด็จสถิต ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ราชวรวิหาร พระอารามหลวง เป็นประธานในสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักร

ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในสังฆมณฑลทั่วไป โดยสมควรแก่พระอิสริยยศซึ่งพระราชทานนี้ จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ์ จิรัฏฐิติวิรุฬห์ไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนาเทอญ

ให้ทรงมีพระราชาคณะและพระครูฐานานุกรมประดับพระอิสริยยศ ๑๕ รูป คือ พระมหาคณิศร พุทธศาสนิกนิกรปสาทาภิบาล สกลสังฆประธานมหาสถาวีรกิจการี นายกบดีศรีรัตนคมกาจารย์ พระราชาคณะปลัดขวา ๑ พระจุลคณิศร สัทธรรมนิติธรมหาเถราธิการ คณกิจบรรหารธุรการีสมุหบดีศรีธรรมภาณกาจารย์ พระราชาคณะปลัดซ้าย ๑ พระครูวินยาภิ-วุฒิ ๑ พระครูสุตตาภิรม ๑ พระครูธรรมาธิการ พระครูพระปริต ๑

พระครูวิจารณ์ภารกิจ พระครูพระปริต ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑ พระครูโฆสิตสุทธสร พระครูคู่สวด ๑ พระครูอมรสรนาท พระครูคู่สวด ๑ พระครูพิสาลบรรณวัตร ๑ พระครูพิพัฒบรรณกร ๑ พระครูสังฆวิธาน ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ มีความสุขสิริสวัสดิ์สถาพร ในพระบวรพุทธศาสนา เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๗ เป็นปีที่ ๒๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
สัญญา ธรรมศักดิ์
นายกรัฐมนตรี

สมเด็จพระสังฆราช (พระราชอุปัธยาจารย์)
และพระภิกษุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ
ฉาย ณ พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๑

ทรงปฏิบัติหน้าที่พระราชอุปัชยาจารย์
ในพระราชพิธีทรงผนวชสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พ.ศ. ๒๕๒๑

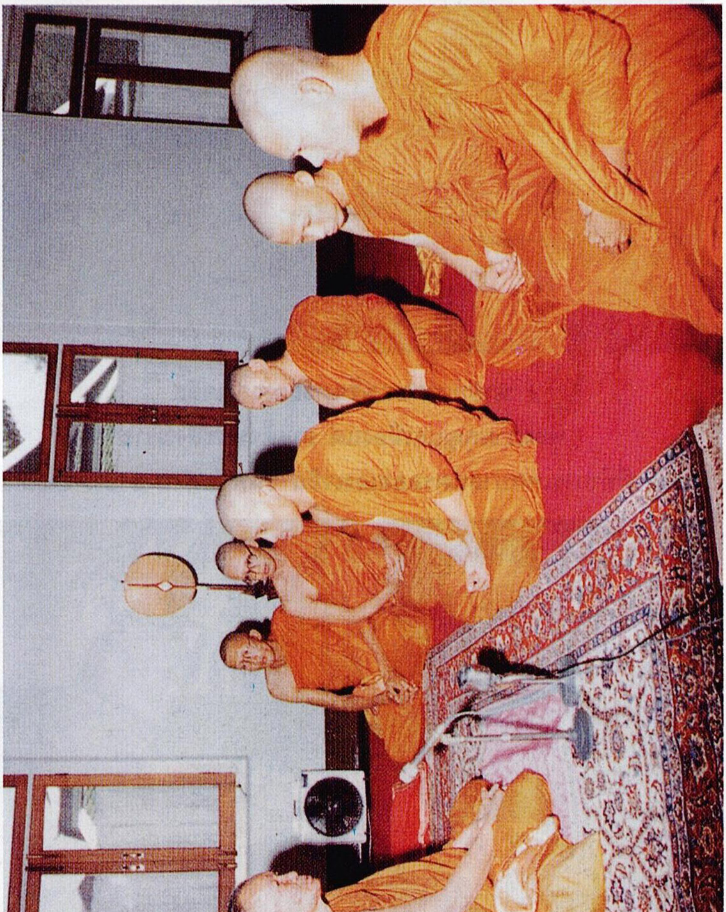

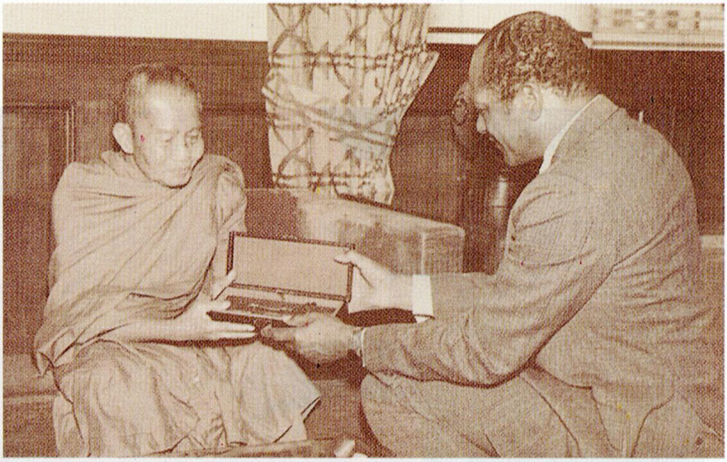

นายกเทศมนตรีนครลอสเองเจลิส
ทูลถวายกุญแจเมืองแด่ สมเด็จพระสังฆราช
ณ ที่ทำการเทศบาลนครลอสเองเจลิส วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๘

ในการเสด็จเยือนประเทศอินเดียระหว่างวันที่ ๕-๑๖ มีนาคม ๒๕๒๒
ทรงรับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
จากมหาวิทยาลัยพาราณสี

พระรูปในอุโบสถวัดไทยลอสแองเจลิส สหรัฐอเมริกา
เมื่อเมษายน ๒๕๒๓

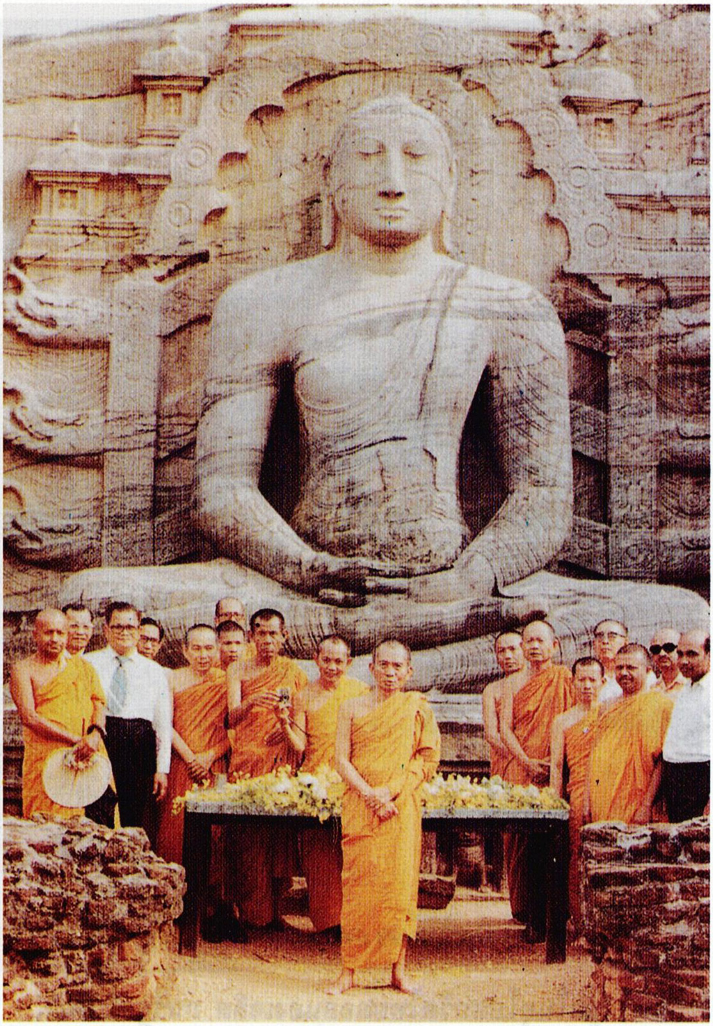

ในคราวเสด็จเยือนศรีลังกาเป็นทางการ

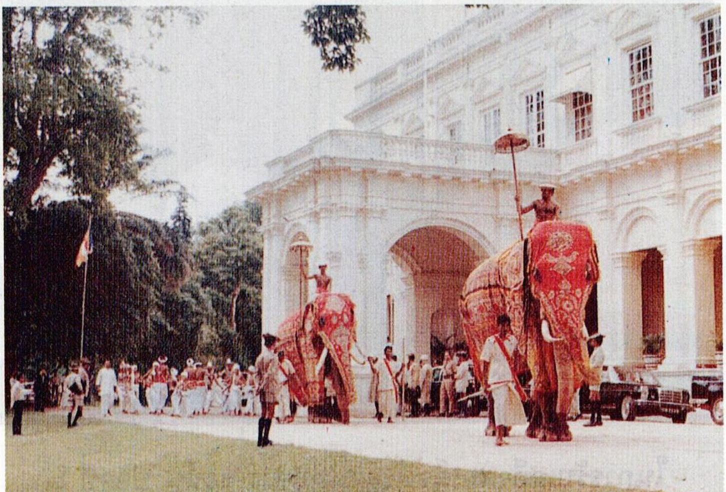

ในการรับเสด็จสมเด็จพระสันตปาปา จอห์น ปอลที่ ๒
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗

ในฐานสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์พระประมุขแห่งคณะสงฆ์ไทย เจ้าพระคุณสมเด็จได้ทรงปฏิบัติพระศาสนกิจต่าง ๆ ด้วยพระเมตตาอย่างทั่วถึง ได้เสด็จไปเยี่ยมพุทธศาสนิกชนในภาคต่าง ๆ ของประเทศทั่วทุกภาคและเกือบทั่วทุกจังหวัด นอกจากนี้ ยังได้เสด็จไปทรงปฏิบัติพระศาสนกิจฉลองศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในต่างประเทศอีกหลายครั้ง กล่าวคือ เสด็จไปเยี่ยมพุทธศาสนิกชนในประเทศพม่า สิงคโปร์ ฮ่องกง ศรีลังกา ญี่ปุ่น มาเลเซีย และอังกฤษ เสด็จเยือนประเทศอินเดีย ๒ ครั้ง และเสด็จเยือนประเทศสหรัฐอเมริกา ๓ ครั้ง

พระกรณียกิจด้านศาสนสัมพันธ์

พ.ศ. ๒๕๒๗ เกิดกระแสข่าวที่ก่อให้เกิดความรู้สึกตึงเครียดระหว่างพุทธศาสนิกชนและคริสตศาสนิกชนในประเทศไทยอย่างที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อน อันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจกันในการดำเนินกิจการทางการเผยแผ่พระศาสนาบางประการ ประกอบกับเป็นระยะเวลาที่สมด็จพระสันตปาปาแห่งวาติกัน ประมุขแห่งศาสนจักรโรมันคาธอลิคจะเสด็จเยือนประเทศไทยเป็นทางการ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ด้วยเกรงว่าจะก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่เหมาะสมขึ้นระหว่างการเสด็จมาเยือนประเทศไทยของสมเด็จพระสันตปาปา เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในฐานองค์พระประมุขแห่งพุทธจักรในประเทศไทย

ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้ความรู้สึกตึงเครียดครั้งนั้นผ่านพ้นไปด้วยความเรียบร้อย ในส่วนพระองค์เองก็ทรงปฏิบัติพระภารกิจในการต้อนรับสมเด็จพระสันตปาปา องค์ประมุขแห่งคริสต์จักร ด้วยความสง่างามและสมพระเกียรติ เป็นที่ปลื้มปีติของผู้มาเยือนและของพุทธศาสนิกชนทั่วหน้า

พระดำรัสปฏิสันถาร
ของ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แห่งประเทศไทย
แด่
พระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒
ในโอกาสเสด็จเข้าเฝ้า
ณ พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๗

ท่านพระสันตะปาปา

ในโอกาสอันเป็นประวัติศาสตร์ แห่งการที่พระองค์เสด็จเยือนประเทศนี้ และพระอารามนี้ อาตมภาพขอปฏิสันถารพระองค์และคณะด้วยความจริงใจ

แม้ศาสนาต่าง ๆ ของโลก จะแตกต่างกันในหลักธรรมและการปฏิบัติ แต่ก็มีจุดประสงค์ที่ตรงกันบางประการ เช่น ความสุขและความสงบอันตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความยุติธรรม และเมตตาถือไมตรีจิตคิดจะให้เป็นสุข กับทั้งกรุณาคือความเอ็นดูหรือสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์

เพราะฉะนั้น เราจึงร่วมมือและประสานงานกันได้ในการนำความสุขและความสงบมาสู่มนุษยชาติ ด้วยวิธีการสั่งสอนอบรมและการชักชวนของพวกเรา ให้เว้นความชั่วทั้งปวง ให้บำเพ็ญความดีและให้ชำระจิตใจของตนให้สะอาด

ในนามแห่งพุทธศาสนิกชนทั้งปวงในประเทศนี้ อาตมภาพขอขอบพระทัยที่เสด็จมา ณ ที่นี้ และขอถือโอกาสนี้ ตั้งความปรารถนาให้พระองค์พร้อมด้วยคณะ และคริสตศาสนิกชนทั้งปวงทั่วโลก จงประกอบด้วยพลานามัยอันดี มีความสุขและความเจริญ ตลอดกาลนานเทอญ.

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในฐานองค์สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงพระดำริให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เพื่อเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยได้ทรงมีพระลิขิต ที่ ๒๒๙๑/๒๕๒๕ ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕ เสนอแนวพระดำริต่ออธิบดีกรมการศาสนา เพื่อเสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณา ตามสำเนาพระลิขิตดังนี้

"ด้วยอาตมภาพ มีความดำริว่า ปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ นี้ รัฐบาลและประชาชนชาวไทย ได้ร่วมใจกันฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ทั้งนี้ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและเพื่อถวายความจงรักภักดีแด่พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ที่ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และทรงปกป้องผองภัยแก่พสกนิกร ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้สถิตสถาพร ทรงรักษาแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรไทยให้เป็นอิสระสืบต่อมาจนทุกวันนี้ อันนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่พสกนิกรทั่วหน้าหาที่สุดมิได้

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาแต่บรรพกาล พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกพระ

พุทธศาสนา และทรงมีพระบรมราชูปถัมภ์พระสงฆ์ทั้งปวง ให้ได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติธรรม ทรงส่งเสริมการคณะสงฆ์ให้มีความเจริญรุ่งเรืองยากที่จะหาประเทศอื่นใดในโลกเสมอเหมือนได้ จึงนับเป็นภารธุระที่คณะสงฆ์จะช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความดำรงมั่นยั่งยืนสืบต่อไปสิ้นกาลนาน การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั้น ควรเริ่มต้นด้วยการฟื้นฟูพระปริยัติสัทธรรม เพราะพระปริยัติสัทธรรมเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา เมื่อพระปริยัติสัทธรรมดำรงมั่นคงอยู่ พระพุทธศาสนาก็จะดำรงมั่นอยู่ได้ พระปริยัติสัทธรรม ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่งเสริมให้เกิดมรรคผลนิพพาน อันเป็นพระปฏิเวธสัทธรรม พระปริยัติสัทธรรม ได้แก่ พระธรรมวินัยอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้วและได้มีพระพุทธดำรัสว่า จักเป็นศาสดาแทนพระองค์เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระมหาเถระในอดีต มีพระมหากัสสป เป็นต้น ได้เล็งเห็นความสำคัญข้อนี้ จึงได้รวบรวมรักษาพระธรรมวินัยไว้ด้วยการสังคายนาต่อ ๆ กันมา

จำเดิมนับตั้งแต่ประเทศไทย ได้รับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำแผ่นดิน พระสงฆ์ได้ถือเป็นภารธุระทางด้านคันถธุระจัดการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจในพระสัทธรรม โดยมีพระมหากษัตริย์และรัฐบาลถวายความอุปถัมภ์ตลอดมา ใน

สมัยล้านนาในรัชกาลพระเจ้าติลกราชก็ได้มีการสังคายนาเป็นการใหญ่ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๐๒๐ และในสมัยกรุงรัตน-โกสินทร์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธ-ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนายกย่องพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก ทรงรับเป็นพระราชภารธุระทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการอุดหนุนการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมแก่คณะสงฆ์ ในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชก็ได้ทรงพระราชดำริให้มีการปริวรรตอักษรขอมภาษามคธเป็นภาษาไทย จัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรไทยเป็นครั้งแรก มาถึงในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงอาราธนาพระเถรานุเถระให้ชำระพระไตรปิฎก ตีพิมพ์ขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชฏฐาธิราช ซึ่งได้เสด็จสวรรคตไปแล้ว ต่อมาเมื่อครั้งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ คณะสงฆ์ ได้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยจนจบ และได้ตีพิมพ์ขึ้นเนื่องในงานฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ตรวจชำระต้นฉบับภาษาไทยเทียบกับภาษาบาลี ตีพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๔ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีที่ได้พิมพ์เผยแพร่แล้วนั้นปรากฏว่ายังมีส่วนที่จะต้องปรับปรุงเพิ่มเติมอีกอยู่ และพระ

ไตรปิฎกแปลภาษาไทยนั้นก็ยังมีความบกพร่องตามต้นฉบับอีก นอกจากนี้ พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นบริวารคือ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา สัททาวิเสสและปกรณ์วิเสส เป็นอันมาก ยังไม่ได้พิมพ์ ยังไม่ได้แปล แต่มีนิติบุคคล สถาบัน มูลนิธิ และวัดหลายแห่งมีศรัทธาไปจัดทำแต่ละส่วน ๆ ซึ่งเป็นความปรารถนาดี กอปรด้วยศรัทธาวิริยะควรที่คณะสงฆ์และรัฐบาล จะได้ให้การสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเข้าหลักการพัฒนา พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาขึ้น แต่ยังเป็นลักษณะต่างคน ต่างทำ ขาดความเป็นเอกภาพ เห็นว่าถ้าได้รับความร่วมมือเป็น สมานฉันท์ร่วมกันนำฉบับที่ได้จัดทำแล้วทั้งต้นฉบับบาลีที่ชำระ แล้วและฉบับคำแปลที่ได้ตรวจทานแล้วมาให้รับรองก็จะทำให้ เกิดความสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งในการนี้จะต้องจัดให้มีการสังคายนา พระธรรมวินัยในโอกาสที่พระพุทธศาสนาล่วงมาถึง ๒๕๒๕ ปี แล้ว การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งนี้ จะทำให้เกิดความ ร่วมมือสามัคคีขึ้นหลายประการคือ

๑. มีการชักชวนพุทธบริษัทจัดตีพิมพ์พระไตรปิฎก ภาษาบาลีและภาษาไทยที่ได้ตรวจสอบสังคายนาแล้ว เนื่องใน การฉลองกรุงรัตนโกสินทร์และในโอกาสที่พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน จะเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา เป็นอภิลักขิตกาลพิเศษ ซึ่งพระองค์ทรงพระมหา- กรุณาธิคุณูปการะแก่พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก

๒. มีการชำระและแปลพระคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา สัททาวิเสส ปกรณ์วิเสส เป็นภาษาไทย ซึ่งต่อไปจะเป็นการยากที่จะทำให้สำเร็จได้ กุลบุตรในกาลภายหน้าจะได้อาศัยศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าใจได้โดยทั่วถึง

๓. มีการแก้ไขความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง อันเกิดจากในปัจจุบันได้มีบุคคลบางกลุ่มบางคณะแสดงสัตถุศาสน์นอกธรรมนอกวินัย เผยแพร่ลัทธิที่ผิดเพี้ยนจากพระพุทธวจนะทำให้เกิดความเข้าใจผิด หลงผิดแก่คณะหมู่มาก เป็นการกระทบความมั่นคงของพระพุทธศาสนาของชาติ เพราะเกิดสามัคคีเภท เมื่อได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วจะทำให้มีการประมวลข้อประพฤติปฏิบัติในหมู่สงฆ์ให้เป็นแบบอย่างโดยอาศัยพระบรมเดชานุภาพและอำนาจรัฐให้พุทธบริษัทเกิดความเข้าใจในพระธรรมวินัยที่แท้จริง ขจัดอธรรมวาที อวินัยวาที และอลัชชี ซึ่งเป็นภัยแก่พระพุทธศาสนา ซึ่งจะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงสถาพรสืบต่อไป

จึงเจริญพรมาให้อธิบดีกรมการศาสนานัดประชุมมหาเถรสมาคมพิเศษ เพื่อนำปรารภเรื่องนี้หารือในที่ประชุมมหาเถรสมาคม เมื่อได้รับความเห็นจากมหาเถรสมาคมแล้วจะได้ถวายให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลในการสังคายนา ทั้งนี้ เพื่อให้งานนี้เป็นงานสำคัญของบ้านเมืองสืบต่อไป”

ในที่สุดที่ประชุมมหาเถรสมาคมก็ได้อนุมัติตามแนวพระดำริ จึงได้ถวายโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้ให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และขอความอุปถัมภ์ในการสังคายนาจากรัฐบาล

และได้ทรงมีพระบัญชาที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ดังนี้

ที่ ๑/๒๕๒๗
เรื่อง การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้ทรงมีพระคุณูปการเป็นอเนกประการต่อพระพุทธศาสนา เห็นเป็นการสมควรดำเนินการทำการสังคายนาพระธรรมวินัยโดยการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทยขึ้นถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราชให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงให้กรมการศาสนานำโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยที่กระทรวงศึกษาธิการเห็นชอบแล้วเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา เพื่อนำเรื่องกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอถวายโครงการนี้ให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามโบราณราชประเพณี และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาล ให้ดำเนินการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยต่อไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ในการครั้งนี้ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษา เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๗ ลงมติเห็นชอบด้วยในหลักการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทย และเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้มีคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ ๒๑/๒๕๒๘ ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก โดยมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานที่ปรึกษา ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการอำนวยการ นอกจากนี้ สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงมีพระบัญชา ลงวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๒๘ แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัย รวม ๗ คณะ ได้แก่

๑. สังคีติการกสงฆ์

๒. คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระวินัยปิฎก

๓. คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระสุตตันตปิฎก

๔. คณะกรรมการปาลิวิโสธกะพระอภิธรรมปิฎก

๕. กรรมาธิการแห่งสังคีติการกสงฆ์

๖. คณะกรรมการศาสนบัณฑิต

๗. คณะกรรมการดำเนินการและประสานงานฯ

และได้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการอีก ๓ คณะ ได้แก่

๑. คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์

๒. คณะอนุกรรมการหาทุน

๓. คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์และจำหน่ายพระไตรปิฎก

ต่อมา ในวันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๘ ได้มีพระบรมราชโองการประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก อาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรมพร้อมด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นภารธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกและทรงรับโครงการนี้ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ตามโบราณราชประเพณี ในวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชพิธีสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เพื่อเป็นปฐมอุดมมงคลพระฤกษ์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้ เป็นการตรวจชำระพระไตรปิฎกแปลและจัดพิมพ์เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย รวม ๔๕ เล่ม ได้แก่ พระวินัยปิฎก ๘

เล่ม พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม โดยรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้กรมการศาสนามาใช้จ่ายเฉพาะในการดำเนินงานสังคายนาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๒๘-๒๕๓๐ รวม ๓ ปี เป็นเงิน ๑๘,๗๑๒,๑๕๐.๐๐ บาท (สิบแปดล้านเจ็ดแสนหนึ่งหมื่นสองพันหนึ่งร้อยห้าสิบบาทถ้วน)

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้นับเป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในยุคที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงดำรงตำแหน่งองค์สกลมหาสังฆปริณายก

การสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์

ในด้านสาธารณูปการ คือการก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์พุทธสถานต่าง ๆ นั้น นับแต่เจ้าพระคุณสมเด็จทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดราชบพิธมา ได้ทรงบำรุงรักษาและเสริมสร้างถาวรวัตถุและปูชนียสถานภายในวัดราชบพิธมาเป็นลำดับ รวมค่าก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดราชบพิธเป็นเงินกว่า ๗๐ ล้านบาท

นอกจากนี้ ยังได้โปรดให้สร้างอาคารสถานที่เพื่อการสาธารณสงเคราะห์ในที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่ง กล่าวคือ สร้างอาคารเรียนโรงเรียนวัดราชบพิธ ในบริเวณวัดราชบพิธ ๔ หลัง สร้างอาคารเรียนโรงเรียนประชาบาล ที่วัดสระกระเทียม อำเภอ

เมือง จังหวัดนครปฐม ๑ หลัง และที่วัดโพธิ์ทอง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑ หลัง สร้างศาลาพักริมทางที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดชลบุรี และจังหวัดปทุมธานีรวม ๘ หลัง สร้างโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถระ) ขนาด ๖๐ เตียง ณ ตำบลบ่อโพง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นชาติภูมิของพระองค์ สร้างสถานสงเคราะห์คนชรา "วาสนะเวศม์" ในบริเวณโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหา-เถระ) ตั้งมูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถระ) เพื่อสนับสนุนกิจการโรงพยาบาลสมเด็จพระสังฆราชและเพื่อการสาธารณกุศล การศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และรักษาวัฒนธรรมของชาติ

พระเกียรติคุณทางการศึกษา

โดยที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงปฏิบัติพระภารกิจและศาสนกิจเป็นคุณประโยชน์ต่อการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสันติสุขของประชาชนและบ้านเมืองมาเป็นเวลานาน สถาบันการศึกษาต่าง ๆ จึงได้ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์เพื่อเป็นการเชิดชูพระเกียรติคุณให้เป็นที่ปรากฏ ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๒๒ รัฐบาลอินเดียได้อนุมัติปริญญาดุษฎี

บัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาอักษรศาสตร์ ถวายเจ้าพระคุณสมเด็จฯ โดยให้มหาวิทยาลัยพาราณสี ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐบาลกลางเป็นผู้ดำเนินการจัดพิธีถวาย และรัฐบาลอินเดียได้กราบทูลอาราธนาเจ้าพระคุณสมเด็จเสด็จประเทศอินเดียเป็นทางการ และทูลถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ดังกล่าว

พ.ศ. ๒๕๒๒ เสด็จเยือนเมืองลอสแองเจลิส รัฐคาลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา เพื่อทรงปฏิบัติศาสนกิจตามคำกราบทูลอาราธนาของพุทธศาสนิกในเมืองนั้น ในโอกาสนี้มหาวิทยาลัยโอเรียนทอล สตัดดี้ ได้ทูลถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ

และในศกเดียวกัน (พ.ศ. ๒๕๒๒) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทูลถวายปริญญาพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ แด่เจ้าพระคุณสมเด็จ เป็นสถาบันที่สาม

พระกรณียพิเศษ

พ.ศ. ๒๕๒๑ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ในฐานทรงเป็นองค์สกลมหาสังฆปริณายก พระประมุขแห่งสังฆมณฑล ได้ทรงเป็นพระอุปัชฌาจารย์ในพระราชพิธีทรงผนวช

พระอนุสาวรีย์สุดท้าย

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงเอาพระทัยใส่ในเรื่องการศึกษาของกุลบุตรมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนวัดราชบพิธ ซึ่งเป็นโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา สร้างมาแต่สมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร เจ้าอาวาสพระองค์แรกของวัดราชบพิธ ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงมาโดยลำดับ ในฐานเจ้าอาวาส โรงเรียนก็เจริญก้าวหน้ามาด้วยดี นักเรียนมีจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับ จนอาคารสถานที่คับแคบไม่พอเพียงแก่จำนวนนักเรียน เจ้าพระคุณสมเด็จฯ จึงได้ทรงพระเมตตาดำเนินการจัดสร้างอาคารโรงเรียนวัดราชบพิธแห่งใหม่ขึ้น ในพื้นที่ราชพัสดุที่กองทัพบกทูลถวายสิทธิการใช้พื้นที่สำหรับเป็นที่สร้างอาคารโรงเรียนดังกล่าว เพื่อเป็นเครื่องสักการะและถวายเป็นพระกุศล เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ ๙๐ พรรษา ๒ มีนาคม ๒๕๓๑ โรงเรียนวัดราชบพิธแห่งใหม่จึงได้เกิดขึ้น ณ พื้นที่บริเวณริมถนนสนามไชย กรุงเทพฯ ดังที่ปรากฏในบัดนี้ นับเป็นพระอนุสาวรียสถานเทิดพระเกียรติในพระเมตตาธิคุณของเจ้าพระคุณสมเด็จให้เป็นที่ปรากฏสืบไป

พระอวสานกาล

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชที่ทรง

เจริญพระชนมายุยืนยาวมากพระองค์หนึ่งในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ๙๑ พรรษาโดยปี และทรงมีพระพลานามัยสมบูรณ์ แข็งแรงมาโดยตลอด ถึง พ.ศ. ๒๕๓๑ ทรงพระประชวรด้วยพระปัปผาสะอักเสบเมื่อเดือนมิถุนายน จึงได้เข้าประทับรักษาพระองค์ ณ โรงพยาบาลศิริราช ต่อมาทรงมีพระอาการพระทัยวายเนื่องจากเส้นโลหิตตีบและกล้ามเนื้อพระทัยบางส่วนไม่ทำงาน เป็นเหตุให้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๖.๕๐ น. สิริพระชนมายุได้ ๙๐ พรรษา ๕ เดือน ๒๕ วัน ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นเวลา ๑๔ ปี ๒ เดือน ๕ วัน

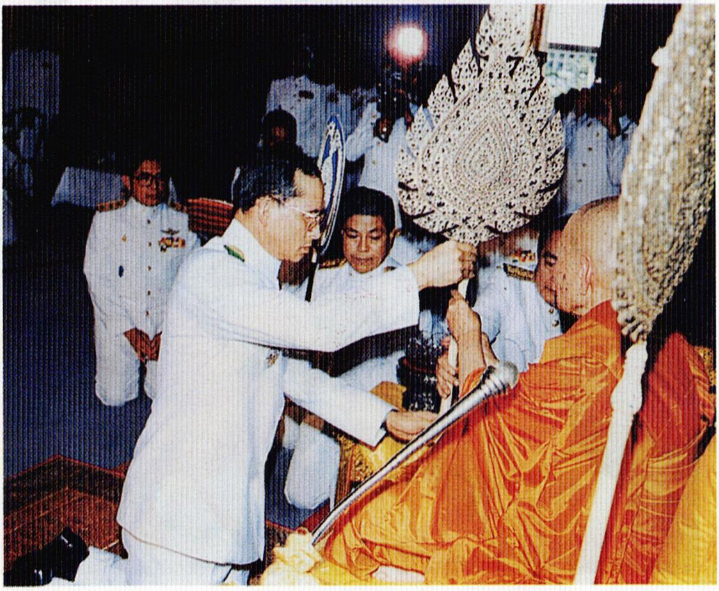

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ถวายพัดแฉกงาพิเศษประดับพลอย
ในงานฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ถวายน้ำสรงในงานฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

สมเด็จพระสังฆราช ถวายหนังสือที่ระลึก
ในงานฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ถวายน้ำสรงในงาน
ฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี
ถวายเอกสารสิทธิ์
ที่ดินราชพัสดุ ที่จะใช้สร้างโรงเรียนใหม่

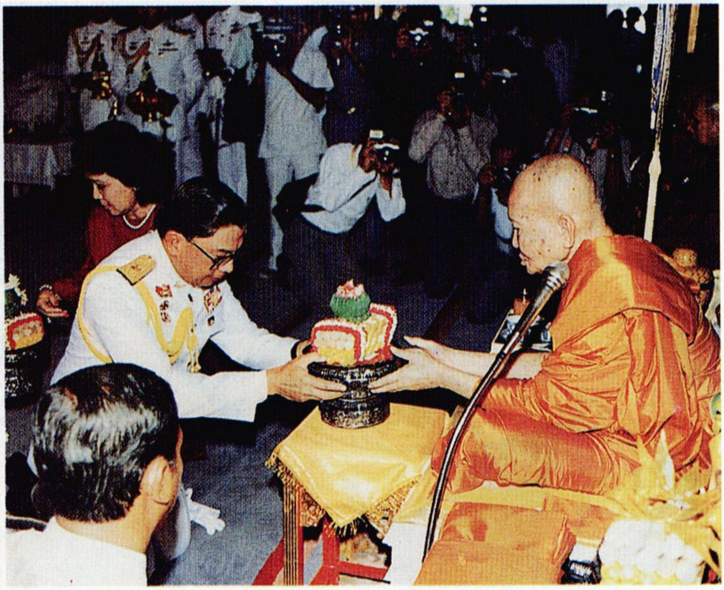

พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด
และผู้บัญชาการทหารบก
ถวายเครื่องสักการะในงานฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

พัดรัตนาภรณ์ชั้นหนึ่ง และพัดแฉกงาพิเศษประดับพลอย
ซึ่งได้รับพระราชทาน
ในงานฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา

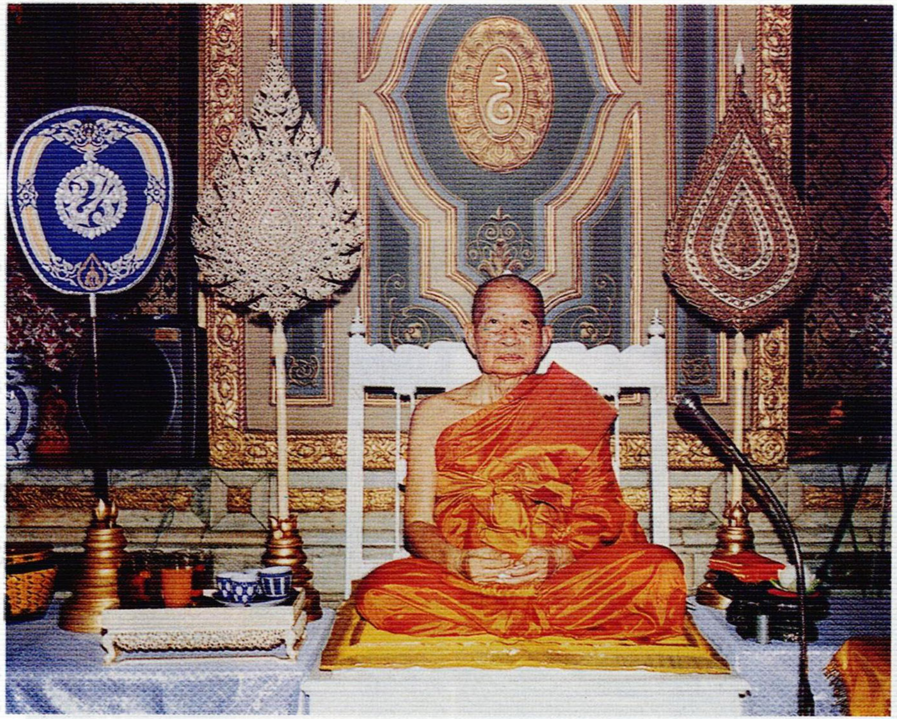

เมื่อครั้งงานฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา พ.ศ. ๒๕๓๑

พระโกศกุดั่นใหญ่ ทรงพระศพ
ประดิษฐาน ณ พระวิหารวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

กระบวนเชิญพระโกศพระศพจากวัดราชบพิธ
สู่พระเมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์
ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

ภาคผนวก

"การทำหน้าที่พระอุปัชฌายะ"

ข้าแต่พระคุณเจ้า ผู้เป็นพระอุปัชฌายะทั้งหลาย

วาระต่อไปนี้กระผมได้รับให้มาบรรยายเรื่องการทำหน้าที่พระอุปัชฌายะ เพื่อเป็นการแสดงความคิดเห็นในการทำหน้าที่พระอุปัชฌายะ ท่านผู้เป็นพระอุปัชฌายะทั้งหลาย ก็ได้ทำหน้าที่กันมาตามสมควร ทั้งเคยได้รับการอบรมจากผู้มีความรู้เป็นอย่างดีมาแล้ว การที่จะบรรยายเรื่องการทำหน้าที่พระอุปัชฌายะนี้ กระผมจะขอบรรยายตามที่เคยได้ปฏิบัติมา เพื่อให้ท่านผู้เป็นพระอุปัชฌายะทั้งหลายได้รับทราบ จะได้เป็นเหตุนำไปพิจารณา ปรับปรุงส่วนที่ยังบกพร่องอยู่ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่วนผู้ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌายะสมบูรณ์อยู่แล้ว ก็เป็นอันได้รับการรับรองว่าได้กระทำอย่างถูกต้อง ควรถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป

ในหัวข้อการทำหน้าที่พระอุปัชฌายะที่จะบรรยายนี้ ไม่จำเป็นต้องไปปะปนถึงระเบียบกฎมหาเถรสมาคมที่วางไว้ เพราะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ใหม่ เป็นหน้าที่ที่ฝ่ายปกครองจะพิจารณาชี้แจงอบรม ถึงกระนั้น ก็มีระเบียบหน้าที่ที่พระอุปัชฌายะจะพึงกระทำ ปรากฏอยู่ในกฎมหาเถรสมาคมด้วยเหมือนกัน จึงไม่ควรถือว่าเราเป็นพระอุปัชฌายะแล้ว ไม่ต้อง

สนใจระเบียบที่ออกมาใหม่ก็ได้ เพราะว่า สิ่งใดที่เป็นข้อระเบียบในหน้าที่ ก็ควรจะต้องสนใจศึกษาไว้ด้วย เพื่อจะได้นำมาเทียบกับของเก่าที่ผ่านไปแล้ว ว่าเราปฏิบัติตัวถูกต้องตามระเบียบที่เขาตราขึ้นใหม่หรือไม่ จะถือว่าเราเป็นพระอุปัชฌายะรุ่นเก่า จะคงปฏิบัติไปตามระเบียบเก่าอยู่เสมอไป ไม่สนใจในระเบียบใหม่เสียเลย แทนที่จะเป็นเก่าลายคราม มีราคาสูง จะกลายเป็นเก่าแก่ใช้อะไรไม่ได้ไป อย่างนี้ก็ไม่เหมาะสม เพราะเรายังจะต้องปฏิบัติงานสืบต่อไปในระบอบใหม่ จึงจำเป็นที่จะต้องสนใจในระบอบใหม่ไว้ด้วย เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของเราให้เหมาะสมกับกาลเทศะสืบต่อไป

อีกประการหนึ่ง การทำหน้าที่พระอุปัชฌายะที่จะบรรยายนี้ ถ้าจะพูดกันก็เป็นเรื่องที่ผู้เป็นพระอุปัชฌายะทราบ ๆ กันอยู่ เพราะต่างก็ได้ไปปฏิบัติหน้าที่มาแล้ว กระผมเองก็ไม่รู้จะหาเรื่องพูดอย่างไร แต่เมื่อให้หัวข้อสำหรับพูดว่า **“การทำหน้าที่พระอุปัชฌายะ”** ก็จะขอบรรยายไปตามที่ตนได้เคยปฏิบัติมาแล้ว โดยยึดหลักระเบียบแบบแผนกับพระธรรมวินัยเป็นหลักปฏิบัติ

เรื่องพระอุปัชฌายะนี้ ใคร่จะขอถวายความรู้สึกไว้ว่าเป็นตำแหน่งสำคัญที่สุดในคณะสงฆ์ เป็นตำแหน่งที่สำคัญมากที่ควรสนใจ คือ *ฆราวาสที่จะมาเป็นสามเณรหรือเป็นพระได้จะต้องผ่านมาแต่พระอุปัชฌายะเป็นผู้ประกอบพิธีให้ทั้งนั้น* จะ

ผ่านมาทางอื่นไม่ได้ ถ้าจะผ่านในทางอื่น ก็ต้องถือว่าไม่ถูกต้องตามระเบียบกฎหมาย ฉะนั้น พระอุปัชฌายะจึงนับว่าเป็นผู้สำคัญมาก เมื่อเราได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ ก็ถือว่าเป็นเกียรติที่ทางคณะสงฆ์ได้มอบหมายไว้วางใจให้ทำหน้าที่ ที่จะไตร่ตรองพิจารณาตรวจตราเลือกเฟ้นผู้ที่จะเข้ามาเป็นภิกษุสามเณร หรือผู้ที่จะเข้ามาเป็นลูกศิษย์ของเรา จำเป็นต้องเลือกเฟ้นให้มากที่สุด ไม่เหมือนกับลูกชาวบ้าน ชาวบ้านนึกอยากได้ลูกหญิงลูกชายก็เลือกไม่ได้เพราะสุดแต่บุญกรรม ส่วนพระอุปัชฌายะย่อมสามารถจะเลือกลูกศิษย์ได้ ต้องการคนดีเลวอย่างไร เราเลือกก็ได้ และมิใช่ว่าเราจะต้องปฏิบัติตามใจเจ้านาคอยู่เสมอไป เราต้องใช้สิทธิในฐานะที่เป็นพระอุปัชฌายะ เลือกลูกศิษย์ของเราตามสิทธิอำนาจปรารถนา จึงจำเป็นต้องเลือกให้ได้ลูกศิษย์ที่ดี ว่านอนสอนง่าย มีคุณสมบัติครบตามระเบียบของคณะสงฆ์และพระวินัย หรือเป็นลูกศิษย์ที่จะช่วยเชิดชูยกย่องเกียรติพระอุปัชฌายะอาจารย์ให้สูงส่ง หากว่าได้ลูกศิษย์เป็นพาลเกเรเข้ามาอยู่ในวัด มักจะได้รับการขายหน้าวันละหลายเบี้ยเสมอ ถึงว่าศิษย์ที่เป็นพาลเกเรจะลาสิกขาออกไปประพฤติเหลวเลอะเทอะข้างนอกวัด ความเสื่อมเสียไม่ใช่แต่ลูกศิษย์คนเดียวจะได้รับ ยังแผ่ซ่านไปถึงพระอุปัชฌายะอาจารย์ด้วยอีกเหมือนกัน แม้ว่าเราได้พิจารณาเลือกกันถี่ถ้วนแล้วก็ตาม ก็ยังอดมีผู้แปลกปลอมเข้ามาทำความเสื่อมเสียให้

แก่ทางวัดอยู่เสมอได้ เมื่อทุกท่านพระอุปัชฌายะสำนึกตนเป็นนิตย์ว่าได้รับความไว้วางใจจากคณะสงฆ์ แต่งตั้งให้เป็นผู้มีหน้าที่เลือกสรรฆราวาส เพื่อเข้ามาเป็นพระเป็นเณรอย่างเคร่งครัดแล้วก็สมควรจะได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุดอยู่เสมอ อย่าถือว่าฉันทำหน้าที่พระอุปัชฌายะให้แล้ว ต่อไปจะเป็นหน้าที่ของใครก็ช่างฉันบวชให้เป็นองค์พระฉันก็ได้บุญแล้วใครจะอบรมสั่งสอนหรือไม่อย่างไรก็ช่าง อย่างนี้ถือว่าท่านกำลังปฏิบัติตนบกพร่องในหน้าที่ไม่สมกับความไว้วางใจของคณะสงฆ์

ข้อสำคัญก็คือว่า ก่อนที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ ล้วนแต่เจ้าคณะตามลำดับขั้นได้เสนอคุณความดีครบตามระเบียบทุกอย่าง จนกระทั่งถึงเจ้าคณะผู้มีอำนาจให้การแต่งตั้ง ก็เห็นดีเห็นชอบด้วยแล้ว จึงได้อนุมัติเพื่อแต่งตั้ง และก่อนที่จะแต่งตั้ง ได้มีการฝึกซ้อมอบรมในหน้าที่พระอุปัชฌายะตามที่ผู้อบรมจะตั้งคำถามหรือไต่ถามแนะนำอย่างไร ก็ปฏิบัติได้ดีมาแล้ว ที่สุดได้รับการแต่งตั้งไป เป็นอันว่าเจ้าคณะรับรองว่าท่านเป็นผู้สามารถทำหน้าที่รับฆราวาสเข้ามาเป็นพระเป็นเณรศึกษาศาสนาได้เป็นอย่างดี เท่ากับทางคณะสงฆ์มอบความไว้วางใจแล้ว แต่ก็ยังเป็นที่น่าเสียใจ เคยได้ยินข่าวอยู่เสมอว่าตราตั้งพระอุปัชฌายะที่ได้รับไปนั้น คงอยู่แต่เพียงในกรอบกระจกแต่การประพฤติปฏิบัติขององค์พระอุปัชฌายะ หาได้ปฏิบัติให้สม่ำเสมอเหมือนกับที่ได้รับการอบรมไปไม่ เคยประพฤติปฏิบัติ

ย่อหย่อนหรือวิธีการที่บกพร่องอย่างไร ก็ยังคงปฏิบัติอยู่ตามเดิม ซึ่งเป็นการโน้มเอียงไปในทางที่ย่อหย่อน หาได้นำระเบียบแบบแผนที่อบรมไปทำการแก้ไขความประพฤติปฏิบัติที่ย่อหย่อนเดิมไม่ เมื่อเช่นนี้ก็ได้ชื่อว่ามารับการอบรมเพียงเพื่อตราตั้งพระอุปัชฌายะเท่านั้น หาได้นำการอบรมไปเพื่อเป็นความรู้ที่ก่อเกิดคุณประโยชน์แก่พระศาสนา ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ อย่างนี้แล้ว อบรมไปเท่าไรก็ไม่มีหวังเกิดความดีขึ้นได้ ถึงแม้ของใหม่จะไม่นำเอามาใช้ คงใช้แต่แบบของเก่า หากเห็นยังบกพร่องก็ควรศึกษาหาของใหม่มาเพิ่มเติมบ้างจึงจะได้ประโยชน์สมกัน แต่นี่หาได้ทำเช่นนั้นไม่ ยิ่งไกลหูไกลตาอยู่ตามชนบท เลยกลายเป็นปล่อยเสือเข้าป่าไปเลย ทำอะไรตามใจชอบว่า **"ฉันได้รับตราตั้งเป็นพระอุปัชฌายะมาแล้วทำอะไรได้ตามชอบใจ ใครทักท้วงว่ากล่าวไม่ได้"** ดังนี้ หรือถ้าจะมีใครมาทักท้วง ก็มักยกตนว่าเป็นพระอุปัชฌายะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่แล้ว เป็นเด็กมาแนะนำสั่งสอนไม่ได้ เลยถือเอาตราพระอุปัชฌายะนี่เองเป็นเสมือนหนึ่งร่มกำบังตัว เมื่อพระอุปัชฌายะทุกรูปไม่สนใจในระเบียบแบบแผนอันดีงาม ด้วยความเคารพรักในพระศาสนาอย่างจริงจัง ไม่รักหมู่คณะอย่างจริงจัง รักแต่นิยมตามแบบแผนหยาบ ๆ คาย ๆ ของผู้อื่นเข้ามาเป็นระเบียบกระทำตาม เพราะเห็นว่าสบายดี ไม่ต้องระมัดระวังอย่างนี้ก็ชื่อว่าลงโทษตัวเอง เพราะการย่อหย่อนต่อระเบียบวินัย

ด้วยว่าทางคณะเราปรารถนาที่จะเห็นความเจริญในด้านการปกครอง และการศึกษาเล่าเรียนตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่ใช่แต่เพียงผู้ที่อยู่ในวัดคือภิกษุสามเณรเท่านั้น เมื่อกี้เจ้าพระคุณสมเด็จเจ้าคณะใหญ่ก็ได้ปรารภไว้แล้วว่า ควรจะสนใจไปถึงฝ่ายฆราวาสด้วย คือว่าให้ประพฤติปฏิบัติหนักไปในทางโฆษณา การโฆษณานี้ไม่จำเป็นต้องโฆษณาอย่างแล่นรถไปตามถนนก็ได้ อยู่ในวัดของเราก็โฆษณาได้เหมือนกัน เพราะเมื่อชาวบ้านผ่านมาพบเห็น ก็ชื่อว่าเขาได้ผ่านป้ายโฆษณาจากวัดหรือจากเราไปแล้ว หรือยิ่งเราออกจากวัดไปตามชนบท หรือขึ้นรถลงเรือไปไหนก็ตาม นั่นแหละเป็นการโฆษณาตัวเราอยู่แล้ว คือโฆษณาว่าฉันเป็นพระเป็นเณรในพระพุทธศาสนา เมื่ออยู่ในวงวัดชื่อว่าเป็นการโฆษณาอยู่แล้ว ก็จำเป็นต้องสำรวมระวังโฆษณาแต่ในส่วนที่ดี ให้เขาพบเห็นอัธยาศัยดีงามของเรา การที่อยู่ในวัดแล้วถือว่า ทำอะไรก็ทำได้ไม่ผิดวินัยผิดศีลแล้วทำได้สิ้น อย่างนี้บางประการก็พอทำได้ แต่ว่าบางอย่างควรต้องระมัดระวังด้วยเหมือนกัน เท่าที่เห็นมาแล้ว บางทีขณะทำวัตรสวดมนต์ พระเถระหันหน้าเข้าหาพระประธาน แต่ข้างหลังหลุกหลิกเย้าแหย่กันไป ขาดความสำรวมต่าง ๆ ทั้งนี้โปรดลองนึกดูเถิดว่า ถ้าชาวบ้านเขาผ่านไปเห็นในขณะที่ภิกษุสามเณรกำลังแสดงกิริยาขาดความคารวะในสถานที่สำคัญเช่นนี้ ก็จะเหมือนว่าเราโฆษณาความเลว ความย่อหย่อนต่อระเบียบ

ให้เขาเห็น ทั้งไม่มีโอกาสปรับความเข้าใจแก้ความผิดบกพร่องนั้น ๆ ได้ ซ้ำจะเป็นตัวอย่างให้เขายกมาอ้างถึงความย่อหย่อนอยู่ตลอดกาล ฉะนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความบกพร่องขึ้นอย่างนี้ ก็ต้องช่วยกันป้องกันความบกพร่อง ให้มีน้อยที่สุด แม้ว่าอยู่ในวงวัดของเรา ก็ต้องระมัดระวังอยู่เสมอ อย่ามักง่ายเกินไป เพราะพวกเราที่มาบวชจนได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ ให้เป็นผู้ทำหน้าที่รับชาวบ้านเขามาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณร นับว่าได้อาศัยคุณพระศาสนาทำนุบำรุงหรืออาศัยคุณงามความดีของตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติตั้งแต่ต้นมา ส่งเสริมจนได้รับความไว้วางใจให้เป็นพระอุปัชฌายะ สมควรได้มีความหนักแน่นอยู่ในระเบียบที่ดีตลอดกาลและสถานที่โดยแท้

ต่อไปนี้ กระผมอยากจะเล่าถวายถึงวิธีปฏิบัติการในฐานะเป็นพระอุปัชฌายะ ตามที่ได้ทำหน้าที่มาหลายปีแล้ว เมื่อเห็นว่าสิ่งไรจะเป็นไปเพื่อความเรียบร้อยงดงาม ทั้งในด้านพระธรรมวินัย ด้านระเบียบกฎหมาย และระเบียบสังคมชาวบ้าน ก็พยายามเก็บมาเพื่อฝึกฝนพระเณรของเรา โดยที่กระผมเองต้องทำให้ได้เสียก่อน สิ่งใดจะสอนคนอื่นเขา กระผมก็ต้องพยายามฝึกฝนทำสิ่งนั้นเสียก่อน เมื่อเราทำได้จึงค่อยแนะนำพระเณรอื่น ๆ ให้ทำ ถ้าเรายังทำไม่ได้ จะออกระเบียบตั้งข้อบังคับอย่างโน้นอย่างนี้ขึ้นมา สุดท้ายก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะตัวเองก็ทำไม่ได้ อย่างนี้เสียประโยชน์เปล่า ๆ ต้องพยายาม

ตรวจตราดูตัวเองก่อนเป็นประการสำคัญ เมื่อยิ่งเป็นพระอุปัชฌายะด้วย เป็นสมภารเจ้าวัดด้วยอย่างนี้ หน้าที่สำคัญถึง ๒ ตำแหน่ง ทั้งฝ่ายปกครองเจ้าอาวาส และฝ่ายวินัย จึงต้องระมัดระวังให้มากสมกับเป็นตำแหน่งสำคัญ ดังนั้นเมื่อเริ่มที่เขาจะพานาคมาฝาก เราก็ต้องพิจารณาใคร่ครวญดูว่า ตระกูลนี้หรือผู้นี้เคยติดต่อกับสำนักของเราอย่างไร เพียงใดบ้าง ถ้าเป็นลูกหลานเกี่ยวข้องกับผู้ที่เคยบวชเรียนในสำนักมาแล้ว อย่างนี้ก็พูดกันน้อยหน่อย ไม่ต้องชี้แจงมากก็ได้ ถ้าเป็นคนจรมา เราไม่รู้หัวนอนปลายเท้าว่าเป็นคนอย่างไร ต้องพูดจาไต่ถามกันมาก คือว่าต้องให้มีผู้ที่มีหลักฐานเรารู้จักแนะนำมาด้วย นี่นับเป็นการตรวจตราเลือกเฟ้นในขั้นต้น เมื่อเห็นหลักฐานดีแล้ว ไม่ขัดกับระเบียบที่ทางคณะสงฆ์ได้วางไว้ ว่าผู้ที่จะบวชต้องมีคุณสมบัติอย่างไรจึงจะบวชได้ และบกพร่องอย่างไรจึงบวชไม่ได้ เมื่อเขามีคุณสมบัติเข้าเกณฑ์บวชได้เรียบร้อยดีแล้ว ก็ยังต้องชี้แจงให้ทราบอีกว่า การที่จะเข้ามาบวชในสำนักของเรานี้จะต้องทำอะไรบ้าง ตามระเบียบกติกาธรรมเนียมของวัด ในพรรษาทำอย่างไร ออกพรรษาทำอย่างไร เป็นต้น เมื่อชี้แจงให้เขาทราบว่าในวัดของเรามีระเบียบอย่างนี้ ถ้าเขาเห็นว่าเคร่งเกินไป สู้ไม่ไหว เขาจะได้ไปหาสำนักอื่น เพราะเคยมีปรากฏตามสำนักอื่นเป็นส่วนมากว่า บวชแล้วไม่ต้องศึกษาเล่าเรียนก็ได้ เย็น ๆ ค่ำ ๆ ออกไปเที่ยวตากอากาศอะไรต่าง ๆ ก็ได้ เมื่อเคยปรากฏอย่างนี้

ถ้าเขาไม่ทราบซึ้งถึงระเบียบในวงวัดของเรา พอบวชขึ้นก็จะนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีที่เขาเคยรู้เคยเห็นมาใช้ในวัด จะกลายเป็นว่าผู้บวชต้องเดือดร้อนใจ ด้วยไม่นึกว่าบวชแล้วต้องเคร่งครัดกันอย่างนี้ ทั้งเราเองก็จะพลอยเดือดร้อนใจเพราะต้องคอยควบคุมดูแลว่ากล่าวตักเตือน เป็นการเดือดร้อนด้วยกันทั้งสองฝ่าย

เมื่อพิจารณาใคร่ครวญว่าเป็นผู้มีหลักฐาน มีความเลื่อมใสมั่นคง ต้องการบวชจริงจัง มีความประพฤติเรียบร้อย มีคุณสมบัติตามที่คณะสงฆ์ต้องการ ไม่มีส่วนน่ารังเกียจอย่างไรแล้วย่อมรับได้ อันนี้นับเป็นการคัดเลือกขั้นต้น ขั้นต่อไปเป็นการซักซ้อม การขานนาค การขานนาคก็เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน จะต้องชี้แจงเหตุผลและกวดขันให้เขาทำตามระเบียบของเราจนได้ ถ้าเราไปย่อหย่อนปล่อยตามอำเภอใจจะมาฝึกซ้อมก็ได้ ไม่มาก็ได้ ว่าผิด ๆ ถูก ๆ ก็แนะนำบอกกันในระหว่างบวชอย่างนี้ เป็นภัยมากที่สุด ข้อสำคัญก็คือว่าเราแสดงความมักง่ายให้คนอื่นเห็น โดยผู้บวชที่เป็นเด็กก็จะนึกว่าการบวชไม่ลำบาก ท่องคำขานนาคไม่ได้ ท่านก็บอกให้ เลยกลายเป็นบวชอย่างลิเก อามะ ภันเต อามะ ภันเต เสียประเดี๋ยวก็เป็นพระเป็นเณรได้แล้ว ถ้าเราชอบแสดงความมักง่าย ก็เท่ากับเราสอนให้คนอื่นมีนิสัยมักง่ายเหมือนกับนิสัยของเรา วิธีนี้นับว่าเป็นบาปมากเหมือนกัน ขอให้สนใจมาก ๆ สักหน่อย

ไหน ๆ เราก็มีอายุพรรษาผ่านมาจนเป็นพระอุปัชฌายะแล้ว อย่างนี้ สมควรจะแสดงความดี ความเรียบร้อยเป็นตัวอย่างแก่ลูกศิษย์ให้ได้มากที่สุดจึงจะชอบ อย่าแสดงความมักง่ายตามอำเภอใจของตนโดยไม่นึกถึงระเบียบแบบแผนพระธรรมวินัย จะกลายเป็นว่าเรามาสร้างบาปให้แก่ตัวเราเอง สร้างระเบียบที่เลวให้แก่ลูกศิษย์ของเรา อย่างนี้จะไม่ได้บุญสมความปรารถนาเลย ฉะนั้น ในเรื่องการซ้อมขานนาค กระผมเองใช้วิธีมอบหมายแก่ผู้ที่สมควรให้เป็นเจ้าหน้าที่ซักซ้อม ว่ากันจนแม่นยำชำนาญอักขระ ฐานกรณ์ ณ กุฏีของผู้ฝึกซ้อมก่อน เห็นว่าคล่องแคล่วดีแล้ว ใกล้วันบวชก็ต้องลงไปซ้อมกิริยาท่าทางในอุโบสถอีก สมมติว่าพระอุปัชฌายะนั่งตรงนั้น นาคเข้ามาต้องนั่งตรงนี้ขอศีลตรงไหน ไปครองผ้าที่ไหน เหมือนละครซ้อมใหญ่กันทีเดียว เพื่อให้คล่องให้ชำนาญเรียบร้อยมากไว้กันประหม่า ตื่นที่ประชุม การตะโกนบอกแนะนำให้นั่งที่นั่นที่นี่โหวกเหวกอื้ออึง หรือเจ้านาคมีท่าทางเงอะงะ ทำผิดพลาด ถือว่าเป็นการเสียระเบียบอย่างน่าขายหน้า เพราะว่าเราเป็นเจ้าของสถานที่ และมีเวลาที่จะวางระเบียบฝึกฝนเพื่อความเรียบร้อย ให้ชาวบ้านหรือญาติพี่น้องที่เขามาประชุมในการบวชนาคได้เห็นแต่ความเรียบร้อย มีระเบียบ จึงต้องเตรียมต้องฝึกซ้อมเริ่มแต่การขานนาคให้เรียบร้อย ถูกทีฆะ รัสสะ ตลอดจนกระทั่งการกราบไหว้ กิริยาท่าทาง จะเข้า จะออกทำได้

เรียบร้อยอย่างนี้ จึงจะชื่อว่าผู้งามด้วยระเบียบ แม้ว่าเราจะกวดขันเคร่งครัดไว้ถึงเพียงนี้ แต่เมื่อถึงเวลาบวชจริง ก็ยังมีย่อหย่อนอยู่บ้างจนได้ การปฏิบัติอย่างนี้เคยได้รับความชมเชยมาแล้วว่าเรียบร้อยสงบ ไม่เอะอะโวยวาย อย่างนี้เท่ากับเป็นการแสดงความดีให้ชาวบ้านเห็น เป็นการโฆษณาด้วยเหมือนกัน

ธรรมดาเราเป็นพระเป็นเณร จะไปไหนมาไหน ชาวบ้านเขาก็เคารพกราบไหว้บูชาทั่วไปทั้งนั้น แม้ว่าเราจะมีอายุน้อยกว่าเขา เขาก็ยังกราบไหว้บูชา ก็เพราะเขาเชื่อว่าเรามีคุณงามความดีสูงกว่าเขา มีศีลมากกว่าเขา ทรงเพศอย่างพระพุทธเจ้า เรื่องนี้เราไม่ควรลืมเป็นอันขาด ต้องหมั่นพิจารณาตนอยู่เสมอว่า เราเป็นพระเป็นเณรจะไปไหนมาไหนก็ต้องไปอย่างพระเณร จะกินอยู่หลับนอน ก็ต้องรักษากิริยาอาการอย่างพระอย่างเณร มิใช่ว่าครองเพศเครื่องแบบของพระเณร แต่กิริยามารยาทเป็นอย่างอื่น ก็ไม่ได้เรื่อง เหมือนคาบลูกคาบดอกไม่เหมาะสม ฉะนั้น เรื่องการระมัดระวังตัวพระอุปัชฌายะนี้ ถือว่าเป็นหลักเกณฑ์สำคัญที่สุด เมื่อพระอุปัชฌายะไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่เรียบร้อยแล้ว จะไปสอนให้คนอื่นเขาเรียบร้อยย่อมเป็นไปได้ยาก เพราะผู้ใหญ่ทำตัวอย่างที่ผิดที่ไม่ถูกให้เด็กเห็นเสมอ เด็กจะไม่เอาอย่างบ้างอย่างไร เรายังไม่ต้องไปเที่ยวเทศน์สอนให้พ่อแม่เร่งอบรมลูกหลานเขานัก อบรมลูกศิษย์ของเราก่อนดีกว่า อบรมในวงวัดให้เรียบร้อยเสียก่อนจึงค่อยไปสอนเขา เมื่อ

ลูกศิษย์ของเรายังอบรมให้เรียบร้อยไม่ได้ ปล่อยให้เป็นเถื่อนตำตาอยู่อย่างนี้ ก็อย่าไปอบรมชาวบ้านเขาเลย เดี๋ยวจะถูกย้อนให้

เรื่องการซ้อมนาคนี้ เรามักจะซ้อมแต่กิริยามารยาท โดยเฉพาะก็การกราบไหว้ การพนมมือ การกราบ ต้องกราบให้ได้เบญจางคประดิษฐ์ การพนมมือก็ต้องให้ข้อมือเสมอนม ปลายมือช้อยขึ้นหน่อยหนึ่ง นิ้วเรียงเรียบเสมอกัน เวลาจะกราบให้ยกปลายนิ้วมือเสมอหน้าผากแล้วก้มกราบเป็นจังหวะ ๓ ครั้ง มิใช่เงยยังไม่ทันเต็มตัวก็กราบลงไปอีก ต้องกราบให้ได้จังหวะจะโคน อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังให้มาก เพราะเคยเห็นกิริยาอาการที่ผิดพลาดยังมีปรากฏอยู่มาก อย่าคิดมักง่ายว่ากะสมบัติการพนมมือ การไหว้ หรือการนั่งคุกเข่าเหล่านี้เป็นเรื่องไม่น่าจำเป็นต้องกวดขันฝึกหัดกันนัก เพราะไม่เป็นเรื่องที่จะนำไปสู่สวรรค์นิพพานได้ แต่ลองนึกดูเถิด หากจะมีคนเขาย้อนว่า เพียงแต่กิริยาง่าย ๆ เห็นตำตาอยู่เสมอ ยังปฏิบัติให้เรียบร้อยไม่ได้ก็อย่าไปปรารถนาถึงคุณธรรมที่สูงที่ละเอียดขึ้นไปกว่านี้เลย จะเป็นการน่าอับอายไม่น้อย ฉะนั้น โปรดสำนึกว่า เราลงโบสถ์ ไหว้พระสวดมนต์อยู่ทุกวันนั้น นอกจากจะทำการบูชาพระรัตนตรัยแล้ว ควรจะนึกถึงประโยชน์อย่างอื่นให้มาก ๆ ด้วยสักหน่อย คือมิใช่แต่เพียงมาประชุมว่า **อิธ ตถาคโต** พอจบ ๆ ไปเท่านั้น ต้องมุ่งถึงการอบรมกัน

หลาย ๆ อย่าง เช่นอบรมการนุ่งการห่ม ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ให้พะรุงพะรัง การนั่ง การพนมต้องเป็นระเบียบเดียวกัน การกราบ การเงยต้องพรักพร้อมกัน อย่านึกว่าต้องรักษาระเบียบให้เคร่งครัดอยู่แต่เวลาจะบวชเท่านั้น พอเสร็จสรรพพิธีบวชแล้วก็ลืม ไม่สนใจ เคยทำย่อหย่อนมักง่ายอย่างไรก็ทำอย่างนั้นอีก พนมมือเคยทำบกพร่องตามสบายอารมณ์อย่างไรก็บกพร่องอยู่ตามเคย เรื่องการพนมมือที่ไม่ถูกวิธี ท่านเจ้าคุณพระธรรมธัชมุนีได้รวบรวมไว้ตั้งหลายสิบวิธี ล้วนแต่เป็นวิธีที่ไม่ถูกระเบียบทั้งนั้น ท่านผู้สนใจว่าไม่ถูกอย่างไร จะไปเรียนถามท่านคงไม่ขัดข้อง อย่างนี้แหละ รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่น่าอับอายขายหน้าอยู่มาก **ถ้าเป็นเด็กทำบกพร่องยังไม่สู้กระไร ทีนี้เป็นผู้ใหญ่ทำบกพร่องเสียเอง มันก็ผิดใหญ่เท่ากับฐานะเหมือนกัน** ฉะนั้นจึงควรระมัดระวังตัวอยู่ตลอดไป อย่าเผลอตัว เราจะไปที่ไหนต้องรักษาระเบียบอยู่เสมอ ไม่ว่าอยู่ในบ้าน อยู่ในวัดในงานพิธีมงคล อัปมงคลอะไรต่าง ๆ ก็ตาม ต้องรักษาระเบียบ การพนมมือ การลุกนั่ง การนุ่งห่ม อย่าลืมตัวเป็นอันขาด ถ้าลืมเมื่อใด ก็ชื่อว่าเราหย่อนลงไปหาความผิดใส่ตัวอีกแล้วเมื่อนั้นชีวิตของเราจะไม่ดีตลอดไป เพราะมีความผิดติดตัวอยู่

ต่อจากนี้จะพูดถึงการบวช เมื่อถึงวันบวชก็ควรจะนึกถึงสถานที่บวชไว้ด้วย ปกติเราใช้อุโบสถเป็นประจำ อุโบสถนี้บางวัดก็มักจะปล่อยปละละเลย ไม่ได้รักษาความสะอาด

ความเป็นระเบียบร้อยเรียบ เรื่องดอกไม้ธูปเทียนต่าง ๆ ก็มักไม่สนใจ เห็นว่าไม่ได้ใช้เป็นประจำวันนัก ลงอุโบสถทำวัตรเช้าเย็นก็ชั่วครู่ยาม แล้วก็กลับกุฎี ปล่อยให้สถานอุโบสถสกปรกรุงรัง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เท่ากับให้องค์พระประธานชมความสกปรกอยู่ในอุโบสถองค์เดียว น่าละอายใจ อุโบสถเป็นสถานที่รับรองชาวบ้านที่เขามาอนุโมทนาในการบวช สมควรเตรียมสถานที่รับรองให้สมเกียรติเขา ด้วยการแสดงความสะอาดเรียบร้อย เป็นการต้อนรับ ถ้าเราจัดสถานที่ไม่เรียบร้อย ปล่อยให้คงสกปรกโสมม เขาย่อมอ่านนิสัยของเราได้ เมื่อสถานที่สกปรกโสมม ไม่สะอาดเรียบร้อย ก็ส่อนิสัยของเราว่า เราสกปรกโสโมมไม่สะอาดเรียบร้อยด้วย เพราะสถานที่นี้อยู่ในความปกครองของคน เมื่อคนไม่ทำให้สะอาดก็แสดงถึงนิสัยของคนนั่นเอง เรื่องสถานที่อยู่อาศัยตลอดถึงอุโบสถ ต้องถือเป็นหลักสำคัญอยู่เหมือนกัน จะถือว่าไม่รู้ไม่ชี้ ด้วยฉันมีหน้าที่เป็นพระอุปัชฌายะให้แล้ว ไม่มีหน้าที่ไปจัดความสะอาดอุโบสถ ด้วยเป็นหน้าที่ของคนอื่น ๆ อย่างนี้ก็ใช้ไม่ได้ ต้องถือว่าอยู่ในหน้าที่ต้องสอดส่องรักษา แม้เราจะไปนั่งอุปัชฌายะในวัดอื่น ต้องพยายามสนใจแนะนำเจ้าอาวาสในวัดนั้น ให้เอาใจใส่สนใจไว้ในเรื่องของความสะอาดเรียบร้อย ไปเห็นความสกปรกโสมม ขาดความเอาใจใส่ที่วัดไหน ก็ต้องว่ากล่าวตักเตือนแนะนำ เพื่อให้อยู่ในระเบียบ เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์

อย่าถือว่าไม่ใช่วัดฉัน ฉันไม่จำต้องแนะนำสั่งสอนตักเตือนเพราะเกรงใจกัน อย่างนี้ไม่ถูกอีกเหมือนกัน เพราะเป็นเรื่องของวัดในคณะธรรมยุต **ไม่ว่าวัดไหน เมื่อเกิดความเสื่อมเสียแล้วยอมกระทบกระเทือนเสียหายตลอดถึงกันหมดทั้งนั้นจะถือว่าฉันอยู่ปักษ์ใต้ ท่านอยู่ฝ่ายเหนือ ไม่รู้ไม่ชี้ด้วยไม่ได้** อย่างที่เรามาประชุมกันนี้ก็เนื่องด้วยเราอยู่ในคณะเดียวกัน สังวาสเดียวกันได้มาประชุมปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็นร่วมกัน สิ่งใดดีก็จะได้จดจำนำไปประพฤติปฏิบัติเพิ่มให้ดียิ่งขึ้น ส่วนใดที่บกพร่องจะได้ปรับปรุงแก้ไขเสียใหม่ เพื่อความจำเริญมั่นคงของคณะ

เมื่อถึงเวลาลงอุโบสถ คือเวลาตีระฆัง เท่ากับแสดงว่านาคเข้าอุโบสถแล้ว อันนี้ก็เกี่ยวกับพวกเราพระเณรที่จะต้องสนใจในเรื่องเวลากันบ้าง อย่าปล่อยโอ้เอ้เฉื่อยชาตามอำเภอใจ บางทีนัดบ่ายโมง กว่าจะลงมาพร้อมได้ ก็เกือบโมงครึ่งบางทีช้ากว่าเวลานัดตั้ง ๔๕ นาทีก็มี อย่างนี้รู้สึกว่า เรียนผลัดเพี้ยนเวลาให้แก่ตัวเองอยู่เสมอ เรียกว่าขาดความเที่ยงตรง ยิ่งเป็นภิกษุสามเณรควรจะถือเวลานัดหมายเป็นประการสำคัญ **ถ้าเราไม่ถือว่าการนัดหมายสำคัญแล้วจะนัดเวลากันทำไมไม่ต้องนัดเสียดีกว่า** เมื่อเรานัดหมายกันแล้ว จะต้องถือตามเวลานัดหมายอย่างเคร่งครัด เมื่อถือตามนัดหมายไม่ได้แล้วเขาก็เรียกว่าเป็นคนไม่มีความซื่อตรง หากซื่อตรงต่อตัวเองไม่ได้

ก็ย่อมซื่อตรงต่อเวลาไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อสนใจฝึกหัดในเรื่องตรงต่อเวลาได้แล้ว ก็จะเกิดความพร้อมเพรียงน่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น เรียกว่าถึงเวลานัดหมายเข้าประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมก็จะได้พร้อมเพรียงกันเลิก ซึ่งเป็นวิธีนำความเจริญมาสู่หมู่คณะ ตามที่เราได้เคยสวดภิกขุอปริหานิยธรรมเสมอ ๆ นั้น จึงควรใช้ความรู้ให้เป็นคุณประโยชน์เสียบ้าง อย่าให้ความรู้อยู่ทางหนึ่ง การปฏิบัติอยู่ทางหนึ่ง จะป่วยการที่มาศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัย

เมื่อเข้าประชุมแล้ว ก็ต้องถือว่าเพื่อทำกิจสงฆ์ ไม่ได้มานั่งเล่น มานั่งกินหมากกินน้ำหวาน สูบบุหรี่ การที่มานั่งทำกรรมของสงฆ์ เพื่อจะพิจารณาเลือกบุคคลตามวิธีการของพระพุทธเจ้า ว่าผู้นี้เขามีบริขาร มีบาตร มีคุณสมบัติครบหรือยัง และการสวดกรรมวาจาต่าง ๆ ถูกต้องเรียบร้อยหรือไม่ ภิกษุที่มาร่วมประชุมอยู่ด้วยเท่ากับว่าเป็นคณะกรรมการ มีเสียงคัดค้านหรืออนุโมทนาด้วยเหมือนกัน ทั้งพระอุปัชฌายะคู่สวด พระอันดับนั้นแหละ ไม่ใช่ว่ามานั่งเล่นสบาย ๆ พอเสร็จพิธีก็คอยยถา สัพพีเท่านั้น เมื่อได้รับอาราธนามาร่วมพิธีแล้วต้องถือว่าตัวเป็นส่วนสำคัญด้วยองค์หนึ่ง คือ การบวชนั้นไม่ใช่มีหน้าที่สำคัญแต่เฉพาะพระอุปัชฌายะอาจารย์เท่านั้น พระอันดับก็มีความสำคัญรวมอยู่ในคณะด้วย ต้องคอยสนใจว่าเราเข้ามานั่งทำกิจสงฆ์ ควรพักการกินหมาก การกินน้ำหวาน

สูบบุหรี่ ในขณะที่ประกอบพิธีบวชเสียชั่วระยะหนึ่ง ใช้เวลาเพียงครึ่งชั่วโมงเศษ ๆ เท่านั้น ไม่ใช่มากมายอะไรนักหนา ควรจะอดใจเพื่อรักษาระเบียบสักพัก และการนั่งก็ควรจะนั่งด้วยอาการกิริยาผึ่งผาย ตั้งตัวตรงอกผายไหล่ผึ่ง ไม่ใช่นั่งหลังงอเหมือนคนไม่มีกำลัง หมดความสง่างาม เพราะเราถือว่ากิจการที่กระทำครั้งนี้ เป็นการกระทำของสงฆ์ มีความสำคัญมาก ฉะนั้น วิธีการทุก ๆ อย่างจะต้องให้มีความสำคัญเคร่งครัดเป็นกิจลักษณะแท้ การสวด การนั่ง การประชุม การแสดงกิริยามารยาททุกอย่าง ให้ถือว่าเป็นความสำคัญทั้งนั้น ต้องร่วมกันระมัดระวัง เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะไปย่อหย่อนตามสบายบ้างซึ่งไม่ผิดวินัยแล้ว ก็ไม่มีใครเขาว่าอะไร ส่วนต่อหน้าในขณะที่ประชุมอยู่นั้น ชาวบ้านเขามักเพ่งตาดูการประพฤติปฏิบัติกิริยามารยาทของพระเณรว่ามีระเบียบเรียบร้อยอย่างไร หลุกหลิกกันอย่างไร บางทีข้างหน้าเรียบร้อยดี ข้างหลังกลับซุบซิบอะไรกันเสีย ไม่เอาใจใส่ต่อการสวดกรรมต่าง ๆ ด้วยถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของฉันก็มี ฉะนั้น จึงต้องสำนึกไว้ว่าเราได้เข้าร่วมพิธีกับสงฆ์ทั้งหลายอย่างนี้ ไม่ควรมาก่อความรำคาญ หรือความผิดพลาดให้เกิดแก่สงฆ์ เพราะเราต้องร่วมรับผิดชอบด้วย เรื่องนี้ก็ถวายเป็นความรู้สึกนึกคิดไว้อีกประการหนึ่งว่าเราต้องพยายามรักษาระเบียบ ตั้งใจทำความดีอวดชาวบ้าน โฆษณาให้เขาเห็นความดีทุกอย่าง ถ้าเราฝึกฝนอบรมฝึกความดีกันบ่อย ๆ

เป็นระเบียบเรียบร้อย ต่อไปก็จะไม่รู้สึกลำบากเหมือนการนั่งยืดตัวยืดหลังใหม่ ๆ ก็เมื่อยอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าเมื่อยก็หย่อนพักเสียหน่อยพอหายเมื่อยก็เริ่มใหม่ หัดทำอยู่เรื่อยไปนานเข้าก็คุ้นไปเอง และเวลาที่สวดมนต์ไหว้พระตามปรกติ กิริยาอาการอะไรบกพร่องก็ต้องคอยชี้แจงแก้ไข อะไรเรียบร้อยแล้วก็แนะนำให้ถือเป็นระเบียบ เวลาเราลงโบสถ์พร้อม ๆ กัน พูดให้รับรู้ทั่วกันง่าย คอยแนะนำกันวันละเล็กละน้อย นานวันก็จะค่อยเรียบร้อยตลอด อย่าไปรอให้ผิดมากแล้วจึงแก้ไขกันเสียทีอย่างนี้ไม่ชอบ ต้องคอยอบรมกล่อมเกลาชี้แจงกันเรื่อยไป เรื่องความย่อหย่อนย่อมมีด้วยกันทุกคน ถึงผู้ใหญ่ชั้นพระอุปัชฌายะก็ย่อหย่อนเป็นด้วยกันทั้งนั้น เรื่องความผิด ความชั่วความเสียหายทำกันได้ทั้งหมด เว้นแต่ว่าใครมีหิริโอตตัปปะคอยระมัดระวังตัวไม่ให้เกิดความเสียหายเท่านั้น ยังเป็นผู้น้อยทำผิดพลาดไม่สู้กระไรนัก เพราะอยู่ในวิสัยที่จะได้รับการแนะนำอบรม แต่ชั้นผู้ใหญ่จนได้หน้าที่เป็นคู่สวดนาคเป็นพระอุปัชฌายะได้แล้ว อย่างนี้ต้องระมัดระวังตัวให้มาก เพราะความประพฤติของตนจะเป็นตัวอย่างนำเด็ก ๆ ต่อไป ถึงเราไม่ตั้งใจจะสอน แต่เด็ก ๆ นั่งอยู่เคียงข้างมักจดจำเอาเป็นแบบแผนที่เลวสืบไป อันนี้ก็ควรได้สำนึกเหมือนกัน อย่าลืมว่าเราจะทำอะไรก็ได้ตามชอบใจเสมอ ควรนึกถึงว่าเราเป็นผู้ใหญ่เหมือนต้นไม้ใหญ่สูงอยู่ในป่า ปรากฏเห็นยอดเห็นกิ่งก้านได้

ไกลกว่าต้นเล็ก ๆ ก็ควรระมัดระวังกิริยามารยาททุกอย่างที่ได้พูดมาแล้ว อย่าแสดงความมักง่ายในทางผิดระเบียบ ผิดธรรมวินัยให้ใครเห็นได้เป็นวิเศษที่สุด ความมักง่ายในที่นี้ก็หมายถึงว่า มักง่ายที่จะหลีกเลี่ยงต่อธรรมวินัยหรือระเบียบแบบแผนที่ทางคณะสงฆ์ได้วางไว้

ขณะที่เจ้านาคเข้ามาขอบรรพชา เป็นโอกาสที่เราจะได้ปรับความเข้าใจหรือชี้แจงแก่ผู้บวช ให้เข้าใจถึงพระคุณพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ว่ามีอะไรบ้าง หรือว่าประโยชน์ของการบวชมีอะไรบ้าง กับควรจะถือให้กว้าง ๆ ไม่ใช่แต่สอนเพียงเจ้านาคเท่านั้น ถึงญาติมิตรของเจ้านาคทำผิดพลาดต่อระเบียบอย่างไรบ้าง ก็ควรถือโอกาสแนะนำตักเตือนในขณะที่สอนเจ้านาคควบไปเสียด้วย บางทีเขาชอบนำขนบธรรมเนียมประเพณีอะไรต่ออะไรมาปะปน จึงต้องชี้แจงควบไปด้วย ทั้งนี้ก็เพราะญาติพี่น้องที่มาพลอยอนุโมทนานั้น ส่วนมากก็ล้วนเป็นพุทธศาสนิกชน เมื่อเขามาประชุมพร้อมเพรียงเช่นนี้ มีโอกาสก็ถือเป็นเวลาอบรมแนะนำไปด้วย แม้จะแนะนำกันเป็นเพียงส่วนเล็กน้อย แต่บ่อย ๆ ครั้งก็ได้ประโยชน์เหมือนกัน

การทำวัตรเช้า เย็น เป็นหน้าที่อุปัชฌายะต้องสนใจอีกประการหนึ่ง เพราะธรรมเนียมเรานิยมว่าต้องมีการทำวัตรเช้าทำวัตรเย็นเป็นประจำ เพราะมีคุณประโยชน์อบรมอัธยาศัยได้หลายประการ จึงอยากขอโอกาสพูดอย่างเปิดอกว่า รู้สึกน่า

เสียใจที่ว่าเราไม่สนใจในเรื่องทำวัตรเช้าเย็นกันให้ศักดิ์สิทธิ์ตามบูรพาจารย์ บางทีลงกัน ๓-๔ องค์ในจำนวนพระตั้ง ๒๐-๓๐ อย่างนี้เพราะเหตุอะไร โปรดช่วยกันนึก ขอให้ช่วยหาเหตุในวัดหรือในวงปกครองของท่านว่าควรจะแก้ไขอย่างไร จะได้ปรับปรุงเรื่องการไหว้พระเช้าเย็นให้เป็นหลักเสียที ยิ่งวันพระด้วยแล้วยิ่งน่าอับอายขายหน้าเหลือเกิน ชาวบ้านเขาอยู่ไกลถึงไหน ๆ เขายังอุตส่าห์มาได้ ส่วนอุโบสถอยู่ห่างกุฏิไม่กี่วา พระเณรมาไม่ได้ ไม่รู้ว่ามีธุระอะไรกัน ทั้ง ๆ ที่กติกาของวัดก็มีอยู่แล้ว ต่างพากันเฉื่อยชาเหมือนว่าตั้งกติกาไว้โก้ ๆ สำหรับอวดชาวบ้านเท่านั้นเอง แต่วิธีปฏิบัติไม่ได้ผลสมความมุ่งหมายเลย เมื่อการปฏิบัติต่อกิจวัตรเฉื่อยชาจนชินเสียแล้ว ต่อให้ตีระฆังเวลาทำวัตรเช้าเย็นตั้ง ๑๐ ใบก็ไม่กระเทือนหู อันนี้โปรดช่วยแก้ไขอย่างรีบด่วนด้วย กิจวัตรประการอื่นเก็บไว้พลางก็ได้ แต่เรื่องการลงโบสถ์ไหว้พระนี้เป็นเรื่องต้องทำทุกวัน ยิ่งพระใหม่บวชขึ้นแล้วต้องปฏิบัติตามพระเก่า เมื่อเขาไม่เห็นพระเก่าเอาใจใส่ต่อกิจวัตรหน้าที่ของพระเณร เขาจะนึกอย่างไรบ้าง น่าอายมาก ผู้ที่เข้ามาบวชใหม่นั้น ต้องระวังเสมือนหนึ่งว่าเขาจะมาเป็นไส้ศึกที่จะดูความดีของเรา เมื่อเขาสมัครใจเข้ามาบวชในชั้นแรกก็คงเข้าใจว่าสำนักเราดี มีระเบียบแบบแผน สามารถจะอบรมให้มีความรู้ความเฉลียวฉลาดในด้านพระศาสนาได้ แต่ครั้นมาถึงเข้าแล้วกลับมารู้ไส้เราว่าเราบกพร่องอย่างนั้นอย่างนี้ ตีระฆัง

แล้วบางทีตั้ง ๑๕ นาที ยังไม่มีใครลงโบสถ์กันเลย กลายเป็นตีระฆังเพื่อไปส้วมบ้าง ตีระฆังอาบน้ำบ้างก็มี ก็เลยกลายเป็นเรื่องย่อหย่อนในกิจวัตรและเวลานัดหมาย ล้วนแต่เรื่องไม่ดีทั้งนั้นข้อนี้อย่านึกว่าเป็นพื้น ๆ ธรรมดาไม่สลักสำคัญ มุ่งคุณธรรมที่สูงละเอียดดีกว่า ก็เมื่อหน้าที่เพียงทำวัตรสวดมนต์เท่านั้นยังปฏิบัติให้เป็นระเบียบแบบแผนเสมอกันไม่ได้แล้วอย่าไปปรารถนาคุณธรรมอะไรอีกเลย กิจวัตรง่าย ๆ ธรรมดาอย่างนี้ยังทำไม่ได้ สิ่งที่ยากละเอียดกว่านี้ก็ทำไม่ได้เท่านั้นเองน่าเสียดายที่คุยผยองกันนักว่าคณะธรรมยุต ซึ่งแปลความว่ายึดหลักธรรมะเสมอ ดีกว่าใคร ๆ โปรดนึกเถอะว่า ถ้าดูเนื้อในกันจริง ๆ ยังมีดีสมกับที่เราคุยผยองหรือไม่ ถ้ายังดีจริง ก็ขออนุโมทนา ถ้าว่ายังบกพร่องย่อหย่อนอยู่ ก็โปรดนึกเถอะว่า ยังไม่สายเกินไปที่จะแก้ตัว ปรับปรุงแก้ไขดัดแปลงสิ่งที่บกพร่องจนหมดได้ให้ได้ ท่านบูรพาจารย์ทั้งหลายก็คงยินดีอนุโมทนาสาธุการ

ต่อจากนี้เป็นเรื่องหน้าที่ของพระอุปัชฌายะจะต้องสำนึกตัวเสมออีกว่า คำว่า **อุปัชฌายะ** แปลว่า ผู้ฝึกสอนดูแลสัทธิวิหาริกของตน วิธีที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธิวิหาริกในทางพระวินัยท่านก็วางหลักต่าง ๆ ไว้แล้ว พระอุปัชฌายะควรจะเอาใจใส่เป็นธุระในการศึกษาเล่าเรียนของสัทธิวิหาริกอย่างไรบ้างก็ต้องสนใจปฏิบัติตามหน้าที่จนเต็มสามารถ มิใช่ว่าบวชแล้วก็

แล้วไป ปล่อยการอบรมสั่งสอนให้เป็นหน้าที่ของผู้อื่น จนสมัยหนึ่งพระอุปัชฌายะที่ไม่ใส่ใจฝึกฝนอบรมสัทธิวิหาริกของตัว มีคำเย้ยว่า อุปัชฌายะเป็ด อุปัชฌายะเต่า แสดงเปรียบว่าเป็ดและเต่านี้ไม่ได้ฟักไข่ของมัน มันไข่แล้วให้ตัวอื่นฟักฉะนั้น พระอุปัชฌายะที่บวชแล้วทิ้ง ๆ ไม่เอาใจใส่ต่อลูกศิษย์ของตัว เขาจึงถือเป็นอุปัชฌายะเต่า อุปัชฌายะเป็ด จึงควรสนใจในเรื่องการฝึกฝนอบรมสัทธิวิหาริกของเราให้มากที่สุด เป็นสิ่งที่ควรทำโดยแท้ แม้ว่าสัทธิวิหาริกจะไม่อยู่ในสำนักหรือในวัดเดียวกันก็ตาม แต่คงต้องอยู่ในอำนาจปกครอง ก็ควรจะได้ปกครองแนะนำเจ้าอาวาสผู้ปกครองสัทธิวิหาริกของเราให้รู้ให้เข้าใจในระเบียบที่จะอบรมแนะนำสั่งสอนภิกษุใหม่ไว้ด้วย คอยสนใจว่าสัทธิวิหาริกได้รับการอบรมสั่งสอนเหมาะสมอย่างไรบ้าง **เพราะบางทีเจ้าอาวาสที่มีสัทธิวิหาริกของเราอาศัยอยู่นั้นบกพร่องย่อหย่อนต่อระเบียบแบบแผน ไม่แนะนำสั่งสอนพระเณรในวัดของตนก็มี ด้วยถือว่าฉันไม่ได้เป็นพระอุปัชฌายะ ฉันเป็นเพียงอาจารย์ หน้าที่อบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริกเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌายะต่างหาก เลยปล่อยให้พระอุปัชฌายะแนะนำอบรมฝ่ายเดียว ตัวเองไม่เอาใจใส่ร่วมมือด้วย อย่างนี้ก็ขาดหลักพระวินัย** เพราะถึงตัวไม่ได้ทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌายะก็จริง แต่ว่าทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้ให้นิสัย ก็นับเป็นอาจารย์เหมือนกัน ต้องปฏิบัติตัวแบบพระอุปัชฌายะ ทำหน้าที่แบบ

พระอุปัชฌายะ เมื่อพระอุปัชฌายะก็ตาม หรือพระอาจารย์ก็ตาม ต่างทำหน้าที่คอยช่วยเหลืออบรมสัทธิวิหาริกอันเตวาสิกแต่ฝ่ายเดียว โดยตัวเองไม่อบรมตัวให้เป็นแบบอย่างด้วยอย่างนี้ก็ใช้ไม่ได้ ต้องอบรมตัวเองในระเบียบแบบแผนพระวินัยอย่างว่ามาแล้ว จะสอนเขาอย่างไร ต้องพยายามอบรมตัวให้ได้อย่างนั้นเสียก่อน จึงค่อยอบรมแนะนำสั่งสอนเขา ไม่ว่าจะเป็นการเทศนาอะไรก็ตาม ฉะนั้น ควรถือหลักไว้ว่า จะอบรมสั่งสอนแนะนำใคร ต้องอบรมตัวเองก่อนเสมอ

เมื่อเราได้ทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌายะของสัทธิวิหาริกแล้ว ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยสงเคราะห์บริขารปัจจัยตลอดกาล แนะนำสั่งสอนด้วยประการอื่น ๆ ในด้านสิกขาวินัย เสมือนทำหน้าที่พ่อของเขา ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำว่าพระอุปัชฌายะควรทำตัวเป็นเสมือนพ่อที่ดีของสัทธิวิหาริก เพราะเขาจากตระกูลมาไม่มีที่พึ่งที่ไหน เขามาขอพึ่งอาศัยเราในฐานะพระอุปัชฌายะ ก็หมายความว่า เราต้องทำหน้าที่ผู้พึ่งพิงให้แก่เขา เมื่อพระอุปัชฌายะทำหน้าที่อย่างพ่อที่ดีแล้ว ในทางตรงกันข้าม สัทธิ-วิหาริกก็ต้องทำหน้าที่กราบไหว้บูชา เชื่อฟังนับถือพระอุปัชฌา-ยะของตนเหมือนลูกที่ดีเคารพนับถือพ่อฉะนั้น เหตุนี้ เมื่อบวชแล้วจึงต้องมีวิธีทำอุปัชฌายวัตรตามธรรมเนียม คือสัทธิวิหาริกต้องอยู่ใกล้ชิดติดต่อพระอุปัชฌายะของตน เพื่อเกิดความสนิทสนมเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มาถึงสมัยนี้ความเป็นอยู่ของ

พระอุปัชฌายะและสัทธิวิหาริกเปลี่ยนแปลงไปจากระเบียบเดิมตามกาลเทศะ แต่เพื่อไม่ให้ระเบียบเดิมที่ต้องให้สิทธิวิหาริกมาปฏิบัติอุปัฏฐากพระอุปัชฌายะของตนสูญเสียไป เราจึงให้สัทธิวิหาริกทำอุปัชฌายวัตรเพียงอนุโลม โดยนำน้ำบ้วนปาก ไม้จิ้มฟัน เครื่องใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ มาถวายเมื่อบวชเสร็จแล้ว การทำอุปัชฌายวัตรนี้อย่าถือว่าทำตามระเบียบของท่านอย่างเดียวเท่านั้น ควรถือให้กว้าง ๆ ไว้ด้วยว่า เป็นโอกาสที่พระอุปัชฌายะจะได้ปรับความเข้าใจในเรื่องการบวชให้ละเอียดถี่ถ้วนยิ่งขึ้น เพราะเมื่อสวดญัตติจตุตถกรรมเสร็จนับเป็นองค์พระแล้ว พระอุปัชฌายะยังต้องมีหน้าที่บอกอนุศาสน์และบอกกันด้วยภาษาบาลี ผู้บวชใหม่ฟังไม่รู้เรื่อง เป็นการบอกไปตามพิธี ฉะนั้นในโอกาสที่พระใหม่มาทำอุปัชฌายวัตร จึงถือเป็นโอกาสที่จะชี้แจงใจความจุดประสงค์ของอนุศาสน์นั้นว่ามีอะไรบ้าง แนะนำห้ามปรามอะไรบ้าง เพื่อเป็นการปรับความเข้าใจแก่สัทธิวิหาริกให้ทราบไว้เป็นเบื้องต้น เมื่อเสร็จการทำอุปัชฌายวัตรแล้ว ถือว่าได้อยู่ในปกครองตามระเบียบ เมื่ออยู่สำนักวัดไหนก็ต้องถือขนบธรรมเนียมประเพณีและเจ้าอาวาสนั้นเป็นอาจารย์ปกครองอบรมต่อไป พระอุปัชฌายะเดิมควรสนใจไต่ถามความเป็นอยู่ของสัทธิวิหาริกด้วยเสมอ เป็นการแสดงน้ำใจไมตรีเผื่อแผ่เจือจานเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้ง ทั้งเป็นการชวนให้เจ้าอาวาสวัดนั้นเกิดความสนใจขึ้นด้วย นี่ก็เป็นเหตุให้

ช่วยกันเข้มแข็งต่อระเบียบประเพณีสิกขาวินัยได้อีกประการหนึ่ง หากสัทธิวิหาริกอยู่ในสำนักวัดพระอุปัชฌายะ ก็ต้องจัดให้มีการศึกษาธรรมวินัยเป็นการอบรมให้ความรู้ความเข้าใจต่อไปด้วย หากไม่สามารถจะอบรมด้วยตัวเองได้ ก็ต้องขวนขวายให้ผู้สามารถช่วยอบรมสั่งสอน และตัวเองก็หาโอกาสแนะนำสั่งสอนด้วยเหมือนกัน

อันที่จริงเมื่อเราได้รับตราตั้งเป็นพระอุปัชฌายะแล้ว ต้องทุ่มเทกำลังกายกำลังความคิดทำหน้าที่พระอุปัชฌายะให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้าทำไม่ได้จริง ๆ ก็ขอร้องให้ผู้อื่นช่วยบ้างตามควรแก่เหตุการณ์ อย่าเพิกเฉยละเลยหน้าที่ของตนเป็นอันขาด จะเสียเกียรติมาถึงผู้ซักซ้อมแต่งตั้งด้วย โดยเฉพาะก็ใคร่ที่จะฝากข้อคิดไว้ว่า การทำกิจวัตร การสวดมนต์ไหว้พระเช้า เย็น ฟังเทศน์ ขอให้ยึดเป็นหลักสำคัญหน่อย เพราะเป็นกิริยาอาการที่ชาวบ้านพิจารณาเห็นได้ง่าย ถ้าวัดไหนไม่สนใจในเรื่องสวดมนต์ไหว้พระ ก็ขาดหลักสำคัญของการบรรพชาอุปสมบทไปเท่ากับสร้างพระประธานไว้ให้นกหนูไหว้กราบ ไม่ใช่สร้างพระประธานไว้ ให้พระภิกษุสามเณรกราบไหว้บูชาเสียแล้ว จะเป็นเหตุให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาเกิดอิดหนาระอาใจ เพราะเขาทำบุญใส่บาตร สร้างกุฏิวิหารให้อยู่อย่างสะดวกสบายถึงเพียงนี้ พระคุณเจ้ายังหลงอยู่ในความสบายเสียหมด หาได้ทำกิจวัตรให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสแก่เขาไม่ ผลสุดท้ายเขาก็สิ้น

ศรัทธาเท่านั้นเอง หากถึงอย่างนี้แล้ว ใครจะสร้างถาวรวัตถุให้ความสะดวกสบายทำไม เท่ากับว่าสร้างให้คนขี้เกียจอยู่ หรือสร้างให้คนอาศัยศาสนาเลี้ยงชีวิตเท่านั้นเอง เราได้บวชเรียนกันมาจนถึงปูนอุปัชฌายะอย่างนี้แล้ว ต้องถือได้ว่าจะไม่มีเวลาหันเหียนเปลี่ยนแปลงไปเป็นฆราวาสครอบบ้านครองเรือนกันอีกแล้ว ฉะนั้น ก็ขอให้ถวายชีวิตจิตใจบูชาพระศาสนา ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของเราให้สมกับที่คณะสงฆ์ไว้วางใจ แต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌายะจนสุดความสามารถ หรือว่าให้ทำหน้าที่ด้วยดีที่สุดจนตลอดชีวิต เพราะทางข้างหน้าของเราใกล้เมรุเข้าไปทุกทีอย่าให้เกิดความบกพร่องเสียหายขึ้นในบั้นปลายชีวิตนี้เลย เราได้สร้างชีวิตประวัติกันมาโดยลำดับมีความเรียบร้อยเป็นส่วนมากแล้ว ชีวิตยังอยู่อีกไม่เท่าไรก็ต้องตาย ขอให้เราปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌายะของเราให้เรียบร้อยตลอดไปจนกว่าจะเข้าเมรุเถิด

เมื่อทุก ๆ ท่านปฏิบัติตามที่กระผมได้ขยายน้ำใจให้ฟังมานี้แล้ว ก็ย่อมจะเป็นที่น่าเลื่อมใสของสาธุชน เป็นที่เชิดชูหมู่คณะเป็นการบูชาท่านบูรพาจารย์ของเรา หากว่าท่านจะทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง ท่านคงจะอนุโมทนาว่าศิษยานุศิษย์ของท่านยังรักหมู่ รักคณะ รักธรรมวินัย รักขนบธรรมเนียม ยังปฏิบัติเทิดทูนไว้ได้ และโดยเฉพาะย่อมได้ชื่อว่าเราบูชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาด้วยการประพฤติดีปฏิบัติชอบ เป็นปฏิบัติบูชาอีกโสดหนึ่งด้วย ขอจบเพียงเท่านี้.

มรรยาทอันสมควร

๑. กิริยาที่จะขึ้นธรรมาสน์ ควรใช้กิริยาคุกเข่าแล้วหมุนตัวกลับ วางพัดไว้ข้างขวามือ นั่งเตรียมตัวให้เรียบร้อยโดยเร็ว อย่าทำขยุกขยิก หยิบโน่นฉวยนี่ดูเป็นหลุกหลิกไป ส่วนที่ไม่สำคัญก็ปล่อยไปพลาง เช่นนั่งทับจีวรตึงไปบ้างหรือนั่งล้ำหน้าไปบ้าง เตรียมสงบนิ่งให้มาก จงสงบ รอเวลาปฏิบัติหน้าที่ ทอดสายตาต่ำ อย่าเหลือบดูโน่นนี่ เป็นการขาดความสำรวม อย่าเช็ดหน้า ลูบหน้า ลูบผม เมื่ออยู่บนธรรมาสน์ ดูเป็นเชิงแต่งตัวไม่งามตา ถึงคราวจะลงก็จะเขยิบคุกเข่าขึ้นก่อน จึงค่อยเอียงตัวหย่อนเท้าลง ระวังผ้านุ่งห่มให้รัดกุม อย่ายกเข่าสูง

๒. ผ้าห่อคัมภีร์ อย่าม้วนห่อหลายรอบ เพราะเสียเวลาแก้ออกนาน ควรห่อเพียงรอบเดียวก็พอ รวดเร็วดี และวิธีแก้ผ้าห่อคัมภีร์ อย่าใช้วิธีจับเชือกมัดยกสูงขึ้นปล่อยผ้าคลี่ตกลงเป็นกิริยาไม่งาม **จงพยายามคลี่บนฝ่ามือ ใช้มือทั้ง ๒ ช่วยคลายออก อย่าใช้วิธีดึงคัมภีร์ออก คล้ายชักกระบี่ออกจากฝัก เป็นกิริยามักง่าย เวลาเก็บคัมภีร์ก็ต้องวางในผ้าห่อแล้วพันด้วยเชือกให้เรียบร้อยวางไว้ด้านขวามือ** ลงจากธรรมาสน์ถือแต่พัดด้วยมือข้างซ้ายลงมาด้วยเท่านั้น ไม่ต้องนำคัมภีร์ลงมาด้วยแล้ววางไว้ที่เดิม เวลาม้วนก็เช่นเดียวกัน

๓. เวลาเทศน์ตั้ง **นโม** จบแล้ว อย่าทอดระยะทิ้งไว้ **ขึ้นนิกเขปบทต่อทีเดียว คาถาที่ยกเป็นนิกเขปบท อย่างมากไม่เกิน ๒ คาถา ธรรมดาควรคาถาเดียวเป็นเหมาะ** นัยนี้ใช้ได้ทั่วไป, ตั้ง นโม, เทศน์, สวดนาค, สวดกฐิน ใช้ตั้งแฝด, นอกจากนี้ มีให้ศีลตามธรรมดา เป็นต้น ตั้งอย่าง ๓ จบ

๔. ขณะเทศน์อย่าส่ายหน้าไปตามความยาวของลาน พยายามวางหน้าให้ตรงกลาง ใช้มือเลื่อนลานไปซ้าย-ขวาเข้าหาส่วนกลาง, ถ้าจะให้เหมาะ ควรเขียนข้อความเฉพาะตอนกลางของลาน จะได้ไม่ต้องส่ายหน้าไปตามซ้าย-ขวาเหมือนตุ้มนาฬิกา

๕. การวางผ้ากราบรับไทยทาน ควรใช้มือซ้ายจับท่อนชายต้นผ้ากราบที่พับเป็น ๒ ชั้นไว้ มือขวาจับท่อนชายปลาย, เวลารับ ก็ใช้มือขวาจับชายปลายออกไปวางรับแล้ว รีบหดมือขวามาจับต้นผ้าร่วมกับมือซ้าย แปลว่ารับ ๒ มือ อย่าใช้กิริยาเหวี่ยงตวัดชายผ้ากราบออกไปรับ หรือรับมือเดียว **หากจะรับด้วยมือ ก็ต้องรับทั้ง ๒ มือ ทุกครั้งไม่เลือกว่าของเล็กใหญ่เพียงไร**

๖. การกลับเท้า ในขณะนั่งพับเพียบ จงก้มตัวลงข้างหน้าเล็กน้อยพอให้ก้นเผยอ แล้วรีบกลับเท้าโดยเร็ว อย่ากลับข้างหน้า เพราะจะต้องยกเท้าย้ายไปมา เป็นกิริยาหยาบคายไม่สวยงามอย่างมาก

๗. **การนั่งพับเพียบ ไม่ควรใช้ปลายเท้าที่พับอยู่ข้างในโผล่ออกมาข้างนอก ควรหดเข้าอยู่ข้างใน** ทุกขณะที่นั่งทับซ้ายหรือขวา เพราะเท้าเราถือว่าเป็นส่วนต่ำ ควรเปิดเผยแต่ส่วนที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

๘. **ในการรับสมณศักดิ์** ย่อมได้รับพระราชทานผ้าไตรด้วย ต้องครองฉลองพระราชศรัทธาจนตลอดงาน เช่นในการเจริญพระพุทธมนต์ และฉันเพล วันเฉลิมพระชนมพรรษา, ในการไปถวายสักการะพระมหาเถรานุเถระ, ยิ่งถึงวันฉลองสัญญาบัตร ด้วยก็เป็นความดี เพราะถือว่าได้รับพระราชทานเป็นเกียรติสูง **ในทำนองเดียวกันได้รับผ้าไตร ย่ามพัดรองจากงานต่าง ๆ ควรเก็บไว้ครอง และใช้ฉลองศรัทธาเจ้าภาพด้วย** ถ้าสังเกตว่า เจ้าภาพมักมีงานประจำ ย่าม พัด ต้องเก็บไว้เฉลิมศรัทธาตลอดไป วิธีเช่นนี้ย่อมชวนให้เกิดความชื่นใจแก่เจ้าภาพที่พบเห็น

๙. **การสวด การเทศน์ คอยระวังอาการเลียริมฝีปากด้วยลิ้น** ถ้าจำเป็นควรใช้ผ้าป้องปิดหรือพยายามหัดงดเว้นเด็ดขาด จะงามกว่า หรือใช้ขยับริมฝีปากช่วยก็เรียบร้อยดี

๑๐. **การนั่งในพิธีทั่วไป** ขณะประกอบพิธี เช่นเวลาเจริญพระพุทธมนต์ ฟังเทศน์ ทำวัตรเช้าเย็น เป็นต้น **ควรนั่งตัวตรงเป็นกิริยาผึ่งผาย มีสง่า เป็นอาการตั้งอกตั้งใจทำจริง** เมื่อพักจากพิธี เช่นสวดมนต์จบแล้วจะเอนหลังพิงหมอนบ้างก็ได้

กิริยานี้ ต้องฝึกหัดอยู่เสมอ จะค่อยคุ้นเคยเอง มิใช่อาการเกินวิสัย, การนั่งหลังงอคอเอียง หรือหลับตาสวดมนต์ก็เนื่องมาแต่หัดเหมือนกัน แต่ไม่ถูกระเบียบอันงาม ขัดกับอนามัยของตนเองด้วย หลับตาสวดมนต์ ชื่อว่าไม่ระวังกิริยาของตน นานเข้าถึงกับหลับใน โงกง่วง มือตก น่าขายหน้าก็มี, จึงควรระวังหัดตัวเองเตรียมไว้เสมอ อย่าลืมตัวออกแขกออกงาน จะได้น่าเลื่อมใส

๑๑. **การประนมมือ ควรประกบฝ่ามือนิ้วมือให้เรียบเสมอกัน ตั้งข้อมือเสมอนม ปลายมือช้อนเข้าหาตัวหน่อยหนึ่งศอกอยู่ไปข้างหลังเล็กน้อย** ระวังให้คงอยู่ในอาการอย่างนี้เสมอไป ทุกงาน สถานที่ ดูงามน่าชมมาก กิริยาอาการอย่างอื่นนอกจากนี้ ไม่งาม หมดสง่า อย่านำมาใช้ตามสบายตนเองเพราะขัดกับสังคม

๑๒. **อย่าอ้าปากไว้รอท่าคำข้าว อย่าเงยหน้าอ้าปากรับคำข้าว หรือการอย่างอื่นชื่อว่าทำความน่าสะอิดสะเอียนแก่ผู้อื่น** กิริยาอ้าปากขยับเคี้ยวอาหารที่พร่องจากปากแล้วเป็นทำนองเอร็ดอร่อยมาก, กิริยาแทะกัดข้าวโพดต้มทั้งฝัก, ยกมะพร้าวอ่อนขึ้นดื่มทั้งผล หรือใช้มือหยิบชิ้นอาหารขึ้นแทะกัดเหล่านี้เป็นต้น ไม่ควรทำอย่างเด็ดขาดเพราะไม่สุภาพ เป็นกิริยาทราม

๑๓. **การว่าให้ศีล** ให้ไปแล้ว ควรนึกว่าในใจสอบไปด้วย

จะได้ไม่หลงและได้ระยะกับผู้รับ (นี้ผู้รับว่าในใจ, ถ้าผู้รับออกเสียงให้ได้ยินก็ว่าต่อเมื่อผู้รับว่าจบ).

๑๔. **คำลง ติ** ท้ายนิกเขปบทนั้น บ้างก็ว่าสั้น ตามหลักรัสสะจริง ๆ ฟังดูห้วนเกินไป บ้างก็ว่ายาว ติ-อี-อิ ฟังเป็นเล่นลิ้นเกินไปอีก ควรทอดท้ายเสียงพอให้ฟังรู้ว่าจะจบตอนนั้นจะเหมาะสมกว่า

๑๕. **ในเสขิยวัตร** ห้ามการกินของปนน้ำมีเสียงดังซูด ๆ กินของแข็งเผยปากดังจั๊บ ๆ จึงควรระวังอย่างกวดขันอย่าเผลอตามเลยของตัว เป็นกิริยาน่าเกลียดมาก จะเป็นการดื้อด้านฝ่าฝืนเสขิยวัตรอวดเพื่อนสงฆ์และชาวบ้านด้วย

๑๖. **จำนวนเลข หน่วย สิบ ร้อยพัน** เป็นต้น ตำราวางเป็นหลักไว้แล้ว จะมัวหลงอ่านเรียงตัวเลขเช่น สองห้าศูนย์ห้า (จำนวน พ.ศ.) ไม่อ่านว่า สองพันห้าร้อยห้า ดังนี้ จะลบล้างตำราเสียละหรือ จึงควรอ่านตามหลักของเลขเช่น อ่านเลข พ.ศ. เป็นสองพันห้าร้อยห้า ดังนี้เป็นต้น

๑๗. **ควรตั้งพัดเตรียมให้ศีล** เมื่อคำอาราธนาถึง ทุติยัมปิ ผ่านไป, พอจบบท**ตติยัมปิ** ฯลฯ **ยาจาม** ก็เริ่มให้ศีลติดต่อกันไป อย่าทิ้งระยะให้ช้า

กับควรตั้งพัดเตรียมพร้อมที่จะขัดตำนานเมื่อคำอาราธนาถึงบท **สัพพะภะยะวินาสายะ** จะได้ต่อเนื่องกันพอดี

และเตรียมขึ้นธรรมาสน์ได้ เมื่อเจ้าภาพจุดเทียนสำหรับนำมาตั้งบนธรรมาสน์ เพื่อดูหนังสือ

๑๘. เวลานั่งเข้าระเบียบบนอาสนสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์หรือสวดมนต์ จงสำรวมสติ สำรวมอิริยาบถ ตั้งใจสวดเพื่อเพ่งสวัสดิมงคลแก่เจ้างาน ไม่ใช่มานั่งท่องสวดมนต์ให้ชาวบ้านฟังเล่น จะได้เหม่อชำเลืองตา ดูโน่นดูนี่ หรือดูใครไปมา หรือมัวทำธุระส่วนตัว หยุดเคี้ยวหมาก, บ้วนปาก, จิบน้ำ, หยิบโน่นฉวยนี่ ดูให้วุ่นไปหมด เพราะใช่เวลาเช่นนั้น

๑๙. การขากเสมหะ การสูดจมูก การไอ จาม กระแอม ควรระวัง อย่านำมาใช้ในขณะประชุมร่วมพิธี เป็นการน่าเกลียดส่อนิสัยว่าขาดอบรมสมบัติผู้ดี ถ้าจำเป็นจริง ๆ จงพยายามให้มีเสียงเบาที่สุด และใช้ผ้าป้องปากด้วยทุกครั้ง

๒๐. ควรพยายามปฏิบัติตามหัวหน้าในงานนั้น ๆ อย่าฝ่าฝืนเอาตามสบายใจตัวเอง ถึงแม้จะเป็นฝ่ายถูก แต่ก็อาจเป็นฝ่ายผิด เพราะขัดเชิงกับสังคมได้

๒๑. การว่าให้ศีล การเทศน์ การสวด การนำสวด การรับสวด (คอสอง) ต้องมีลีลามีทำนองทั้งนั้น จึงจะน่าฟังในลีลาทั่วไปค่อยเปล่งเสียงแผ่วเบาก่อนจึงเปล่งดังตามต้องการช้าไปก่อน จนถึงระยะที่ต้องการ ต้องเอื้อนให้มีหางเสียงทุกตอนจบ ตอนจะจบต้องค่อยเอื้อนช้าลงตามลำดับ มิฉะนั้น จะเป็นเสียงกระโชก หรือยากแก่การสอดเสียงรับสวดต่อไป และมักขัดหู

๒๒. การเดินคุย หัวร่อต่อกระซิกแย้มสรวล ขณะเดินทางไปตามถนนไม่งามในสายตาของประชาชน ควรสำรวมระมัดระวังให้มากที่สุด รวมทั้งเครื่องนุ่งห่มด้วย

๒๓. การนั่งสถานที่ที่จัดไว้รับรอง ควรระมัดระวังอย่านั่งกีดที่แก่ผู้ที่มาภายหลัง เช่นขวางช่องทางแก่ผู้จะเข้ามานั่งภายหลัง หรือนั่งกีดที่ของผู้น้อย

๒๔. ถ้าเป็นหัวหน้าในการฉันบิณฑบาต จงสนใจให้ผู้น้อยบริบูรณ์มากกว่าตนก่อนเสมอ

๒๕. เมื่อนั่งประจำอาสนสงฆ์ในงานพระราชพิธี รัฐพิธี งานเจ้านายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรืองานมีเกียรติ งดสูบบุหรี่ในสถานพิธีเช่นนี้เสียได้ จะดูงดงามสง่าอีกมาก

๒๖. การนั่งในพิธีต่าง ๆ ควรสำรวมมือประสานกันไว้หน้าตัก (ไม่ถึงอย่างนั่งสมาธิ) การนั่งใช้มือกุมเข่า หรือมือขวาถือพัด มือซ้ายเที่ยวซุกไว้ที่อื่น ไม่วางไว้หน้าตัก คว่ำหรือหงายก็ยังดูขาดความสุภาพไป

๒๗. การลงจากอาสนสงฆ์เพื่อกลับ จงให้หน้าแก่ผู้ใหญ่ คือหันหน้าทางผู้ใหญ่แล้วจึงหมุนตัวกลับ อย่างอาสนสงฆ์ตั้งด้านขวาของพระประธาน ต้องเคลื่อนหย่อนเท้าขวาลงก่อนซ้ายตามยืนแล้วหมุนขวากลับ ถ้าอาสนสงฆ์ตั้งซ้าย ก็ต้องให้เท้าซ้ายลงก่อนแล้วหมุนซ้ายกลับ และในสถานอื่นพึงอนุโลมตามนี้ จึงจะเป็นระเบียบที่งดงาม ส่อนิสัยของผู้ที่ได้รับการอบรมดี

ระเบียบเจริญพระพุทธมนต์
และมารยาทบางประการ

๑. ผู้เป็นประธานในพิธี งานมงคลก็ตาม อวมงคลก็ตาม จงตรวจดูจำนวนพระภิกษุผู้ร่วมในพิธี **ถ้าคณะธรรมยุตล้วน ต้องสวดอย่างมคธ** เริ่มต้นแต่ให้ศีลเป็นต้นไป จนจบพิธี **ถ้าผสม จงสวดสังโยค** ให้ศีลอย่างสังโยค ทั้งในวัดในบ้าน

ถ้าเป็นพิธีทางราชการ แม้ในวัดทั้งที่ธรรมยุตล้วนก็นิยมสวดสังโยค (การสวดมคธนี้ ควรหาโอกาสใช้ให้มาก และถูกหลักฐานกรณ์ ครุ ลหุ เป็นการรักษาแบบครูอีกด้วย)

๒. เวลาสวดมนต์ ให้พึงสังเกต ถ้าประธานนำสวดไปตามบทไม่ตัดลัดระยะสวดก็ธรรมดา ถ้าตัดลัดบางบท ยิ่งตัดมากเท่าไร พึงทราบว่าต้องการเร่งทำนอง ก็ต้องสวดให้กระชับเร็วเข้า ต้องตาดูหูฟัง ไม่ใช่เวลามานั่งชมเชยบุคคลและสถานที่

๓. ประนมมือ การไหว้กราบ ได้หัดมาตั้งแต่เริ่มบวชเห็นรักษาระเบียบเบญจางคประดิษฐ์เฉพาะเวลาบวช เสร็จพิธีแล้วปล่อยทิ้งระเบียบหมด ประนมมือก็ปล่อยตามอารมณ์มักง่ายประสานนิ้วไม่อยู่ตรงระหว่างอก เอี้ยวไปขวาบ้างซ้ายบ้างปล่อยข้อมือห้อยต่ำลงอย่างหมดกำลังบ้าง กางนิ้วมือประสาน

แก่ปลายนิ้วต้นข้อมือห่างแบบกรงนกบ้าง ยกสูงจนเกือบนิ้วยันคางบ้าง ซึ่งเป็นการไม่รักษาระเบียบที่ให้ยกข้อมือระหว่างอก นิ้วเรียบประกบกัน ปลายมือช้อนขึ้นหน่อยหนึ่ง การสำรวมเพียงกิริยาประนมมือเท่านี้ ก็ยังรักษาระเบียบไว้ไม่ได้ จะสามารถทำอะไรที่สูงกว่านี้ได้หรือ

๔. **ในบทสวดมนต์** มีหลายบทที่เป็นคำอวยพรแก่เจ้าภาพ จึงควรสำรวมอารมณ์สวด อย่าปากว่า ตาเหม่อดูโน่นนี่ ไม่สมกับที่เตือนไว้ในบทชุมนุมเทวดาว่า "*อวิกฺขิตฺตจิตฺตา ปริตฺตํ ภณนฺตุ* จงสำรวมใจอย่าให้วอกแวกสวดพระปริตร" เมื่อถึงบทที่อ้างถึงเจ้าภาพ เช่น *ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ* ถึงคำว่า *เต* หน้า *สยสิทฺธิ โหตุ* นั้น ต้องโยคถึงเจ้าภาพ เฉพาะตัวหรือครอบครัวตลอดหน้าที่การงาน หรือ *โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส* คำว่า *เต* หน้า *โหตุ* ต้องโยคถึงเจ้าภาพ ควรใส่ใจเสมอเมื่อสวดในบทอื่น ๆ ที่มีคำว่า *เต* เช่นนี้ *ภวตุ สพฺพมงฺคลํ* ก็มี ต้องมุ่งเพ่งใจถึงเจ้าภาพโดยเฉพาะจึงจะศักดิ์สิทธิ์

๕. **การหยดเทียนน้ำมนต์** ต้องสังเกตอีกหน่อยว่า ถ้าหม้อน้ำมนต์นั้นเล็กจะหยดดอกเทียน เมื่อขึ้นบท ขีณํ ปุราณํ ก็ได้ เพื่อไม่ให้ดอกเทียนทับกันแน่น แต่ถ้าหม้อน้ำใหญ่ เช่น บาตร หรือขัน จะเริ่มหยดเมื่อขึ้น *เย สุปฺปยุตฺตา* ก็ได้ เพื่อให้ดอกเทียนเต็มภาชนะน่าดู และการดับเทียนนั้น ให้ดับเมื่อสวดถึงบท *นิพฺพนฺติ* ซึ่งหมายถึงการดับ เมื่อจุ่มเทียนดับตรงคำว่า

*นิพฺพนฺติ*นั้นแล้ว ให้ใช้ปลายเทียนเขียนอักษรขอมในขันน้ำนั้น អ (อะ) ឧ (อุ) ម (มะ) ซึ่งหมายถึง พระรัตนตรัยจบแล้ว วนเทียนในน้ำเป็นทักขิณาวัฏฏ์ครบ ๓ รอบ ให้เสร็จพร้อมกับสวดถึงบท *เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ* ก็มุ่งใจลงในน้ำมนต์นั้นทุกบทด้วย (ถ้าสำรวมใจ สาธยายได้เช่นนี้ จะขลังสมปรารถนา)

๖. การขัดตำนาน จะเป็นขัดแบบมคธ หรือแบบสังโยค (ผู้มีตำแหน่งฐานาเปรียญ) จะต้องหัดให้ปฏิบัติหน้าที่ได้ เมื่อหน้าที่มาถึง (นั่งที่ ๓) อย่ายอมขายหน้าว่า ว่าไม่ได้เวลาขัดต้องดูเวลา หรือสังเกตการให้ศีลของประธาน ถ้าท่านว่าอย่างรวบรัด แสดงว่าต้องการทำเวลาให้เร็วขึ้น ก็ต้องว่าให้รวบรัด อย่ามัวเล่นลิ้น เล่นทำนองให้ล่าช้า ต้องว่าให้กระชับเร็วเข้า หาไม่จะเป็นผู้ไม่รู้จักกาลเทศะ

๗. การให้ศีล ฟังดูส่วนมาก มักว่า *สะ ระ ณัง* หรือ *เว ระ มะนี* ลงเสียงหนักทุกตัว เป็นการเปล่งเสียงผิด เพราะ *สะ ระ* หรือ *ระ มะ* เป็นเสียง เบา สั้น จะออกเป็นเสียงหนักอย่าง *ณัง* หรือ *เว ณี* ไม่ได้ ควรว่าให้เบา สั้น ด้วยเป็น *รม มะ ณี* หรืออย่าง *พุทฺธํ สรณํ* ก็ว่า *พุทฺธํ สะ ระ ณัง* อย่างนี้ผิด เพราะเปล่งเสียงที่ สั้น เบา ให้เป็นเสียง หนัก ยาว

๘. บทสังฆคุณ สทฺธมฺมโช สุปฏิปตฺติคุณาภิยุตฺโต มักเปล่งเสียงสวดว่า *สทฺธมฺมโชสุปฏิปตฺติ - คุณาภิยุตฺโต* คือไม่หยุดตรง *สุปฏิปตฺ* ไม่หยุดตรง *ปตฺติ* ก็ผิด ที่ไม่เอื้อนสังโยค

ที่ *ปตุ* ไปหยุดที่ เสียงเบา สั้น ผิดหลักต้องเอื้อนที่ตัวสังโยค คือ ตัว ปตุ

๙. ข้อสำคัญอีกอย่าง ที่ชาวบ้านเขาอาราธนาไปเจริญพระพุทธมนต์ ก็เพื่ออาศัยความสำรวมอารมณ์ของพระสงฆ์สวดพระปริตร ตามคำขัดตำนานว่า *อวิกฺขิตฺตจิตฺตา ปริตฺตํ ภณนฺตุ* พึงสำรวมอารมณ์สวดปริตร ต้องตั้งใจสวดด้วยสงบจริง ๆ อย่าซัดส่ายอารมณ์มองเหม่อ ดูสถานที่ ดูบุคคล เหลียวหน้าไปมาขาดความสำรวมกลายเป็นไปท่องสวดมนต์ให้เจ้าภาพฟัง ครั้นไม่เห็นมีเจ้าภาพสนใจฟัง กลับไปต่อว่าไม่ตั้งอกตั้งใจฟัง ส่วนตัวไม่ตั้งใจสวด ก็หานึกไม่ ควรตั้งใจปฏิบัติให้สมเจตนาเจ้าภาพ ถ้าจะตั้งใจสวด ให้เกิดสิริมงคลแก่เจ้าภาพไม่ได้แล้ว ก็อย่ารับอาราธนาเขาดีกว่า

๑๐. การอาราธนาพระภิกษุไปในงานของชาวบ้าน ควรเลือกภิกษุที่ปฏิบัติหน้าที่สวดมนต์ได้ เพราะเจ้าภาพเขาอาราธนาไปสวดมนต์ ไม่ใช่ไปนั่งหน้าชาเหงื่อแตก เพราะสวดไม่ได้ เว้นแต่เจ้าภาพเขาอนุญาต ถึงกระนั้น ก็ต้องพยายามสนองศรัทธาเจ้าภาพจนเต็มสามารถด้วยแจ้งให้เขาทราบว่าภิกษุตามจำนวนไม่มีพอ ถ้าจะให้ครบจำนวน ก็ต้องอาราธนาพระวัดอื่นผสม เมื่อเจ้าภาพอนุญาต จึงควรปฏิบัติตามเจตนาเจ้าภาพ อย่าถือตามอำเภอใจตน จะนำให้พระที่สวดไม่ได้นั่งขับเหงื่ออยู่ตลอดเวลา

๑๑. การให้ศีล มายุคนี้ นิยมว่าเป็นศัพท์ ๆ เช่น *อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี* โดยมากมักว่า *กาเมสุมิจฺฉา-จารา* ติดกันไป ซึ่งชวนให้หมายว่าประพฤติผิดที่ดีงามไป ผิดความมุ่งหมายของสิกขาบทที่ให้เว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย จึงต้องชะงักให้หมดศัพท์ที่ *กาเมสุ* แล้วจึง *มิจฺฉาจารา*, ไม่ใช่ *กาเมสุมิจฺฉา-จารา* ตามเคยที่ว่ากันมา

๑๒. การตั้ง นโม เขามีแบบอย่างมาแล้ว ว่า นโม ในการให้ศีล ต้องว่าเต็ม ๓ จบ คือ *นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส* ครั้งที่ ๒-๓ เหมือนกัน เรียก นโม ๓ เตื้อ ถ้าว่าในการสวดนาค, คราวอุปสมบท, สวดกฐิน, และเทศน์ ต้องว่า นโม แฝด มี ๓ ตอน คือ *นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา-สมฺพุทฺธสฺส นโม ตสฺส* นี้ตอนที่ ๑ *ภควโต อรหโต สมฺมา-สมฺพุทฺธสฺส* นี้จบที่ ๒ *นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา-สมฺพุทฺธสฺส* นี้ตอนที่ ๓ ระเบียบอย่างนี้ต้องรักษาไว้ปฏิบัติสืบต่ออย่างศิษย์มีครู ถ้าว่าตามอำเภอใจ ทีละจบ ก็ไม่ขัดข้องแต่ขาดเชิงศิษย์มีครู

๑๓. การนั่งพับเพียบ ต้องซ่อนปลายเท้า อย่าให้โผล่ออกด้านหน้าตัก (เพราะยังถือว่าเท้าเป็นของต่ำ) ไม่งามตาของผู้รักษาระเบียบ และเวลาจะพลิกกลับ ก็อย่ายกเข่าออกพลิกด้านหน้า เป็นกิริยาขาดความสุภาพ จงหัดพลิกกลับด้านหลัง โดย

ก้มลำตัว เผยอขึ้นเล็กน้อยแล้วกลับเท้าโดยฉับพลันย่อมงามตา น่าเลื่อมใสกว่า

๑๔. การใช้ซ่อมช้อนในเวลาฉันอาหาร เขาให้หงายมือกระดิกปลายช้อน เมื่อแต่งคำข้าวเรียบร้อยแล้ว เข้าปากและอย่าอ้าปากไว้คอยท่า ก้มหน้าฉัน ถ้าคว่ำมือ จะต้องใช้ยกแขนถึงศอกเกินงาม (และระวังกิริยาตามเสขิยวัตรโดยตลอด จงตั้งใจฝึกตัวเองตามระเบียบทุกคราวที่ฉันส่วนตัว)

๑๕. ถ้าการจัดโต๊ะเก้าอี้เป็นสถานที่ฉันอาหาร ให้ระวังจงมาก ที่จะไม่เลื่อนเก้าอี้นั่งให้เกิดเสียงดังครืดคราด เพราะเมื่อมากรูปต่างทำให้เกิดเสียง จะเป็นโครมครามคล้ายโจรปล้น จงประคองยกเลื่อนให้มีเสียงเบาที่สุด รูปไหนมาก่อน จงเข้านั่งด้านในสุดก่อน อย่านั่งเป็นทำนองกันท่าอยู่ด้านนอก จะเป็นการเห็นแก่ตัว

๑๖. จงใช้ช้อนกลางตักอาหาร อย่าใช้ช้อนที่นำอาหารเข้าปากแล้ว เที่ยวตักอาหารเป็นการมูมมามและเป็นที่รังเกียจแก่ผู้อื่นที่ร่วมวงฉัน ให้ช้อนกลางตักอาหารที่ต้องการมารวมไว้ในจานของตน ควรอยู่

๑๗. การเทศนา ควรเตรียมตัว ซ้อมให้คล่องแคล่วก่อน อย่าให้มาแสดงตะกุกตะกักอ่อนหัดบนธรรมาสน์ ควรใช้เสียง อย่างเสียงพูดธรรมดา อย่าใช้เสียงสูงอย่างร้องเพลง อ่านตัว ร. ล. ให้ชัดเจน ตัวกล้ำ ตัวควบ จงพยายามให้ผู้ฟัง

เข้าใจเนื้อความ ด้วยการใช้เสียงให้มาก เพราะเขาไม่ได้เห็นต้นฉบับ ฟังแต่เสียง ไม่ได้เห็นวรรคตอนตัวหนังสือ

บันทึกของศุภาสินี (บางตอน)

จรรยาของชาวพุทธ

ข้าพเจ้าได้รับบทความซึ่งท่านเจ้า พระอุปัชฌาย์ของพี่ชาตรี เขียนไว้ พี่ชาตรีเป็นผู้นำมาให้อ่าน โดยการสั่งของท่านเจ้าที่เห็นว่า สนใจหาความรู้ในด้านพระพุทธศาสนา เมื่อได้อ่านพิจารณาจนจบบทความแล้ว ได้ความรู้ปลอดโปร่งใจขึ้นมาก ทราบซึ้งในหน้าที่ของตนได้เป็นอย่างดีแม้ท่านจะออกตัวว่าเป็นเพียงความเห็นส่วนตัวก็ตาม ยังเห็นว่า น่าจะได้เผยแผ่ให้กว้างขวางในหมู่ชาวพุทธด้วยกัน รับทราบรับรู้ไว้ประดับความประพฤติของตน ๆ ข้าพเจ้าถือสิทธิที่ท่านเจ้ามอบมาให้ จึงขอรวมเข้าไว้ในชุดบันทึกศุภาสินี นับเป็นบทที่ ๕๔ สืบไป ดังนี้

"ได้ใคร่ครวญพิจารณา ถึงความประพฤติปฏิบัติของคนไทย ผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันนี้ ชวนให้เห็นว่า ยังประพฤติตนไม่ถึงจุดที่มุ่งหมาย คือความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาด้วยคุณธรรมอย่างแท้จริง มักมีแต่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาชนิดตามธรรมเนียมตามประเพณี ดังจะเห็นส่วนมากยังนิยมการทำบุญ ใส่บาตร ถือศีล ฟังเทศน์เพียงตามวันนักขัตฤกษ์ ตามปกติก็นิยมทำบุญใส่บาตร เฉพาะวันพระวันโกน วันนักขัตฤกษ์ เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬห

บูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันปีใหม่ นอกจากนี้วันธรรมดาเกือบจะไม่สนใจ ถ้าจะลองคิดดูว่า เมื่อนิยมว่าหน้าที่ชาวพุทธ คือคนที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่เคารพนับถือ ต้องทำบุญตามประเพณีดังกล่าวก็จะชวนให้เห็นว่า วันนอกจากประเพณี อีกหลายวัน มิใช่พุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นเรือนใจไปหรือ อันที่จริงแล้ว ถึงในวันนอกจากประเพณี หรือวันนักขัตฤกษ์ ต่างก็ยังถือตัวว่าเป็นชาวพุทธอยู่ตามเดิม แต่น่าเสียดาย ที่จะต้องเรียกว่า พลอยเป็นชาวพุทธตามหมู่ตามพวกไปเท่านั้น คุณภาพของชาวพุทธที่แท้จริง คือผู้ประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยกายใจ จนตลอดชีวิต เว้นข้อที่ท่านห้าม ทำตามข้อที่ท่านสั่งสอนทั้งต่อหน้าและลับหลัง หาได้ประพฤติตามไม่ เมื่อยังไม่ประพฤติตนตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ตราบใด ตราบนั้นจะเรียกตนเองว่าเป็นชาวพุทธย่อมไม่ได้ เราปฏิบัติตามคำสอนเว้นข้อที่ห้าม ทำตามข้อที่สอนเมื่อไร ที่ไหน เวลาไร จะมีใครรู้เห็นหรือไม่ก็ตาม ความเป็นชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมปรากฏกับจิตใจของตนเอง ที่สามารถเปล่งวาจาว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** ข้าพเจ้ามีพระพุทธ-เจ้าเป็นที่เคารพนับถือ ได้เต็มปาก ถ้าดีแต่ทำตามประเพณีเขาให้ทำบุญใส่บาตร ถือศีล ฟังเทศน์ ในวันพระธรรมดา หรือวันนักขัตฤกษ์ซึ่งถือว่าพิธีทำบุญก็ทำตามหมู่ตามพวก ตาม

ประเพณี หมดวันเวลาแล้วก็เลิกหมดหน้าที่ จึงเป็นชาวพุทธแต่ประเพณี หมดประเพณีแล้ว ก็มิใช่ชาวพุทธ จะเป็นชาวอะไรก็ได้ ขอให้ชาวไทยทั้งหลาย จงพากันทำความเข้าใจให้ตรงแท้ต่อความเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนานั้น ว่าอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติตามเสมอ คือเว้นข้อที่ห้ามทำตามข้อที่สอน ทุกอิริยาบถทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทุกกาลเวลา ให้สมกับเปล่งวาจาตามภาษาบาลีว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** ข้าพเจ้ามีพระพุทธเจ้าเป็นที่เคารพนับถือ ดังกล่าวมาจนเต็มสติปัญญาเถิด.

ภาษาบาลี

การที่ชาวเราประกอบพิธีการในทางพระพุทธศาสนา ต้องใช้ภาษาบาลีประกอบด้วยทุกพิธี นับแต่สวดมนต์ ไหว้พระ ถวายทานต่าง ๆ ก็ด้วยยึดหลักภาษาบาลีเป็นสำคัญ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษานำคำสอนของพระพุทธเจ้า มาสู่เมืองไทยเป็นต้นเดิม เราจึงถือเป็นภาษาสำคัญ ภาษาหลักฐาน หรือภาษาครู เราจะรู้ใจความหรือไม่รู้ก็ตาม เมื่อจะประกอบพิธีในทางพระพุทธศาสนาทุกประเภท ต้องใช้ภาษาบาลีโดยตลอดเท่ากับสอนให้จำภาษาพูดไว้ เหมือนนกแก้วนกขุนทองพูดภาษาคน ฉะนั้น จึงเป็นเหตุให้มีการศึกษาภาษาบาลีในสำนักภิกษุสามเณร เพื่อตนเองจะรู้เรื่องใจความเป็นการสอนตนเองด้วยนำไปสอนคนอื่นอีกด้วย วิธียึดภาษาบาลีเป็นหลักสำคัญเช่นนี้

นับเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งตลอดมาถึงกาลปัจจุบัน ที่สามารถค้นคว้าหาหลักฐานในกิจกรรมของพระศาสนาไม่ให้ฟั่นเฟือนเปลี่ยนแปลง ข้อนี้เมื่อนำไปเทียบกับหมู่ชนบางพวกที่ทิ้งหลักฐาน มุ่งแต่การเผยแผ่เป็นประมาณ มาถึงยุคปัจจุบันจึงยากที่จะรู้หลักฐานของจริง เพราะขนบธรรมเนียมลบล้างเสียหมด จึงควรส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีให้กว้างขวางสืบไป

เมื่อหวลพิจารณาถึงความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนแล้ว จะลงโทษว่างมงายหรือหลงเชื่อตาม ๆ กันไป ชวนให้ติดอยู่เพียงอามิสบูชา คือแสดงความเคารพนับถือด้วยวัตถุสิ่งของเช่นดอกไม้ ธูป เทียน ก็เพราะไม่ทราบใจความของภาษาบาลีที่นำมาแสดง จะนับว่าภาษาบาลีเป็นอุปสรรคต่อการประพฤติดีปฏิบัติชอบของประชาชน ก็มีส่วนถูกอยู่บ้างเหมือนกัน

แต่ก็นับเป็นโชคดีของชาวไทย ที่ยุคนี้ได้มีองค์การและบุคคล สนใจแปลคำสอนของพระพุทธศาสนาจากภาษาบาลีออกสู่ภาษาไทยเป็นส่วนมาก ช่วยเปิดหูเปิดตาผู้ไม่ได้ศึกษาภาษาบาลี ให้มีความรู้ความเข้าใจดีกว่าสมัยโบราณ จึงชวนให้เห็นว่าชาวพุทธคนไทย สมัยปัจจุบันมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของพระพุทธศาสนากว้างขวางเป็นที่น่าภูมิใจทีเดียว แต่กลับมีส่วนเสียที่ควรเร่งรัดปรับปรุงสนับสนุนอยู่อีก ก็คือความสนใจปฏิบัติตาม นี้เป็นจุดสำคัญยิ่งของการนับถือ เพราะถ้ายังมีแต่

เพียงผู้นับถือคือศึกษาเล่าเรียนพอรู้ว่า ห้ามอะไรบ้าง สอนอะไรบ้าง เท่านั้น ก็ทะนงตนว่า เป็นพุทธศาสนิกชนคนนับถือพระพุทธศาสนาพอแล้ว หาได้ถือไว้เป็นหลักปฏิบัติตัวตาม คือเว้นข้อที่ท่านห้าม ทำตามข้อที่ท่านแนะนำสั่งสอน ให้เป็นปฏิบัติบูชาไม่ จึงเรียกได้ว่าเรามีแต่พุทธศาสนิกชนชั้นตามธรรมเนียม ตามประเพณี ตามอามิสบูชาเป็นส่วนมากเท่านั้น ส่วนพุทธศาสนิกชนชั้นปฏิบัติบูชายังมีจำนวนน้อย การที่บ้านเมืองยังมีการวุ่นวาย เบียดเบียน ข่มเหง ฉ้อโกง หลอกลวงจากประชาชนอยู่อย่างเหลือมือปราบของตำรวจทุกวันนี้ เข้าใจว่า ต้องมาจากชาวพุทธชั้นตามธรรมเนียม ตามประเพณีแทบทั้งนั้น

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา

เมื่อคนไทยเรา ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเรือนใจส่วนมากแล้ว จำเป็นต้องมีสถานที่โดยเฉพาะสำหรับปฏิบัติกิจกรรมของพระศาสนา จึงเป็นเหตุให้มีการสร้างวัดสำหรับเป็นที่อาศัยของภิกษุสามเณร ที่เคยเป็นลูกชาวบ้านหลานชาวบ้านมาก่อน แต่มีความเชื่อความเลื่อมใสปรารถนาคุณความดีจากการบวช เมื่อบวชแล้ว ต้องมีสถานที่ต่างหากจากบ้านเรือน ครอบครัวชาวบ้าน ซึ่งเรียกรู้กันว่าวัด ให้เป็นที่อยู่พักแรมของภิกษุสามเณร ๆ เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้วก็มี

การศึกษาให้รู้หน้าที่ของตนที่เรียกว่าธรรมวินัย ก็ธรรมวินัยเหล่านี้ยังจารึกอยู่ในภาษาบาลีเป็นส่วนมาก เมื่อใครประสงค์ศึกษาเพื่อรู้ใจความ จึงต้องเรียนภาษาบาลีเพื่อถอดเนื้อความออกสู่ภาษาไทยอีกต่อหนึ่ง ผู้เรียนรู้ภาษาบาลีจึงมาจากภิกษุสามเณรเป็นส่วนมาก

เมื่อชาวบ้านปรารถนาปฏิบัติตนตามคำสอนในพระพุทธศาสนา จึงต้องมาศึกษาจากภิกษุสามเณร ดังจะเห็นได้ตามพิธีทำบุญในทางพระพุทธศาสนาที่ต้องใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ชาวบ้านไม่มีความรู้ ต้องให้ฝ่ายพระว่านำบาลี ชาวบ้านคอยว่าตามอย่างวิธีสมาทานศีลในปัจจุบัน ที่เราเรียกกันว่าขอศีล. วิธีขอศีลนี้ไม่ใช่มาขอรับเอาศีลของพระไปแต่เป็นการให้ท่านว่าคำบาลีให้ฟังชาวบ้านจะได้ว่าตาม จึงเป็นเหตุให้ยึดถือเป็นพิธีสำคัญที่เกี่ยวกับพิธีในศาสนา ต้องประกอบด้วยคำบาลีโดยตลอด ดังพิธีทำวัตรไหว้พระ สมาทานศีล เจริญพระพุทธมนต์ ถวายทานต้องทำด้วยภาษาบาลีทั้งนั้น และเพื่อให้ทราบใจความที่กระทำอย่างถวายทานต่าง ๆ เมื่อว่าคำถวายด้วยภาษาบาลีแล้ว ก็แปลเป็นภาษาไทยเพื่อรู้เรื่องอีกด้วย จะได้เข้าใจทราบซึ้งในการกระทำแต่ละอย่างต่อไป

อนึ่ง นับเป็นนโยบายอบรมสั่งสอนประชาชน ให้สนใจประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสนาอย่างเหมาะสม จึงมีการสร้างวัดให้ภิกษุสามเณรอาศัย มีประจำหมู่บ้าน อย่างน้อย

หมู่ละวัด เพื่อให้ชาวบ้านอาศัยวัดเป็นสถานทำบุญกุศล และศึกษาหาความรู้ด้วยการถือศีล ทุก ๆ ๗ วัน วัดจึงเป็นแหล่งรักษาหลักฐานพระพุทธศาสนา ที่จะช่วยอบรมสั่งสอนความรู้ในศาสนาตลอดความรู้อย่างอื่น ๆ ที่เป็นธรรมเนียมสืบมาถึงปัจจุบัน ทุกวันพระ ประชาชนชาวพุทธ ต้องถือเป็นวันหยุดพักการทำมาหากินวันหนึ่ง และเพื่อสร้างบุญกุศลให้แก่ตนยิ่ง ๆ ขึ้น จึงจากบ้านมาสู่วัด เพื่อฟังพระสั่งสอนในเรื่องพระศาสนาบาปบุญคุณโทษเป็นต้น วัดนี้เป็นแหล่งสอนพระพุทธศาสนาแก่ชาวบ้านที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ

การที่ชาวบ้านถือศีล ฟังเทศน์ ทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจภาษาบาลีเช่นนี้ จึงได้ผลแต่เพียงอามิสบูชาเป็นส่วนมาก ที่เข้าถึงปฏิบัติบูชายังมีส่วนน้อย ยิ่งภิกษุผู้เทศนาอ่อนหัด ออกเสียงเทศน์ตะกุกตะกัก ขาดวรรคตอน ยิ่งใช้สำนวนบาลีแปลงเป็นไทย ผู้ฟังได้แต่ฟังเสียง ไม่ได้เห็นอักษรต้นฉบับ จึงจับใจความได้ยากเลยกลายเป็นฟังเสียงพระเทศน์เอาบุญ ไม่ใช่ฟังเพื่อได้ความรู้ และเรื่องข้อธรรมะที่นำมาแสดง ก็มักแสดงอธิบายในเชิงปริยัติให้รู้ความหมายของคำบาลีเป็นส่วนมาก เช่นคำว่าศรัทธา ก็แปลว่า ความเชื่อ แจกออกเป็น ๔ ลักษณะ เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อกรรมเป็นของตน เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ไม่ได้ชี้ชัดว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงเป็นศรัทธาศีล ก็มักอธิบายไปตามจำนวนศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๒๒๗ ว่าศีล ๕ คือ

อะไรบ้าง ศีล ๘ คืออะไรบ้าง ศีล ๒๒๗ คืออะไรบ้าง พอให้รู้จำนวนของศีล ไม่ได้อธิบายถึงคำว่าศีลคืออะไร ทำอย่างไรจึงเป็นศีล ควรจะชี้ให้เห็นว่า ศีลคือการสำรวมกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในลักษณะสุจริต ทุกลมหายใจ จนชินติดนิสัยเป็นปกติ ไม่ต้องคอยสมาทานกันร่ำไปจึงจะเป็นศีลสมความมุ่งหมาย มิใช่รับตามธรรมเนียมหรือรับไปทิ้งดังที่เห็นกันอยู่

เมื่อได้ร่วมมือ ทั้งผู้แสดง ก็ชี้แจงทั้งภูมิปริยัติ และภูมิปฏิบัติอย่างแจ่มแจ้ง ผู้ฟัง ก็ฟังด้วยความสงบ ตั้งใจจดจำเพื่อประพฤติตามทั้งกาย วาจา ใจ ร่วมกันทั้ง ๒ ฝ่าย เช่นนี้เท่ากับผู้แสดงยื่นมอบพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดา ให้ผู้สดับรับไปประพฤติตามสืบต่อเป็นสายโซ่ได้เช่นนี้ สายโซ่คือพระธรรม พระธรรมคือพระพุทธศาสนา ก็จะรุ่งเรืองเจริญยืนยาวประจำใจพลโลกอยู่ตลอดกาล

หน้าที่ชาวพุทธ

เมื่อชาวพุทธ คือ ผู้เชื่อถือ เห็นดีงาม ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว มิใช่หยุดอยู่เพียงนี้ เพราะการที่ได้สดับรับฟังจากพระเทศน์ก็ตาม อ่านจากหนังสือที่ท่านแต่งไว้ก็ตาม จนมีความรู้เห็นชัดว่า ทำอย่างไร ท่านห้ามไม่ให้กระทำ ทำอย่างไรท่านสอนให้กระทำ เป็นความดีงามอย่างไร ความรู้ความเข้าใจในชั้นนี้ท่านเรียกว่า **ปริยัติ** คือข้อควรศึกษาจดจำไว้เพื่อ

ประพฤติตาม ถ้าไม่มีการศึกษาให้รู้ชั่วดีถี่ห่างแล้ว ก็ประพฤติตัวไม่ถูก หรืออาจไปประพฤติในข้อที่ท่านห้าม งดเว้นในข้อท่านสอนก็ได้ เมื่อชาวพุทธหมั่นสดับตรับฟังอย่างตาดูหูฟังเก็บเป็นความรู้ประจำตัวได้ชื่อว่าทำหน้าที่ขั้นต้น ที่เรียกว่าปริยัติ จำข้อคำสอนได้แล้ว ก็ต้องฝึกฝนอบรมหัดทำตามไปข้อที่ท่านไม่ให้กระทำเพราะเป็นบาปความชั่ว ก็จำไว้ เพื่อไม่กระทำตาม ส่วนที่สอนให้กระทำก็กระทำตาม ด้วยการจดจำเพราะเป็นบุญกุศลความดีงาม อย่าไปนึกคอยพึ่งคนอื่น ตนของตน เป็นที่พึ่งแก่ตนเอง ที่เราเปล่งคำบาลีว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึก นี้ เราพึ่งโดยยึดคุณงามความดีของท่านแบบประพฤติตาม มิใช่พึ่งอย่างให้มาอุ้มชู ช่วยสนับสนุนให้ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทอง พระพุทธเจ้าไม่สอนให้สาวกมีนิสัยอ่อนแอคอยอาศัยพึ่งบารมีผู้อื่น ท่านสอนเพื่อให้สาวกเข้มแข็ง พึ่งตัวเองให้ได้ในที่ทุกสถาน ตลอดกาลทุกเมื่อเป็นสำคัญ

หน้าที่ของชาวพุทธที่มั่นคงแท้จริง จึงอยู่ที่ประพฤติปฏิบัติ กาย วาจา ใจ ของตน ตามคำสอนของพระพุทธองค์ตลอดไป จึงจะได้รับคุณประโยชน์จากการนับถือพระองค์อย่างแท้จริง ถ้าไม่ปฏิบัติตามข้อที่ท่านห้าม หรือแนะนำสั่งสอนแล้วชื่อว่าไม่ได้รับคุณประโยชน์จากการนับถืออย่างไรเลย จะได้ชื่อว่าพุทธศาสนิกชนคนที่เคารพนับถือพระพุทธเจ้า ก็เพียงชื่อ

เรียกขาน ว่าชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนเท่านั้น จะชวนให้หลงผิดว่า พระพุทธศาสนาไม่ให้คุณความดีแก่ตนเสียซ้ำ ทั้งนี้ เพราะความโง่งมงายของตนเอง ไม่ลืมตาอ้าปากดูหมู่ญาติมิตรเขาประพฤติกันอย่างเข้าถึงศีลธรรม ฟังเทศน์กันทั่วบ้านทั่วเมือง ส่วนตนกลับไปนิยมประพฤติแต่ทางแห่งความฉิบหายทรัพย์สินเงินทองตลอดนิสัยใจคอ ทำบาปจะให้ผลเป็นสุขกายสบายใจ ย่อมไม่มีในโลก. ทำบุญด้วยอยู่ในศีลในธรรม มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถึงจะไม่ปรารถนาความสุขกายสบายใจ มีเกียรติยศ ชื่อเสียง ก็ย่อมได้รับเป็นแน่นอน. กรรมที่ต่างคนต่างทำให้แก่ชีวิตของตนอยู่ทุกวันนี้แล เป็นผู้จำแนกแจกผลให้ได้รับตามฐานะอย่างยุติธรรมที่สุด ไม่มีอำนาจอะไรมีอิทธิฤทธิ์เกินอำนาจกรรมไปได้เลย

วิธีปฏิบัติหน้าที่

อาศัยสติปัญญาของตน พินิจพิจารณาใคร่ครวญเหตุผลในคำสอนนั้น ๆ ให้ถ่องแท้สมเหตุสมผลก่อน จึงปลงใจเชื่ออย่างศีล ๕ คือ เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติผิดในกาม เว้นพูดเท็จ เว้นดื่มสุราเมรัย ควรใคร่ครวญดูว่าพระพุทธเจ้าเห็นคุณประโยชน์อย่างไร จึงยกขึ้นเป็นหัวข้อให้ชาวเราประพฤติปฏิบัติงดเว้น เมื่อพิจารณาด้วยเหตุผลแล้ว จะเห็นว่า พระพุทธเจ้ามีพระพุทธประสงค์ให้สัตว์ทั้งหลาย ทั้ง

มนุษย์และดิรัจฉาน มีการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อเจือจานซึ่งกันและกัน จึงจะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะต่างก็รักสุข เกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเช่นนี้จะมัวไปเบียดเบียนผู้อื่น ทำร้ายชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน เงินทอง เชื้อสายประเวณี หลอกลวงกันทำไม เพราะต่างก็ไม่มีใครต้องประสงค์ ขืนฝ่าฝืนไปเบียดเบียนเขาอื่นตามอำเภอใจตน ว่ามีอำนาจวาสนาพวกพ้องมากก็คือ การก่อศัตรูให้คอยคิดปองร้ายตอบแทนเท่านั้นเอง คนเราลงปรากฏว่ามีศัตรูคอยปองร้าย ย่อมหมดความสุข ด้วยเกรงการแก้แค้นของศัตรู พระพุทธองค์ต้องการให้ชาวเรา ทั้งมนุษย์และดิรัจฉานอยู่ร่วมโลกเดียวกันด้วยความเป็นมิตร มีการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ช่วยเหลือเจือจานกัน เป็นไปเพื่อรักใคร่กัน สุขกายสบายใจเพราะไม่เบียดเบียนกัน เมื่อเราพยายามงดเว้น การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม หลอกลวงฉ้อโกงเสียได้ ก็ชื่อว่า เราปิดทางก่อศัตรูจากผู้อื่นได้ทาง ๑ ข้อสำคัญยิ่งอีกข้อ ก็คือให้งดเว้นการเบียดเบียนตัวเอง ด้วยการดื่มสุราเมรัย เพราะน้ำเมามีฤทธิ์เดชที่ทำให้ผู้ดื่มประมาท ขาดสติหมดความสำนึกผิดถูกชั่วดีกล้าสร้างความผิดชั่วร้ายได้ทุกอย่าง ผู้ดื่มจึงชื่อว่าเบียดเบียนตัวให้ตกระกำลำบากเอง คนเราลงเบียดเบียนตัวเองได้แล้ว ก็ไม่ต้องหวังว่าเขาจะไม่เบียดเบียนผู้อื่นได้อย่างสบายใจ

คนเราเมื่อหลงทำผิดด้วยการดื่มสุราเมรัย เป็นการ

เบียดเบียนตัวเองได้แล้ว ศีลอีก ๔ ข้อข้างต้น ก็จะถูกน้ำเมาล้างจนหมดทั้ง ๔ ข้อ จึงควรที่ชาวพุทธจะบูชาพระพุทธองค์ด้วยเต็มใจรักษาศีล ๕ จนตลอดชีวิตเถิด จะได้ชื่อว่าสร้างบุญให้แก่ตัวอย่างแท้จริง

เมื่อได้ฟังพระเทศน์ว่า **"พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝน"** ก็จงใคร่ครวญดู วิธีการแนะนำสั่งสอนขององค์พระพุทธเจ้านั้น มีอุบายเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย จึงมักมีข้อเปรียบเทียบให้เข้าใจง่ายเสมอ เรื่องที่นำมาเปรียบล้วนเป็นสิ่งง่าย ๆ ที่รู้เห็นกันอยู่ทั่วไป ผู้ฟังเมื่อฟังข้อเปรียบเทียบเข้าใจดีแล้ว ก็อาจคืบเข้าใจถึงข้อคำสอน ทำให้เข้าใจง่าย ดังพระพุทธภาษิต บทที่ยกมานี้ว่า **"พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"** นี้เป็นข้อที่พระองค์สอนไว้ เพื่อให้สาวกเคารพพระธรรมด้วยการปฏิบัติตามให้ยิ่งขึ้น แต่เมื่อคิดว่า พระธรรมเป็นเพียงคำสอนจะรักษาผู้ประพฤติตามได้อย่างไร ชวนให้ฉงน พระองค์จึงยกข้อเปรียบให้เห็นง่ายว่า **"เหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝน"**

ธรรมดาคนเราจะออกจากบ้านเรือนไปประกอบกิจธุระภายนอกบ้านที่อยู่อาศัยในขณะฝนกำลังตก เพื่อป้องกันไม่ให้ร่างกายเปียกด้วยหยาดน้ำฝน ก็ต้องมีเครื่องป้องกัน ตามปกติทั่วไปก็ใช้ร่มที่สร้างด้วยกระดาษบ้าง ผ้าบ้าง สำหรับใช้ป้องกันทั้งแสงแดดและน้ำฝน ร่มที่คอยทำหน้าที่ป้องกันแสงแดด หรือ

น้ำฝนในฤดูฝน มิให้ร่างกายเปียกน้ำฝน จะชวนให้ลำบากร่างกายหรือป่วยไข้ เพราะกระทบความเย็นจากน้ำฝนให้ได้รับความสะดวกสบายฉันใด พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเหมือนแสงสว่างจะคอยป้องกัน คุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติตามให้หลีกเลี่ยงความทุกข์ยากมีความสุขจำเริญ ไม่ให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน ด้วยการหาเลี้ยงชีพ ดำรงวงศ์ตระกูล เพราะได้ประพฤติตนอยู่ในระเบียบหน้าที่ มีการเอื้อเฟื้อ เจือจานกันในฐานะญาติมิตร ตัดการเบียดเบียนชีวิตร่างกายทรัพย์สมบัติซึ่งก่อให้เกิดศัตรูคิดล้างผลาญกัน จึงอยู่เย็นเป็นสุขเหมือนมีร่มกันน้ำฝนในขณะฝนตก ไม่ต้องลำบากเปียกชุ่มน้ำฝนฉันนั้น

หรือฟังเทศน์อีกว่า **"จงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริตอย่าประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต"** เนื้อความของบทบาลีนี้ จะชวนให้สงสัยว่า ประพฤติตามธรรมะ ก็เป็นการกระทำความดีอยู่แล้วยังจะมีการทำชั่ว เพราะการประพฤติธรรมะอยู่อีกหรือเป็นเชิงว่าธรรมะนี้มีความหมาย ๒ อย่าง สุจริตก็ได้ ทุจริตก็ได้ เพื่อความเข้าใจง่าย ด้วยข้อเปรียบเทียบ ตามบทพระพุทธภาษิต ข้างต้นเรื่องร่มกันฝน จะขอนำมาร่วมเป็นข้อเปรียบเทียบให้เห็นความมุ่งหมาย ถึงการปฏิบัติธรรมเป็นสุจริตทุจริตอย่างไร ได้ง่ายขึ้น

โปรดใคร่ครวญถึงการกั้นร่มเพื่อกันหยาดน้ำฝนมิให้เปียกร่างกายที่เหมาะสมนั้น ควรถือด้ามร่มให้อยู่ตรงกลาง

ลำตัวทางส่วนสูง ปีกร่มที่แผ่กางออกไป จะได้กางออกป้องกันน้ำฝนได้รอบตัวเท่ากัน ทั้งด้านหน้าด้านหลัง ถือด้ามร่มให้อยู่ตรงกลางลำตัวอย่างนี้ ปีกร่มจะได้ป้องกันน้ำไม่ให้เปียกร่างกายได้เท่ากัน โดยรอบตัว เหมือนประพฤติธรรมะให้เป็นสุจริต ประพฤติธรรมะสมควรแก่ธรรมะ เป็นคุณประโยชน์แท้จริง ลักษณะนี้เรียกว่าประพฤติธรรมเป็นสุจริต

แต่ส่วนมากการกั้นร่มของชาวเรา ลองมาพิจารณาดูเถิดจะเห็นว่า ชอบถือด้ามร่มโย้ออกไปเบื้องหน้า ปีกร่มก็จะแผ่ปกคลุมด้านหน้ามากกว่าด้านหลัง ด้านหลังจึงต้องรับหยาดน้ำฝนมากกว่าด้านหน้าเป็นธรรมดา วิธีนี้ ก็เปรียบได้กับคำเตือนว่า อย่าประพฤติธรรมะให้เป็นทุจริต จงประพฤติธรรมะซึ่งเป็นคุณงามความดี ให้ถูกลักษณะของความดี จึงต้องมีการใคร่ครวญ ให้เหมาะสมลักษณะตามกาลเทศะ เรียบร้อยก่อนดังมีสติกำลังคอยถือด้ามร่มให้ตรงกลางลำตัวอยู่เสมอ ปีกร่มจะได้คุ้มร่างกายทั่วกันทั้งด้านหน้าด้านหลัง เหมือนประพฤติธรรมะให้เป็นสุจริต ธรรมะจึงจะรักษาให้อยู่ดีกินดี ถ้ากั้นร่มถือด้ามโย้ออกไปข้างหน้า ปีกร่มป้องกันด้านหลังไม่ให้เปียกฝนไม่ได้ ก็เท่ากับประพฤติธรรมะให้เป็นทุจริตนั่นเองอย่างที่พูดถึงอยู่ว่า ท่าดีทีเหลว นั่นเอง

เพื่อให้ญาติมิตรชาวพุทธทั้งหลาย มีเครื่องมือสำหรับศึกษาฝึกฝนตนเองให้สมความเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา

อย่างแท้จริง ทุกกาลสมัย จึงขอแนะนำให้ทุกท่านแสวงหาหนังสือชื่อว่า **นวโกวาท** ซึ่งเป็นแบบเรียนนักธรรมไว้ประจำตัวสักคนละเล่ม เก็บรักษาประจำตัวไว้บนหัวนอน ถึงเวลาจะหลับนอน เมื่อขึ้นที่นอน จงหยิบหนังสือนี้มาอ่าน โดยพลิกอ่านจากท้ายเล่มเข้าหาต้นเล่ม เพราะมีเรื่องอันเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่ท่านรวบรวมไว้ท้ายเล่ม สมควรได้รู้ได้เข้าใจก่อน ให้ตั้งใจอ่านจนกว่าจะง่วงนอน การอ่านอย่างนี้มักจะไม่เสียเวลากว่า ๕ นาที ให้เรียกพิธีนี้ว่าอ่านมนต์จะรู้เรื่องเข้าใจง่ายดีกว่าสวดมนต์ตามภาษาบาลี

เมื่อรู้สึกง่วง ก็ไม่ต้องฝืน เพราะเราจะต้องอ่านทุกวัน พอรู้ตัวว่าง่วงจริง ก็จงปิดหนังสือเก็บ ดับไฟนอน ก่อนหลับจงทำในใจว่า นี่พระพุทธเจ้า เสด็จตามมาเทศน์สอนเราจนถึงที่นอน จะชวนให้หวนนึกถึงข้อความที่อ่านมาว่า เป็นข้อห้ามว่ากระไรหรือข้อสอนว่ากระไร ระหว่างที่ทบทวนอยู่จะเป็นการปล่อยอารมณ์ ทำให้หลับอย่างสุขสบาย. การอ่านมนต์เช่นนี้จงปฏิบัติให้เป็นประจำ เวียนย้อนไปจนจบเรื่องธรรมวิภาคแล้ว ก็เวียนกลับมาตั้งต้นใหม่ เมื่อทำได้เช่นนี้เป็นการแรมเดือนได้แล้วย่อมสามารถจำปากเปล่าได้ ถึงระยะนี้ จะทำให้อิ่มใจ เพราะมีคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่เต็มสมอง จะขึ้นเหนือล่องใต้ ก็เท่ากับมีพระธรรมตามคุ้มครองรักษาตลอดไป เพราะเรื่องในนวโกวาทนี้ท่านรวบรวมมาจากพระไตรปิฎกทั้งหมด ล้วนเป็น

คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งหมด สะดวกแก่เราผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะประพฤติปฏิบัติตามจนตลอดชีวิต

หนังสือนวโกวาท มีจำหน่ายตามร้านขายหนังสือธรรมะทั่วไป โดยเฉพาะที่ร้านมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ ก.ท.ม.

สวดปาติโมกข์ เข้าพรรษา
ออกพรรษา กฐิน ผ้าป่า

เมื่อวันพระกลางเดือน ฟังเทศน์กัณฑ์เช้าจบแล้ว คุณป้าได้กระซิบกับข้าพเจ้าว่า **"วันนี้วันพระกลางเดือน พระท่านประชุมฟังปาติโมกข์ อยากดูพิธีของท่านสักครั้ง ยังไม่เคยเห็น เราอย่าเพิ่งรีบกลับบ้าน รอดูเวลาท่านประชุมกัน ราว ๑๖ น. เศษ คงไม่ทันหิวอาหารกลางวัน แจ้งให้คุณลุงรับรู้ไว้ก่อนนะ"**

ข้าพเจ้าได้แจ้งให้คุณลุงทราบ และยังพลอยให้คนอื่นที่สนใจทราบอีกหลายคน

จึงเป็นอันว่า ยังมีอุบาสกอุบาสิกาอยู่รอเวลา พระสวดปาติโมกข์ อีกราว ๑๐ กว่าคน

ประมาณเวลา ๑๓.๓๐ น. ได้ยินเสียงระฆังสัญญาณประชุมลงฟังปาติโมกข์ ต่อมาราว ๑๐ นาที พระภิกษุต่างเข้าประจำบนอาสน์สงฆ์ ซึ่งมีท่านเจ้าเป็นประธาน เมื่อท่านเจ้าจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้ว ได้ยินเรียกชื่อพระผู้เข้าประชุมเป็นภาษาบาลี การเรียกชื่อนี้ เป็นระเบียบอย่างหนึ่ง ที่กำหนดให้ต้องสำรวจผู้ร่วมประชุมให้ทราบจำนวนก่อนเสมอ

จบแล้วพระผู้สวดขึ้นธรรมาสน์ ได้ยินเสียงท่านเจ้าเชิญพระผู้สวดด้วยภาษาบาลี

พระผู้สวดเริ่มตั้ง นโม สวดต่อ อันที่จริงนั้น การสวดปาติโมกข์ให้ที่ประชุมสงฆ์ฟังนี้เป็นหน้าที่พระเถระจะพึงกระทำ แต่เมื่อไม่สามารถด้วยประการไร เช่น ชราภาพ หรืออาพาธ จึงให้ผู้สามารถอื่นสวดแทน เมื่อภิกษุรูป ๑ ในที่ประชุมสวดจนจบอุเทศสุดท้ายหมดเรื่องแล้วภิกษุอื่นที่ประชุม ชื่อว่าพลอยได้อานิสงส์การฟังปาติโมกข์ทุกองค์พร้อมด้วย

เมื่อเสร็จพิธีฟังปาติโมกข์พระทั้งหลายต่างกลับสู่กุฏิ ท่านเจ้าเหลียวมาเห็นพวกเราอยู่ร่วมฟังมากคน คงแปลกใจ แทนที่จะกลับกุฏิ กลับเดินมานั่งริมอาสน์สงฆ์ปราศรัยว่า

“ทำไมจึงอยู่ฟังพระสวดปาติโมกข์กันหลายคนเช่นนี้ ไม่หิวข้าวกลางวันหรือ”

“ต่างคนอยากเห็นพิธีของพระ จึงยอมทนหิวกลางวันรอฟังพระสวดปาติโมกข์เจ้าค่ะ” คุณป้ารีบตอบแทนหมู่

“ดีแล้วที่มีความประสงค์อยากฟังพระสวดปาติโมกข์ เป็นการหาความรู้ประดับตน ถึงจะไม่เกี่ยวข้องกับหน้าที่อุบาสก อุบาสิกา และฟังไม่รู้เรื่องก็ตาม เพราะนั่งเมื่อยบ้างใช้เวลาตั้งเกือบชั่วโมง” ท่านเจ้าชี้แจง

“พระทุกรูปที่ประชุมฟัง หรือองค์ที่สวด คงเข้าใจเนื้อความที่สวดเหมือนกันนะเจ้าค่ะ” คุณป้าประนมมือถามเรื่องราวต่ออีก

"พระที่ประชุมฟัง รวมทั้งผู้สวด ถ้าบวชใหม่ก็ไม่ทราบใจความที่สวด เพราะเป็นภาษาบาลี หากแต่ว่าเมื่อบวชอยู่นานได้ศึกษาเล่าเรียน ก็พอจะรู้ใจความของแต่ละสิกขาบทได้บ้าง" ท่านเจ้าอธิบาย

"เมื่อไม่รู้ใจความที่สวดแล้ว หลงนั่งฟังอยู่ก็เสียเวลาซิเจ้าคะ" คุณป้าแย้งท่านเจ้า

"ยังมีส่วนที่ได้ประโยชน์อยู่อีกมาก เมื่อญาติโยมสนใจเช่นนี้ ก็จะเล่าคุณประโยชน์รายละเอียดให้ฟัง อย่าง่วงเสียก็แล้วกัน" ท่านเจ้าเปิดทางให้ ครั้นเห็นนิ่งกันหมดจึงถือเป็นเวลาอธิบายดังต่อไปนี้

"เรื่องการประชุมฟังปาติโมกข์นี้ *พระพุทธเจ้าวางเป็นระเบียบให้ภิกษุทั้งหลายต้องประชุมฟังทุก ๑๕ วัน ครั้ง ๑ ตลอดไปไม่มียกเว้น นอกจากวันปวารณาออกพรรษาวันเดียวเท่านั้น ใช้การปวารณาแทน เรื่องนี้จะเล่าภายหลัง"* ท่านเจ้าพักพอคลายเหนื่อยแล้ว กล่าวต่อ **"ภิกษุทุกรูปไม่เลือกว่าเถระหรืออนุจรคือผู้บวชใหม่ ต้องประชุมฟังปาติโมกข์ตลอดไปทุก ๑๕ วัน เหมือนกันหมด** *เว้นแต่เหตุจำเป็น เช่น ป่วยเจ็บ มีวิธีการดังนี้ เมื่อถึงวันกำหนดฟังปาติโมกข์ ให้เตรียมสถานที่คือโรงอุโบสถซึ่งใช้เป็นที่ประชุม ภิกษุในเขตสีมาเดียวกันต้องลงประชุมร่วมกันหมด ก่อนจะลงประชุมท่านกำชับให้ทุกรูป ต้องเปลื้องตนจากอาบัติ ที่ตนละเมิดให้บริสุทธิ์หมดจด ก่อนร่วม*

ประชุม ผู้ยังมีอาบัติติดตนอยู่ขืนเข้าร่วมฟัง ท่านปรับเป็นอาบัติอีก ตรงนี้จะเห็นคุณของการฟังปาติโมกข์ ก็ตรงที่ท่านบัญญัติให้ประชุมฟังทุกระยะ ๑๕ วัน เท่ากับยอมให้เป็นอาบัติอยู่ได้เพียง ๑๕ วัน แล้วต้องชำระอาบัติความผิดชั่วร้ายเสียครั้งหนึ่ง เท่ากับไม่ให้ภิกษุเก็บความผิดติดตัวเกิน ๑๕ วัน พวกเราชาวบ้านไม่มีเวลาชำระตัวจากบาปกันเลย หลงเก็บหมกไว้ ดังการไม่ได้อาบน้ำชำระสกปรกของร่างกายเพียงวันละครั้งเก็บหมักหมมไว้ ย่อมโสมมสกปรกจนแม้ตนเองก็ระอาต่อความสกปรกของตน

การสวดปาติโมกข์นั้น เชื่อว่า พระพุทธองค์ทรงมุ่งให้สงฆ์สาวกรักษาความบริสุทธิ์ของตนไว้เฉลิมศรัทธาของชาวบ้าน เบื้องต้นให้มีการบอกฤดูว่า วันที่สวดปาติโมกข์นี้เป็นฤดูอะไร ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูฝน ในฤดูนี้ต้องฟังปาติโมกข์กี่ครั้ง สวดหมดไปแล้วกี่ครั้ง ยังเหลืออีกกี่ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้ภิกษุนับวันเวลาฤดูตรงกันเสมอ เพราะไม่มีปฏิทินเหมือนปัจจุบัน บอกจำนวนผู้ร่วมประชุม ก็เท่ากับสำรวจจำนวนกันทุก ๑๕ วัน เพราะภิกษุสมัยนั้น ไม่ได้อยู่กันเป็นที่เป็นทางเหมือนปัจจุบัน เมื่อปฏิบัติกิจเบื้องต้นเหล่านี้เรียบร้อยครบถ้วนแล้ว จึงเริ่มตั้งนโมสวด สวดจบตอนหนึ่ง ๆ ผู้สวดจะถามที่ประชุมว่าใครต้องอาบัติเหล่านี้บ้างหรือไม่ ถ้าไม่มีก็จงนิ่งอยู่ แล้วสวดบทต่อไป ตั้งถามเช่นนี้ทุกตอนจนกว่าจบหมด ญาติโยมที่ฟังเมื่อกี้

นี้ ได้ฟังอธิบายแล้วคงพอเข้าใจเห็นประโยชน์ของการฟังปาติโมกข์พอสมควร" **ท่านเจ้าพักการอธิบาย**

"ญาติโยมทั้งหลายคงได้รู้คุณประโยชน์ของการสวดปาติโมกข์คราวนี้เอง สาธุ" คุณป้ากล่าวตามความจริงใจ

"อันที่จริง เรื่องปาติโมกข์นี้ เป็นระเบียบปกครองภิกษุของพระพุทธองค์ประการหนึ่ง ชาวบ้านรู้เห็นไว้บ้างก็ไม่เสียหายอย่างไร กลับจะเป็นทางนำให้ได้ปฏิบัติตนตามระเบียบที่ดีงาม สมหน้าที่พุทธสาวกด้วยซ้ำ" ท่านเจ้ากล่าว

"ขอประทานโทษ ถามด้วยความอยากรู้อีกสักหน่อย" คุณป้าประนมมือแล้วพูดต่อ "พระที่สวดว่าอย่างคล่องแคล่วจะฟังทันรู้เรื่องหรือเจ้าคะ"

"การสวดได้คล่องนี้ ก็เนื่องด้วยมีข้อความมาก ขืนสวดช้า ๆ จะเสียเวลาฟังมากเกินไป และเพราะได้ฟังสวดอยู่ทุก ๑๕ วัน เท่ากับเป็นการซักซ้อมอยู่เสมอ จึงสวดได้อย่างคล่อง เสียเวลาอย่างมากราว ๔๕ นาที ผู้ที่ชำนาญ อาจสวดได้จบภายในเวลา ๓๕ นาทีก็มี ที่สวดจบเพียง ๓๐ นาทีนั้นหาได้ยาก ฟังเร็วรัวเต็มที่ ขอให้ลองนึกถึงบทบาลี ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็นเถิด ตอนแรกยังจำได้ไม่แม่น ต้องสวดช้า ๆ พอจำได้แม่นยำชำนาญ ก็สวดได้คล่องแคล่ว ตามที่ชี้แจงมานี้คงพอเข้าใจละนะ" ท่านเจ้าพักอธิบายพอควรแล้วพูดต่อ

"ยังมีระเบียบที่เหมาะสมจะเรียนรู้อีก ๒-๓ อย่างที่

พระพุทธเจ้าทรงวางเป็นระเบียบวินัยไว้ ถึงจะเกี่ยวเฉพาะกับข้อวินัย ก็น่าที่ฆราวาสควรสนใจปฏิบัติตามได้โดยปริยาย ล้วนเป็นความดีมีคุณแก่ผู้ปฏิบัติตามทั้งนั้น อันนี้ญาติโยมได้รู้เห็นคุณประโยชน์ของปาติโมกข์ทั่วกันแล้ว ยังมีระเบียบที่ควรรู้ ควรจดจำปฏิบัติตามอีก ๒-๓ อย่าง คิดว่าญาติโยมคงอยากรู้ อยากฟัง จึงขอเวลาเล่าต่อให้ฟังเสียในวันนี้ทีเดียว” ท่านเจ้าบรรยายด้วยความยิ้มแย้ม

“พระคุณเจ้าได้โปรดแสดงเถิด จะได้เป็นเครื่องเปิดหูเปิดตาแก่ญาติโยมทั้งหลายสืบไป” คุณลุงกล่าวตามความจริงใจ

ท่านเจ้าเห็นความปรารถนาดี อยากรู้อยากเห็นของญาติโยมทั้งหลายเช่นนั้น จึงรับอนุโมทนาบรรยายเรื่องต่อไปว่า

“เรื่องที่จะนำมาเล่าให้ฟังต่อไปนี้ ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่เป็นของเก่าที่ญาติโยมเคยผ่านมาแล้วทุกปี แต่มัวถือว่าเป็นเพียงประเพณี เสร็จพิธีแล้วก็เลยไปขาดความสนใจ อันที่จริงขนบธรรมเนียมประเพณีที่เราปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้ เช่นพิธีเข้าพรรษา ออกพรรษา มาฆบูชา วิสาขบูชา ล้วนแต่เป็นเรื่องแนะนำให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบทั้งนั้น แต่ชาวเรามักถือเพียงประเพณี ประพฤติปฏิบัติตามประเพณี หมดเวลาก็เลิกกัน ถึงปีใหม่ก็ปฏิบัติกันใหม่ หาได้ประพฤติปฏิบัติให้สืบต่อกันเสมอไปไม่ ความเป็นพุทธศาสนิกชนของชาวเรา จึงบก ๆ พร่อง ๆ ได้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้ เพราะ

ต่างห่างเหินจากการประพฤติตนตามคำสอนของพระบรมศาสดาเป็นส่วนใหญ่หรือหลาน ศุ. จะคัดค้านอย่างไรบ้างลองว่ามาซิ” ท่านเจ้าหยุดถามข้าพเจ้า

“ตามความเห็นของหลาน ซึ่งเป็นผู้น้อย ไม่มีข้อความคัดค้านคำสอนของพระคุณเจ้าอย่างไร เป็นจริงเช่นนี้ทุกประการเจ้าค่ะ” ข้าพเจ้าประนมมือตอบ

“ป้าก็ขอรับรองคำตอบของหลานด้วยคน” คุณป้าสนับสนุนแล้วกราบเรียนท่านเจ้าต่อไปว่า “ที่พระคุณเจ้าแจ้งว่ายังมีขนบธรรมเนียมประเพณีของภิกษุสงฆ์ ที่ควรรู้ควรจดจำ ยังมีอีกมากนั้น ขอได้กรุณาชี้แจงเถิดเจ้าค่ะ” คุณป้ายกมือไหว้ท่านองอาราธนา

“อาตมาก็ยินดีชี้แจงให้ญาติโยมฟังด้วยความเต็มใจ ขอเริ่มด้วยพิธีเข้าพรรษาก่อน ดังนี้

วันเข้าพรรษา

เป็นวันที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแก่พระภิกษุทั้งหลาย ให้ปฏิบัติตามในรอบปีละครั้งในฤดูฝน แต่เดิมนั้นพระพุทธองค์ยังมิได้ทรงวางระเบียบการอยู่จำพรรษาสำหรับพระสงฆ์อย่างไรเลย ปล่อยให้ปฏิบัติตามอำเภอใจ ต่อมามีเสียงตำหนิว่า ถึงฤดูฝน นกกายังรู้จัดทำรวงรังพักอาศัยสมณศากยบุตรช่างไม่มีเวลาพักผ่อนหยุดการจาริกเสียบ้างเลย เที่ยวเหยียบย่ำพืชผล

ให้เสียหาย พระพุทธองค์ทรงทราบคำติเตียนและทรงเห็นชอบที่พระภิกษุจะพึงหยุดพักการจาริกในฤดูฝน เพราะลำบากในถิ่นทางจาริกด้วยน้ำฝน

จึงทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ทั้งหลายอธิษฐานใจ หยุดจาริกภายในฤดูฝน ๓ เดือน เริ่มแต่ แรม ๑ ค่ำเดือน ๘ ไม่ไปแรมคืนที่อื่นโดยไม่จำเป็น เรียกว่าอยู่จำพรรษา ถ้ามีกิจจำเป็น เช่น อาพาธ ป่วยไข้ หรือต้องไปพยาบาลญาติโยมเป็นต้น ก็อนุญาตให้ไปแรมคืนได้อย่างมาก ๗ วัน ถ้าภิกษุไม่อยู่จำพรรษา เที่ยวจาริกไปตามอำเภอใจ ต้องถูกปรับอาบัติ

เรื่องจำพรรษานี้ ควรถือเป็นเยี่ยงอย่างแก่ชาวบ้านได้ปฏิบัติตามก็คือ ถึงคราวพักผ่อน ก็ต้องพัก ไม่ให้คร่ำเคร่งต่อหน้าที่การงานจนเกินควร จะเป็นการทรมานตนเอง และใช้เวลาพักผ่อนนั้นได้ปฏิบัติตนเพิ่มเติมเสริมต่อคุณงามความดีที่ยังบกพร่องให้บริสุทธิ์ คิดว่าจะได้ประโยชน์ดังนี้

วันออกพรรษา

เมื่อได้อยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือน ก็ทรงวางระเบียบสำหรับปฏิบัติพิธีออกพรรษาไว้อีกด้วยวิธีให้ภิกษุผู้อยู่ร่วมจำพรรษาในอารามเดียวกัน กล่าวปวารณาต่อกันและกันแทนการประชุมฟังปาติโมกข์ ก่อนจะร่วมพิธีปวารณา ต้องปฏิบัติอย่างลงฟังปาติโมกข์ เท่ากับเปลื้องตนให้พ้นจากความผิดเป็นผู้

บริสุทธิ์ดีแล้ว จึงให้กล่าวปวารณายอมรับฟังการตักเตือนจากเพื่อนพระภิกษุที่มีความหวังดี จากการที่ได้เห็นความประพฤติผิดก็ตาม จากการได้รับฟังบอกเล่าก็ตาม หรือจากการรังเกียจสงสัยก็ตาม อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ขอได้ว่ากล่าวตักเตือนทักท้วงด้วยความกรุณา ถ้าข้าพเจ้าเห็นโทษแล้ว จะได้กระทำคืน กลับประพฤติที่ดีงามต่อไป ต้องกล่าวปวารณาเรียงลำดับพรรษา จนหมดจำนวน ด้วยการนั่งกระโหย่ง ไม่ให้ส้นเท้าถึงพื้นทุกรูปขณะว่าปวารณาถือว่าเป็นการเคารพสงฆ์ จะนั่งราบได้ต่อเมื่อกล่าวปวารณาครบจำนวนแล้ว

วิธีปวารณานี้ มีคุณประโยชน์มาก เป็นการอาศัยหูตาของผู้หวังดีช่วยแนะนำตักเตือนไม่ให้ประพฤติผิดพลาด เท่ากับยืมหูตาของผู้อื่นช่วยควบคุมตัวดีกว่าทะนงอวดดี เชื่อตนเองเท่านั้นจึงเหมาะสมที่บุคคลทุกหมู่เหล่าจะปฏิบัติตาม ยิ่งเป็นพุทธศาสนิกชนยิ่งควรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดทีเดียว

กฐิน

เรื่องนี้ ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นประโยชน์แก่พระภิกษุ ที่ได้อยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้วให้มีโอกาสแสวงหาผ้าเพื่อเปลี่ยนชุดเก่า และแสดงถึงวิธีการแจกของจำนวนน้อยแก่ผู้รับจำนวนมาก เป็นแบบแผนสืบต่อมาถึงปัจจุบัน เรียกรู้กันว่ารับกฐิน มีพิธีการดังนี้

นับเวลาตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ทุกปี มีพุทธานุญาตให้พระภิกษุที่จำพรรษาครบ ๓ เดือน มีโอกาสรับผ้าจากทายกทายิกาทั้งหลาย เพื่อผลัดเปลี่ยนชุดเก่าได้ ตามระเบียบที่ทรงวางไว้ คือเมื่อทายกทายิกา นำผ้าขนาดพอจะทำเป็นผ้าห่ม (อุตตราสงค์) หรือผ้านุ่ง (อันตรวาสก) หรือผ้าคลุม (สังฆาฏิ) ผืนใดผืนหนึ่งได้ ก็ให้รับฉลองศรัทธาได้ ถ้าผ้านั้นมีจำนวนน้อย ไม่พอแจกได้ทั่วกัน ก็ให้ที่ประชุมปรึกษาหารือ (เรียกว่า อปโลกน์) กันว่าจะสมควรถวายแก่ภิกษุรูปใด โดยพิจารณาถึงคุณสมบัติ เป็นพระเถระอายุพรรษามาก หรือเป็นครูอาจารย์เป็นต้น เมื่อตกลงในที่ประชุมว่าจะมอบแก่ภิกษุรูปใดแล้วต้องสวดประกาศการมอบผ้าแก่ภิกษุรูปนั้นเป็นการสงฆ์ ภิกษุที่ได้รับเห็นชอบจากที่ประชุมต้องนำผ้านั้นไปจัดทำเป็นผ้าห่ม ผ้านุ่ง หรือผ้าคลุม ผืนใดผืนหนึ่ง เสร็จเรียบร้อยภายในวันเดียวนั้นแล้ว ต้องนำมาเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์ให้รับทราบอนุโมทนาทั่วกันอีก จึงเสร็จพิธีถวายกฐิน ไม่ใช่พอรับจากทายกทายิกา สวดยถาสัพพีอนุโมทนาแล้ว ก็ถือว่าเสร็จพิธีเท่านั้น

พิธีถวายผ้ากฐินนี้ ชาวบ้านมักนิยมว่าเป็นบุญกุศลยิ่งใหญ่แก่ทายกทายิกา ใครได้เป็นเจ้าภาพถวาย ถือกันว่าได้กุศลแรง จึงพยายามจองเป็นเจ้าภาพเจ้าของกฐินกันนัก ทั้งนี้เพราะพิธีรับกฐินท่านวางระเบียบไว้ถี่ถ้วนมาก คือกำหนดเวลา

นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ เวลา ๑ เดือนนี้ เป็นเวลาถวายกฐินได้ นอกจากเวลา ๑ เดือนนี้ ถวายกฐินไม่ได้ กำหนดวัตถุ คือต้องเป็นผ้ามีขนาดพอทำผ้าห่ม ผ้านุ่ง ผ้าคลุมผืนใดผืนหนึ่งได้ น้อยกว่านี้ไม่เป็นกฐิน สิ่งของอื่น ๆ ถือเป็นบริวารทั้งหมด กำหนดผู้รับ ต้องเป็นภิกษุจำพรรษาร่วมกันในวัดเดียว มีจำนวนตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป น้อยกว่านี้ หรือจะอาราธนาพระวัดอื่นมาเพิ่มให้ครบ ๕ รูป ก็ไม่เป็นกฐินตามพระวินัย

หน้าที่ของเจ้าภาพ ก็เพียงนำผ้าขาว พร้อมด้วยบริวารถวายแก่พระที่จำพรรษาในวัดเดียวกัน ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป พระรับและอนุโมทนา กรวดน้ำแล้วนับว่าเสร็จพิธีถวายกฐิน ส่วนชาวบ้านแล้วส่วนพระยังต้องทำพิธีตามพุทธบัญญัติอีกหลายอย่าง จึงถือกันว่าใครถวายกฐินได้อานิสงส์แรงเป็นบุญกุศลอย่างมาก จึงชวนให้ปรารถนาเป็นเจ้าภาพทั่วไป

ผ้าป่า

พิธีนี้พระบรมศาสดาทรงบัญญัติไว้เป็นระเบียบการแสวงหาผ้าเครื่องนุ่งห่มของภิกษุทั้งหลาย ไม่มีกำหนดสิ่งของหรือกาลเวลา สถานที่ อย่างกฐิน ถวายได้ตลอดปี เมื่อภิกษุต้องการแสวงหาผ้าเพื่อนุ่งห่ม เป็นต้น หรือเปลี่ยนของเก่า ให้เที่ยวแสวงหาผ้าตามสถานที่ต่าง ๆ มีร้านตลาดหรือตามป่าช้า

เป็นต้น เมื่อเห็นผ้าที่ไม่มีเจ้าของหวงห้ามเช่นนั้น ก็ให้พิจารณาทำความเข้าใจ ผ้านี้ไม่มีเจ้าของแล้วจึงตกเป็นกรรมสิทธิ์แก่เรา จึงนำผ้านั้นมาประกอบเป็นเครื่องนุ่งห่มตามต้องการ

ด้วยพิธีเช่นนี้ ทายกทายิกาทั้งหลายปรารถนาอนุเคราะห์ภิกษุผู้ขาดแคลนผ้าเครื่องนุ่งห่มในปัจจุบันนี้จึงนำผ้ามากน้อยพร้อมบริวารไปวางไว้ในสถานที่ที่ภิกษุจะผ่านไปพบ ในปัจจุบันก็ในบริเวณพิธีงาน เป็นต้น เมื่ออธิษฐานถวายแล้วแสดงแสงหรือเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการประกาศการถวาย เจ้าภาพกลับได้ หรือจะอยู่รอรับอนุโมทนาก็ได้

เรื่องถวายผ้าป่านี้ มักนิยมถวายต่อจากการถวายกฐิน แสดงให้เห็นว่าเครื่องบริวารกฐินยังเหลือ จะนำกลับบ้านเรือนก็ตะขิดตะขวงใจ เลยรวบรวมเข้าเป็นกองถวายเป็นผ้าป่าให้หมดสิ้น หวังเพิ่มผลานิสงส์อีกส่วนหนึ่ง จึงเป็นประเพณีถวายผ้าป่าต่อท้ายการถวายผ้ากฐินสืบมา

อันที่จริง การถวายผ้าป่านั้น ไม่ต้องกำหนดเวลาเหมือนกฐิน สะดวกใจเมื่อไรก็ถวายได้เสมอ และถือว่าเป็นการถวายสังฆทาน ไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่ง ในพระศาสนาถือว่ามีอานิสงส์มากกว่าถวายโดยเจาะจง ที่เรียกว่า ปุคคลิกทานเสียอีก

การที่นำขนบธรรมเนียมบางประการที่เกี่ยวกับพระวินัยมาเล่าให้ญาติโยมฟังในวันนี้ ก็เพื่อให้รับทราบถึงระเบียบที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อเกิดความเรียบร้อยแก่

หมู่สงฆ์และระเบียบเหล่านี้ มิใช่จะประพฤติปฏิบัติตามเฉพาะภิกษุสงฆ์เท่านั้น ย่อมควรที่ชาวบ้านผู้หวังความจำเริญสุขแก่ตนและครอบครัวญาติมิตร จะพึงนำเยี่ยงอย่างไปปฏิบัติตาม เฉพาะระเบียบเหล่านี้ หรือที่เรียกว่าพระวินัยนั้น ทรงมุ่งป้องกันความเสียหายจะพึงเกิดขึ้น ๒ ทาง ทางหนึ่งเรียกว่า **โลกวัชชะ** คือโทษที่เกิดเพราะชาวบ้านทั้งหลายต่างติเตียนผู้นิยมเช่น กินเหล้า เล่นการพนัน เป็นต้น ชาวบ้านถือว่าเป็นอบายมุข ทางแห่งความเสื่อมเสียหาย ชาวบ้านทั้งหลายต่างติเตียนผู้นิยมเช่นนั้นว่าเป็นความเลวทราม พระพุทธองค์ทรงมุ่งให้สาวกของพระองค์เป็นที่เคารพนับถือบูชาของชาวบ้านทั่วไปด้วยความสนิทใจ จึงทรงนำสิ่งที่ชาวบ้านเขาตำหนิว่าเป็นของเลวทรามมาห้ามไม่ให้ประพฤติปฏิบัติอีกด้วย สิ่งไรชาวบ้านถือว่าเป็นความเลวทรามต่ำช้า ก็ทรงนำมาห้ามไม่ให้พระสาวกประพฤติให้คงปฏิบัติแต่คุณงามความดีสมเพศภูมิที่ชาวบ้านเคารพบูชาอย่างเดียว

อีกอย่างเรียกว่าปัณณัตติวัชชะ คือโทษที่เกิดจากละเมิดพระบัญญัติโดยส่วนเดียว ทรงมีพระพุทธประสงค์ให้พระสาวกทั้งหลาย ตั้งอยู่ตามขนบธรรมเนียมหน้าที่ของเพศสมณะคือเป็นสมณะ ก็ต้องประพฤติอยู่ในขนบธรรมเนียมของสมณะโดยส่วนเดียว เช่น ไม่บริโภคอาหารในเวลาวิกาล จะประพฤติตนคาบลูกคาบดอก โดยตนทรงเพศสมณะอยู่แต่ไปประพฤติตนอย่างชาวบ้านไม่เป็นความดีงามเลย

เพราะฉะนั้น ระเบียบพิธีต่าง ๆ เริ่มแต่พิธีการประชุมฟังปาติโมกข์ เป็นต้น ที่นำมาเล่าให้ญาติโยมฟังเป็นความรู้ประดับสติปัญญาวันนี้เพื่อให้รู้เห็นของดีในพระธรรมวินัยไว้เลือกประพฤติตาม จะได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชนครบไตรทวารทุกลมหายใจเข้าออก ขอยุติการบรรยายแต่เพียงนี้” ท่านเจ้าพักการบรรยาย ด้วยการดื่มน้ำชาร้อนที่ศิษย์นำไปถวาย

“เป็นความแจ่มแจ้งดีมากเจ้าประคุณ ที่ไม่รู้ก็ได้รู้ ทำให้หูตาสว่างตามหน้าที่ของคนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างมาก” คุณลุงประนมมือกล่าวสนองพระคุณท่านเจ้าแล้ว หันมากล่าวกับคณะผู้สมัครฟังการสวดปาติโมกข์ว่า **“พวกเราทั้งหลายคงไม่เสียทีที่รอฟังการสวดปาติโมกข์ กลับจะเป็นกำไรให้ความรู้เรื่องระเบียบพระวินัยอย่างอื่นอีกหลายอย่างสมควรแก่เวลาแล้ว กราบลาพระคุณเจ้าพร้อมกันเถิด”** จบแล้วต่างกราบลากลับบ้านด้วยความเบิกบานใจทั่วกัน

เรื่องทำบุญ

เคยฟังคุณลุงเล่าถึงการทำบุญของชาวชนบทย่านชาวนา ในสมัยที่ท่านยังเป็นเด็กกว่า น่านิยมชมชอบอยู่ไม่น้อย คือ ทุกคนจะปฏิบัติหน้าที่ของตนผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการทำบุญใส่บาตร ทุกวัน ทุกบ้าน จะต้องใส่บาตรแก่พระที่อยู่ในวัดประจำตำบลบ้านของตนมิให้ขาดเว้นแต่จะมีธุระจำเป็น ถือว่าเป็นการทำบุญตามศาสนา ปกติเวลาเช้าก็ใส่ข้าวสุกในบาตรพระทุกรูป ถ้าสามารถก็มีกับข้าวใส่ในสำรับที่เด็กศิษย์หาบตามหลังพระมาอีกด้วย จะเป็นของคาวหรือของหวานก็สุดแต่จะศรัทธา ทำกันทุกวันอย่างนี้แทบทุกบ้าน ถ้าถึงวันพระก็จะนำอาหารไปถวายพระที่วัด พระไม่มารับถึงบ้านอย่างธรรมดา เพื่อจะได้มีโอกาสทำบุญ คือ สมาทานศีล ฟังเทศน์ เป็นการรับอบรมขนบธรรมเนียมที่ดีงามจากพระที่วัดอีกด้วย

เฉพาะวันโกน ก่อนถึงวันพระ มักเป็นวันเตรียมเครื่องทำบุญ คือ อาหารและเครื่องบูชามีธูปเทียนเป็นต้น ตอนค่ำของวันโกน จะเป็นโอกาสให้เด็กลูกหลานได้ร่วมมือช่วยผู้ใหญ่เตรียมของทำบุญ เป็นการฝึกฝนอบรมนิสัยเด็กไปในตัวให้ติดอกติดใจเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่สืบไปอีกด้วย

ถึงวันพระ เช้ามืดนอกจากเตรียมเรื่องอาหารแล้ว ยังต้องชำระภาชนะใส่ของที่เป็นโลหะให้หมดสนิม ดูหมดจดสะอาดตา ทั้งตนและลูกหลานจะชำระตนตบแต่งตนให้เรียบร้อย สะอาดด้วยถือว่า เมื่อทำบุญด้วยของดี สะอาดสะอ้าน ตายไปก็จะได้ขึ้นสวรรค์พบแต่ของสวยของงาม ถ้าปล่อยให้สกปรก จะต้องไปตกนรก

อนึ่ง ในขณะที่ตระเตรียมอาหารเพื่อไปทำบุญนั้น เมื่อเรียบร้อย ก่อนจะออกจากบ้านก็มักตักอาหารคาวหรือหวานออกแจกเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงที่สนิทชิดชอบสักบ้านหรือสองบ้านอีกด้วย เหมือนเป็นการอวดฝีมือปรุงอาหารและแสดงน้ำใจไมตรี ทางฝ่ายผู้ได้รับ ก็มักนำอาหารที่ตนปรุงไว้ทำบุญใส่ภาชนะเป็นการตอบแทนบุญคุณ วิธีนี้จะเป็นการเชื่อมความรักนับถือซึ่งกันและกันเสมอ

เมื่อถึงเวลาสมควร ชาวบ้านพรักพร้อมกันแล้ว พระภิกษุในวัดจะลงมาประจำอาสน์สงฆ์เริ่มพิธีสมาทานศีล ใส่บาตรพระเริ่มฉันภัตตาหาร (บางสำนักใช้เวลาที่พระจะฉันภัตตาหารนี้

ประธานสงฆ์กล่าวข้อธรรมทำนองเทศนา เป็นการอบรมพอควรแก่เวลา อนุโมทนาชาวบ้านกลับ พระจึงเริ่มฉันภัตตาหาร) ขณะพระฉันภัตตาหาร ศิษย์ผู้สามารถเห็นว่า อาหารที่อาจารย์ของตนฉันได้มากจวนหมดจากภาชนะก็จะนำภาชนะนั้นมาร้องถามหาเจ้าของให้เพิ่มเติมอีก ใครเป็นเจ้าของก็มักดีใจที่พระฉัน

อาหารของตนได้มาก ช่วยให้ตนได้ขึ้นสวรรค์ เมื่อพระฉันเรียบร้อย จึงกล่าวคำอนุโมทนา ยถา สัพพี ตามระเบียบ จบแล้ว ทายกทายิกาทั้งหลายต่างกลับบ้าน ขณะเดินกลับผ่านบ้านไหนที่มีคนเฝ้าบ้านไม่ได้ไปทำบุญด้วย ก็จะตะโกนบอกแผ่ส่วนบุญให้เจ้าข้า ผู้เฝ้าบ้านจะกล่าวรับอนุโมทนา สาธุ ด้วยความเบิกบานทั่วกัน

พิธีการทำบุญของชาวชนบทเช่นนี้ ได้เล่าถวายให้ท่านเจ้าฟังเมื่อวันพระที่แล้ว ขอความเห็นว่า เป็นการถูกต้องตามหลักธรรมหรือไม่ ท่านเจ้าจึงได้ตอบอธิบายดังต่อไปนี้

"การทำบุญให้ทานตามชนบทที่เล่าให้ฟังนี้ นับว่าเป็นการปฏิบัติตามแนวคำสอนของพระบรมศาสดาได้ตามฐานะ เพราะการทำบุญใส่บาตรนั้น เป็นการอนุเคราะห์แก่พระภิกษุผู้บวชปฏิบัติตนตามคำสอนที่เรียกว่า ธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ด้วยหวังสนองคุณหรืออนุเคราะห์ตาม ถือได้ว่าเป็นบุญเป็นกุศลทั้งนั้น เรียกตามภาษาพระว่าบำเพ็ญทาน

ก่อนอื่นมาทำความเข้าใจถึงคำว่า บุญ ให้รู้จักลักษณะกันก่อนจะเหมาะสม เพราะที่พูดถึงเรื่องบุญนั้น มักเป็นเพียงส่วนเหตุของบุญ ตัวบุญจริง ๆ นั้น เป็นส่วนผล เพราะคำว่าบุญ ท่านว่าเป็นชื่อของความสุขสบายกายใจ สิ่งไรที่ทำ พูด คิด มีผลให้เกิดความยินดี เพลิดเพลินใจ เรียกได้ว่าเป็นบุญทั้งนั้น

แต่สิ่งที่ทำ พูด คิดนั้น ต้องเป็นคุณธรรม คือถูกตรงตามคำสอนของพระพุทธศาสนา มิใช่ถูกตรงตามอำเภอใจตน ซึ่งเป็นปุถุชน

การที่ชาวเราเรียกการปฏิบัติตนตามระเบียบคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ไปถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ที่วัด ก็เรียกว่า ไปทำบุญ อันที่จริง ยังไม่ทันได้ลงมือปฏิบัติอย่างไร จะเรียกว่าทำบุญ คือทำความดีงามตามคำสอนของพระศาสนาได้อย่างไร แต่พิจารณาโดยละเอียด ก็ถือได้ว่า เกิดบุญขึ้นทางจิตใจแล้ว จึงสั่งกายกับวาจาเช่นนั้น แต่เป็นความละเอียดลี้ลับยากแก่การพิจารณา

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่สอนเรื่องการทำบุญนั้น ต้องถือว่ายังเป็นบุญส่วนเหตุจะให้ถึงผลคือบุญก็ต่อเมื่อได้ดำเนินกาย วาจา ใจ ตามแนวคำสอนที่เรียกว่าปฏิบัติ ดังจะเห็นหัวข้อคำสอนที่ว่า บุญกิริยาวัตถุ สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ โดยย่อมี ๓ อย่าง นั้น หนู ศุ. จำได้ไหมมีอะไรบ้าง” ท่านเจ้าหันมาสอบข้าพเจ้า

“บุญกิริยาวัตถุ โดยย่อ ๓ อย่างนั้น คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา”

ข้าพเจ้าประนมมือตอบ

"ถูกต้อง ดีมาก" ท่านเจ้าชมเชยแล้วกล่าวต่อ

"จำได้เช่นนี้ให้ถือเป็นหลักไว้สำหรับพิจารณาปฏิบัติตามอีกชั้น ๑ เพราะผลานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามคำสอนนั้นอยู่ที่การปฏิบัติทำตามพร้อมกาย วาจา ใจที่เรียกว่า ปฏิบัติบูชา เพียงจำหัวข้อได้เช่นนี้เป็นขั้นตอนของปริยัติคือการเล่าเรียนเท่านั้น

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ข้อนี้ ต้องถือเสมือนตราตารางสอน คือจะทำบุญหาความดีงามใส่ตนก็ต้องปฏิบัติตามลักษณะทั้ง ๓ นี้ตามลำดับ อย่าก้าวก่ายข้ามขั้นตอนกัน พิจารณาแล้วจะเห็นว่าทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน นั้น ก็เพื่ออบรมนิสัยใจคอให้รู้จักเผื่อแผ่อนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้อื่น สัตว์อื่นก่อน ตัดความเห็นแก่ตัวให้หมดหรือเบาบาง จะได้ไม่คิดเห็นแก่ตัว แล้วข่มเหงรังแกผู้อื่นสัตว์อื่น เป็นการก่อเวรภัยประทุษร้ายซึ่งกันและกัน

ทานมัยนี้ เป็นคุณธรรมสำคัญเบื้องต้น จะก่อให้เกิดความรักสนิทสนม คบค้าสมาคมได้แน่นแฟ้น ก็อาศัยการให้เป็นทุนสำคัญ จะให้เป็นพัสดุสิ่งของหรือให้ด้วยคำพูดหรืออย่างอื่น ๆ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ก็นับเป็นบุญได้ทั้งสิ้น ฝ่ายพระพุทธศาสนา ยกย่องการช่วยเหลือเผื่อแผ่ขึ้นเป็นข้อต้นในการทำบุญ เท่ากับเตรียมตัวพร้อมไว้สำหรับทำตามข้อคำสอนที่สูงขึ้นสืบไป เกิดความดีงาม มิใช่ดีอยู่แต่เพียงทาน ซึ่งเป็นคุณเบื้องต้นนี้เท่านั้น ยังมีส่วนที่ละเอียดสูงขึ้นไปอีก ๒ ขั้น คือ **สีลมัย ภาวนามัย**

สีลมัย ก็ได้แก่การรักษาสำรวมกาย กับวาจา ไม่กระทำในทางที่เป็นโทษ เช่น ทางกายก็ไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ทางวาจา ก็ไม่พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ ต้องตั้งตนอยู่ในทางเป็นบุญกุศล สุจริต ทั้งนี้ได้อาศัยอบรมในลักษณะของทานจนเป็นปกติอัธยาศัยแล้วเป็นสำคัญ เรียกว่าบำเพ็ญบุญได้เพียงขนาดกลาง คือ สีลมัยยังมีความประพฤติปฏิบัติที่ละเอียดสูงกว่านี้อยู่อีก เรียกว่าภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

ภาวนามัย คือบุญที่ต้องปฏิบัติสูงละเอียดกว่าสีลมัยนั้นต้องบำเพ็ญปฏิบัติส่วนจิตภายในคือ ระวังใจสำรวมไม่ให้ดำเนินไปในทางโลภอยากได้ของเขา ๑ ปองร้ายเขา ๑ เห็นผิดจากคลองธรรม ๑ ต้องอบรมน้ำใจให้หนักแน่นในทาน จะได้ไม่โลภอยากได้ของเขา แล้วอบรมให้มากด้วยสีลมัยจะได้ไม่คิดปองร้ายเขา อบรมให้มากด้วยคุณธรรมคือภาวนามัย จะได้ปรุงทิฏฐิมานะให้ตรงตามคลองธรรม ซึ่งเป็นกองบุญอย่างเลิศในพระพุทธศาสนา”

ตามที่ชี้แจงมานี้ คุณนายพอจะเข้าใจอย่างไรบ้างไหม” ท่านเจ้าพักถามคุณป้า ซึ่งรวมฟังอยู่ด้วย

“พอเข้าใจบ้างเจ้าค่ะ การปฏิบัติตัวของเราผู้นับถือนั้นต้องยึดหลักการทำบุญทั้ง ๓ ประการนี้ไว้เสมอใช่ไหมเจ้าคะ” คุณป้าตอบ แล้วถามตามความสงสัย

“ถูกแล้ว การประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เราถือเป็นการทำบุญทั้งนั้น ลักษณะการทำบุญทั้ง ๓ ประการนี้ ต้องยึดเป็นหลักไว้เสมอ ทิ้งอย่างใดอย่างหนึ่งเสียมิได้ ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนของท่าน จะถือเพียงปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนเพียงประเพณีเท่านั้นไม่ชอบ เพราะไม่เกิดประโยชน์อย่างไร นอกจากสบายใจว่าได้มาสนทนาอวดกันเท่านั้น

วิธีการทำบุญ มิใช่มีแต่เพียง ๓ ประการนี้เท่านั้น หนูศุ. จำได้อีกไหม ว่ายังมีอะไรอีกบ้าง” ท่านเจ้าถามสอบความรู้จากข้าพเจ้าอีก

ข้าพเจ้าประนมมือตอบว่า “บุญกิริยา บางแห่งท่านจำแนกไว้ถึง ๑๐ อย่าง คือ รวมทั้ง ๓ ประการนี้ด้วย ดังนี้

๑. **ทานมัย** บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

๒. **สีลมัย** บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

๓. **ภาวนามัย** บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

๔. **อปจายนมัย** บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่

๕. **เวยยาวัจจมัย** บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ

๖. **ปัตติทานมัย** บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ

๗. **ปัตตานุโมทนามัย** บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ

๘. **ธัมมัสสวนมัย** บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม

๙. **ธัมมเทสนามัย** บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม

๑๐. **ทิฏฐุชุกัมม์** บุญสำเร็จด้วยการกระทำความเห็นให้ตรง"

จบแล้วก้มลงกราบท่านเจ้า ๑ ครั้ง

"จำได้ดีมาก อย่างนี้น่าสมัครสอบธรรมศึกษา เป็นการทดสอบความรู้กับทางคณะสงฆ์จะได้เป็นเกียรติแก่ตนเอง" ท่านเจ้ากล่าวชมเชย

"ลุงเขาเคยชักนำแล้วเจ้าค่ะ เจ้าตัวยังอิดออด กลัวจะสอบตก อายเด็กเปล่า ๆ เลยอมภูมิอยู่กับบ้านเจ้าค่ะ" คุณป้ากล่าวตอบด้วยความแจ่มใส

เมื่อเห็นว่า ได้รบกวนไต่ถามท่านเจ้ามามากแล้ว คุณป้าจึงพยักหน้าให้กราบลาท่านเจ้ากลับบ้าน

พระนิพนธ์คำโคลง
เรื่อง ทิศ ๖

เฉลยเลศนิเทศอ้าง อรรถแถลง
เสนอหมู่นาครแจง แจกข้อ
โอวาทพุทธศาสน์แสดง ดัดกล่อม กมลแฮ
ทิศ ๖ ยกเทิดจ้อ จับแจ้วเจิมขาน ฯ

เชลงสารสาธกถ้อย ถวิลวอน
หวังถ่องธรรมสุนทร เทิดกู้
วางเรียงเล่ห์อาภรณ์ เพียบอาตม์ เอี่ยมเอย
อภิรักษ์เผ่าผู้ ประพฤติพร้อมพัฒนา ฯ

พรรณนาภาษิตชี้ เชิงชัด
สำหรับคิหิปฏิบัติ แบบอ้าง
เสริมศุภสิริสวัสดิ์ วุฒิภาค
โสตสอดสารธรรมบ้าง เบิกฝ้าแฝงนิสัย ฯ

โดยนัยตรัสทิศคล้อย คลาตาม
ลัทธิศาสนาพราหมณ์ เพ่งน้อม
ทิศานุทิศยาม ยลอุ- ทัยแฮ
ถือว่าเทพพิศพร้อม พรั่งเอื้อนอวยพร ฯ

อาทรในเหตุไร้ รสคุณ ประโยชน์เอย
เหนื่อยเปล่าหวังเอาบุญ บ่ได้
เทพทิศใคร่คอยจุน เจือรัก- ษาฤๅ
ดีชั่วตัวเองไซร้ สบสิ้นทุกสถาน ฯ

พิชิตมารสรรเพชญสร้อย สัพพัญญู
ทราบเลศเหตุผลตรู ตรัสชี้
แนะทางเพื่อเกิดมู- ละวัฒ- นาแฮ
จึงจัดหมู่ชนนี้ เนื่องไว้หวังประณาม ฯ

ชมความพระเชี่ยวชั้น เชิงเทศ- นาเอย
เทียบทิศแห่งพราหมณ์เพท เพิ่มพร้อง
นมัสนะธรรมพิเศษ สอนหมู่ ชนนา
เพื่อประพฤติให้คล้อง คร่าวน้ำใจประชา ฯ

ฆราวาสวุ่นกลุ้ม กิจจา- นุกิจเอย
แต่หากกุลบุตรมา- โนชน้อม
ปฏิบัตินบทิศา- นมัสนะ- ธรรมนอ
ทรัพย์ยศไมตรีล้อม รอบพร้อมเพรียงสหาย ฯ

พึงหมายปุรัตถิม์พร้อม พรรณนา ทิศเอย
คือบิดรมารดา ดิเรกเฝ้า
ฟูมฟักบุตรธิดา ดุจเนตร ท่านนอ
ถนอมร่างโอรสเร้า แรกตั้งปฏิสนธิ์ ฯ

ปฐมชนผู้จัดเอื้อ เอาภาร บุตรนา
บุตรย่อมสบอุปการ ก่อนกั้ง

บรมศาสดาจารย์ จึงตรัส
ดุจอุทัยเติบตั้ง แต่เบื้องบูรพา ฯ
ครูอาจารย์เทิดถ้วน ทักษิณ ทิศเอย
โดยประสิทธิ์พิทยศิลป์ ศาสตร์ซ้อง
ทรงคุณอุ่นศิษย์ภิญ- โญแนะ นำมา
คุณโทษประโยชน์พร้อง พร่ำชี้เชิงสอน ฯ
สาทรมุทุจิตเฝ้า ฝึกฝน ศิษย์เอย
ปานชนกชเนติปรน เปรียบได้
พระบรมทศพล เผยพุทธ- พจนา
เทียบหัตถ์เบื้องขวาใช้ ชอบสิ้นถนัดงาน ฯ
บรรหารปัจฉิม์เบื้อง หลังบุตร
รวมนับภรรยาสุด สวาทพร้อม
รับภารเหย้าเรือน, พุทธ องค์ตรัส เทศน์เอย
ตามโลกสันนิวาสน้อม เนื่องพื้นสัมพันธ์ ฯ
กอบสรรพกิจเกิดกลุ้ม การเรือน แทนเอย
ถนอมแนบอุรเสมือน แม่เหย้า
บุตรทารอนุเคราะห์เยือน ยลเมื่อ เติบแล
คู่ทุกข์คู่สุขเข้า เขตนี้ทีหลัง ฯ
ประนังสหายฝ่ายซ้าย อุดรทิศ หนนา
อันสมัครสมานสนิท แน่นแฟ้น
ช่วยเหลือเผื่อแผ่กิจ กันและ กันเอย
ตลอดญาตินับแม้น มิตรเบื้องอุดรไข ฯ

อยู่ในโลกแต่ผู้ เดียวผล ร้ายเฮย
ห่อนประกอบธุรดล ทั่วได้
จำพึ่งกิจปรชน เชิดอุด หนุนนอ
ทรงตรัสมิตรเฉกให้ หัตถ์ซ้ายช่วยขวา ฯ

ทิศาเหฏฐิม์เบื้อง ต่ำบัญ- ญัตินา
ทาสะกรรมกรอัน ตรัสอ้าง
คือชนพึ่งบุญปัญ- ญาปก ครองเอย
อยู่ช่วยกอปรการบ้าง กิจบ้านงานเรือน ฯ

บ่าวเหมือนหนุนเกียรติให้ เหินศักดิ์
สามิภักดิ์จงรัก ร่วมเจ้า
รับภาระธุระจัก เกิดจุ่ง เสร็จนา
ตรัสทิศจึงนับเข้า เขตเบื้องเหฏฐา ฯ

ทิศาอุปริม์เบื้อง บนขาน
สมณพราหมณาจารย์ เจิดล้วน
ทรงคุณและเอาการ เพียรสั่ง สอนนา
เพราะผ่องคุณธรรมถ้วน ถ่องแท้ทางกุศล ฯ

มีกมลกอบเกื้อ การุญ
สมเขตแห่งนาบุญ บ่มหล้า
เคารพสักการคุณ ควรสถิต เศียรฤๅ
พระพิชิตมารอ้า อรรถเอื้อนอวยธรรม์ ฯ

รำพันเพียงเท่าแย้ม ยอยก แถลงเอย
ครบถูกถ้วนทิศหก หากสั้น

ขอแจงแจกสาธก　　เทียบกิจ กันแฮ
สมน่าที่ตามชั้น　　เชิดก้องกรรณสราญ ฯ

　　อุปการอันบุตรได้　　อุดม
การประคบประหงม　　แต่น้อย
จากชนกชเนติรมย์　　เจริญร่าง
เมื่อเติบพึงคิดคล้อย　　ครุ่นเฝ้าตอบแทน ฯ

　　หนึ่ง แม้นท่านป่วยไข้　　ขัดสน ทรัพย์ฤๅ
ยามแก่เฒ่าขวายขวน　　ย่อมข้อง
พึงรับรักษาปรน　　ปฏิบัติ ท่านเทอญ
เพราะท่านเลี้ยงมาต้อง　　ตอบเลี้ยงเอาภาร ฯ

　　สอง กิจการท่านแม้　　มีประสงค์
ควรรับทำตามจง　　เจตน์ให้
สำเร็จปรารถนาตรง　　ตริท่าน ปองนา
มิพักออกปากใช้　　ช่วยด้วยยินดี ฯ

　　สาม มีพงศ์พื้นเผ่า　　พยายาม
เพียรมั่นดำรงนาม　　เนื่องไว้
หวังสุขส่วนตนตาม　　ใจเสื่อม สกุลนา
อบเอิบคุณประโยชน์ได้　　เดชนั้นชูวงศ์ ฯ

　　สี่ จงประพฤติพร้อม　　เพรียงปก ครองเอย
ควรรับทรัพย์มรดก　　อย่าด้าน
สุรุ่ยสุร่ายไม่วิตก　　เติมเพิ่ม พูนนอ
ออมทรัพย์จับจ่ายต้าน　　ต่อครั้งจำเป็น ฯ

ห้า บำเพ็ญอุทิศซ้อง ส่วนกุศล
เมื่อท่านทำลายชนม์ ล่วงชั้น
สนองพระเดชคุณจน จัดศพ สมเอย
มั่นกอปรกัตเวทิ์นั้น นับผู้พึงนิยม ฯ

ปรารมภ์เมื่อบุตรได้ ปฏิการ
ตามน่าที่ห้าสถาน ถูกถ้วน
ท่านย่อมอนุเคราะห์จาน เจือตอบ บุตรนา
สมชนกชนนีล้วน เลิศถ้อยทีแถลง ฯ

หนึ่ง แสดงความชั่วให้ เห็นผล ชั่วแฮ
ห้ามประพฤติยินยล อย่างนั้น
ความชั่วผิใครสน ใจเสื่อม ศักดิ์นา
ท่านเมตตาจึงชั้น สั่งให้เกรงขาม ฯ

สอง ความดีพร่ำชี้ เชิงนำ
ว่าสิ่งนี้ดีทำ เถิดเจ้า
มีคุณประโยชน์สำ- ราญสุข เกษมเฮย
สอนสั่งนั่งนอนเฝ้า ฝึกไว้วงศ์เพียร ฯ

สาม เรียนศิลปศาสตร์สิ้น สมฐา- นะเอย
เพื่อต่อไปเป็นอา- ชีพอ้าง
กลท่านส่งทรัพย์มา มอบแก่ เราแฮ
บำเหน็จพิเศษสร้าง สิ่งนี้หรือตรา ฯ

สี่ อายุเติบแล้ว รีบแสวง
หาคู่อยู่เรือนแจง จัดให้

สบควรตรวจตราระแวง		เวียนเลือก คัดนา
เฉกลาภท่านมอบใช้		เช่นนี้น่าประณาม ฯ
ห้า ยามเราอาจตั้ง		ตนดี ได้เอย
ท่านย่อมมอบทรัพย์มี		มากน้อย
ให้จัดปกครองชี-		วิตลูก เมียแฮ
ตามประเพณีคล้อย		คิดด้วยการุญ ฯ
พระคุณครุเจ้า		อาจารย์- อิกเอย
ควรศิษย์จักปฏิการ		ก่อเกื้อ
บำรุงท่านโดยฐาน		ทางชอบ
เคารพจิตเอื้อเฟื้อ		ห่อนเฟ้อฟังขาน ฯ
หนึ่ง การคารวะด้วย		โดยความ รักเอย
โอนอ่อนท่านทุกยาม		อย่าพลั้ง
มิควรเพิกเฉยตาม		ติดนอบ นบนอ
พึงกอปรสัมมานตั้ง		ตอบพร้อมเพรียงเสมอ ฯ
สอง บำเรอรับใช้		มิเชือน เฉยแฮ
กิจท่านไม่พลันเตือน		ช่วยแต้ม
รับทำเต็มจิตเยือน		ยกแบก หามฤๅ
ครูย่อมรักใคร่แย้ม		ยั่วยิ้มยินดี ฯ
สาม มีมาโนชคล้อย		คอยฟัง
ท่านสั่งสอนไรสัง-		เกตถ้วน
โอวาทอนุศาสน์ฝัง		จิตใฝ่ เชื่อแล
มรรยาทวิทยาล้วน		เลือกเฟ้นฝันหา ฯ

สี่ อาจารย์เจ็บไข้ ขวนขวาย
อุปฐากอย่าดูดาย ด่วนร้าง
ช่วยเหลือรับแพทย์หลาย แลกิจ อื่นเอย
สามารถกอปรตอบบ้าง แบบเอื้ออนุกูล ฯ

ห้า พูนเคารพซ้อง ศึกษา
ศิลปะวิทยาปรา- กฏป้อง
ตั้งจิตคิดอุตสา- หะสอด ส่องเอย
พลางเล่นพลางเรียนข้อง ขาดพื้นพิทยา ฯ

ศิษยานุศิษย์ได้ ปฏิบัติ
แท้ถ่องอาจารย์วัตร วุฒิแล้ว
ท่านย่อมตอบแทนผลัด ผลแก่ ศิษย์เฮย
โดยประการห้าแพร้ว เพริศข้อจักขาน ฯ

หนึ่ง ภารธุระเฝ้า ฝึกฝน ศิษย์เอย
ศิลปะวิทยาสากล กอบให้
ด้วยความเอ็นดูสน ใจสั่ง สอนนา
ศิษย์ย่อมร่ำเรียนได้ สะดวกสิ้นสุขุม ฯ

สอง คุมให้ศิษย์ได้ เรียนดี
บกพร่องการเรียนมี มนัสน้อม
ตรวจตราวิทยาทวี เวียนบอก
ชำนิชำนาญพร้อม เพริศพร้อยเพราคม ฯ

สาม สมกับท่านเอื้อ เอาภาร ดีเอย
สอนสั่งวิชาการ กอบให้

สิ้นเชิงบห่อนหวงจาระ- ไนแจก หมดนอ
ไป่ซ่อนอำพรางไว้ เผื่อแว้งหลู่ครู ฯ

สี่ ชูเชิดศิษย์ก้อง กิตติคุณ
เผยแผ่ปรากฏสุน- ทเรศเรื้อง
แก่ทวยเพื่อนฝูงหนุน นามเฟื่อง ฟูนอ
โดยเหมาะแก่วุฒิเปลื้อง ปลดเศร้าศิษย์สูญ ฯ

ห้า พูนเพิ่มสวัสดิ์ป้อง ปองภัย
ทุกทิศทุกกาลสมัย หมดร้อน
สู่เทศนิคมใด ดลอุป- ถัมภ์ฮา
เพราะเกียรติท่านหากต้อน รับคุ้มครองตน ฯ

แถลงปรนชาเยศวร์เอื้อน อรรถเฉลย อิกนา
ควรที่สามีเชย ชุบเลี้ยง
บำรุงบริรักษ์เผย ผลแผ่ สราญนอ
มีสถานห้าเพี้ยง พจน์พร้องสำนาน ฯ

หนึ่ง การยกย่องเลี้ยง ดูแล สมเฮย
ฐานภริยาห่อนแช ชืดร้าง
ทำเชิงกระดากแปร ปรวนอับ อายนอ
ย่อมทะนุโดยธรรมอ้าง ออกหน้าปราณี ฯ

สอง ปรีดิ์ปราโมทย์ตั้ง เสมอตน
มิหมิ่นภรรยากล ทาสกล้า
นับถือคู่แนบกมล มากยก ย่องนา
เป็นคู่ผัวเมียอ้า เอี่ยมปลื้มใดปาน ฯ

สาม ทารสันโดษดื้อ รักเดียว
ไม่ล่วงนอกใจเดียว จอดเฝ้า
และขืนขัดคำเฉลียว ฉงนร่าน รนเอย
ถนอมแนบแอบอกเคล้า คู่ชู้เชยขวัญ ฯ
สี่ ปันความยิ่งให้ หอมรอม ริบเฮย
เป็นแม่เรือนยินยอม ทั่วเหย้า
ขาดตกบกพร่องออม สินอนุ- ญาตนา
มิหน่ายแหนงแสดงเค้า ขาดไว้วางใจ ฯ
ห้า ให้เครื่องแต่งอ้า อรองค์
สมแก่ฐานดำรง ร่วมห้อง
ไป่ปอนและเกินพงศ์ พาอับ อายเอย
งามเงื่อนสมศักดิ์น้อง เพื่อนบ้านพองาม ฯ
เมื่อความอนุเคราะห์พร้อม แด่ภรร- ยาเฮย
ครบสถานเบ็ญจ์บัญ- ญัติแล้ว
ย่อมได้อุปการอัน ชาเยศวร์ เยือนนา
โดยถ่องธรรมจริตแพร้ว พรั่งพร้อมสามี ฯ
หนึ่ง มีไฝ่ไม่ทิ้ง ทอดการ เรือนเฮย
ย่อมจัดย่อมเอาภาร ผ่องถ้วน
ต่างหูต่างตาสาร- พัดเสร็จ เรียบนา
ห่อนปล่อยเรือนชานล้วน รกเลี้ยงรุงรัง ฯ
สอง ยังกอบจิตเอื้อ เอ็นดู
ญาติมิตรฝ่ายผัวชู ชอบแท้

ไม่คิดเกี่ยงงอนธูร์ ทอดสนิท สนมแฮ
ฝักใฝ่ใส่ใจแล้ รับเลี้ยงเสมอตน ฯ
สาม กมลมอบรักหมั้น สามี แม่เฮย
ซื่อสัตย์สุจริตตรี ตราบม้วย
รักใครไม่หน่ายหนี แหนงนอก ใจนา
สันโดษภัสดาด้วย เด็ดน้ำแดเดียว ฯ
สี่ เฉลียวฉลาดรู้ รักษา ทรัพย์แม่
ควรจ่ายควรเก็บหา หักใช้
มิสุรุ่ยสุร่ายพา ผลาญย่อย ยับนอ
กระเหม็ดกระแหม่ไว้ แวดล้อมคอยกัน ฯ
ห้า ขยันไม่เกียจคร้าน เคลือบงาน
คุมควบกำกับการ ก่อนบ้าง
ตรวจตรารอบคอบคาร คอยจัด แจงนา
ไม่ปล่อยทอดทิ้งค้าง ขัดให้กินแหนง ฯ
จักแสดงมิตรทิศเบื้อง ซ้ายบำ รุงเอย
โดยสถานห้าสำ- หรับเอื้อ
๑๑ ผูกสนิทมิตรสภาพดำ- เนินต่อ กันแฮ
ตรึงมั่นความชิดเชื้อ ชุ่มน้ำใจนิวน ฯ
หนึ่ง ควรปันแบ่งให้ สิ่งของ ต่างเอย
ขาดตระหนี่หวงปอง ปิดส้อน
คิดแผ่เผื่อเจือสนอง น้ำมิตร บ้างนา
เพื่อต่อไมตรีต้อน เติบล้วนสามัคคี ฯ

สอง มีปิยวาจแจ้ว จับกรรณ
ไพเราะเสนาะสัณห์ โสตแย้ม
ไป่นิยมกักขละอัน พาบาด หมางพ่อ
แม้จักตักเตือนแต้ม ต่อด้วยฉันสหาย ฯ

สาม หมายมุ่งประโยชน์ได้ แด่มิตร
ศิลปศาสตร์ตลอดกิจ กอบเกื้อ
หวังคุณเสมอกิจ เนืองจาก ตนเอย
ตามแต่โอกาสเอื้อ อรรถเอื้อนอวยเสนอ ฯ

สี่ เลออาตม์เอี่ยมฟุ้ง ฟูยศ ศักดิ์ฤๅ
มิคิดดูถูกลด ละขว้าง
บำเพ็ญอาตม์เสมอหมด ฐานหมู่ สหายแฮ
ไป่ยกตนข่มกระด้าง กระเดื่องด้วยโอหัง ฯ

ห้า ตั้งจิตกล่าวถ้อย ทางจริง
ดีชั่วชมติอิง สัตย์เอื้อน
ไป่แกล้งยกยอประวิง วากย์ทับ ถมแฮ
ผิดก็แนะชอบเยื้อน ยั่วแย้มพอควร ฯ

เมื่อมวลมิตรได้รับ สงเคราะห์ แล้วเอย
ครบทุกสถานห้าเหมาะ มั่นพร้อม
มิตรย่อมตอบแทนเจาะ จงอุป- การแฮ
โดยประการห้าน้อม เนื่องด้วยไมตรี ฯ

หนึ่ง มีมนัสเอื้อ เอ็นดู เราแฮ
ยามเมื่อจักผิดชู ช่วยยั้ง

ตักเตือนเกลื่อนอดสู และเสื่อม เสียนา
เพราะใครให้เราตั้ง แต่ข้างทางเจริญ ฯ

สอง มิเมินช่วยป้อง ปกทรัพย์ ให้เอย
จักเสื่อมสมบัติลับ หลีกลี้
โดยเหตุเพราะเพลินจับ จ่ายฟุ่ม เฟือยนา
ช่วยรักษาช่วยชี้ ช่องชั้นเสียหาย ฯ

สาม ภัยหากเข้าทับ ถมถึง
รีบช่วยปลดภัยดึง เด็ดด้วน
ผ่อนผ่อนอุปสรรครึง รัดระงับ สิ้นแฮ
เป็นที่พำนักล้วน รับแก้ไขสูญ ฯ

สี่ อนุกูลไม่ทิ้ง ทอดยาม วิบัติเอย
ตกยากลำบากความ เดือดร้อน
ช่วยเหลือและติดตาม ตลอดมิ ห่างแฮ
คอยเชิดคอยชูช้อน ช่วยเกื้อกังวล ฯ

ห้า สนใจนับทั้ง แถวพงศ์ เพื่อนเอย
รักใคร่นับถือตรง ตลอดสิ้น
ชอบเพื่อนอย่างไรวงศ์ วานชอบ ฉะนั้นนา
ไป่เลือกรักมักปลิ้น เปลี่ยนใช้ชิงชัง ฯ

จักตั้งต่อทิศเบื้อง ต่ำบ่าว ไพร่เอย
นิเทศกรณีย์พราว เพริศถ้อย
อันนายจักบำรุงสาว สืบต่อ ไปแฮ
มีประเภทห้าข้อย คัดเค้าความภิปราย ฯ

หนึ่ง นายมอบกิจต้อง ตริกำลัง บ่าวเอย
ดูแต่สมควรฝัง ฝากได้
อย่าพอกกว่าแรงประนัง หนักเหนื่อย เกินแฮ
ถือว่าบ่าวแล้วใช้ ชอกช้ำชวนแหนง ฯ

สอง แจงบำเหน็จเลี้ยง รับประทาน
อุปโภคบริโภคสราญ สร่างเศร้า
ตามควรแก่เหตุการณ์ กิจประ- กอบนา
ทำชอบรางวัลเฝ้า ใฝ่ย้อมถนอมงาม ฯ

สาม ยามบ่าวเจ็บไข้ ขวายขวน
เอาธุระเป็นกังวล วุ่นแก้
รักษาพยาบาลจน จักสุข สบายแฮ
ไป่ละเลยลืมแท้ ถ่องเอื้อเอ็นดู ฯ

สี่ ชูช่วยแนะชี้ เชิงควร รู้พ่อ
ให้ทราบแบบขบวน บอกแจ้ง
กลลิ้มรสแปลกชวน ชุ่มชื่น ใจนา
ดื่มธรรมจรรยาแย้ง ย่อมล้วนรสคุณ ฯ

ห้า สุนทรมนัสแผ้ว ผ่องปรา- ณีเอย
ผ่อนกิจผ่อนเวลา เลิกบ้าง
ตามสมัยเพื่อความผา สุกภาพ บ่าวแฮ
โดยมิถือว่าจ้าง จักใช้จนพอ ฯ

นายพะนอดังที่ได้ สำแดง
ตรงแบบพุทธพจน์แจง แจงไว้

บ่าวดีย่อมจักแสวง หวังทด แทนเอย
โดยประการห้าใช้ ชอบแท้ทางธรรม ฯ
หนึ่ง ทำกิจไป่คร้าน คลุมงาน
ย่อมเริ่มก่อนนายวาน เรียกใช้
ทำโดยจิตชื่นบาน เบิกชื่อ ตรงนอ
จวบกิจสฤษฏ์ได้ ดุจข้อนายขาน ฯ
สอง งานยังมิสิ้น สำเร็จ
มิปล่อยปละละเตร็จ เตร่ทิ้ง
ย่อมเลิกต่อกิจเผล็ด ผลแก่ นายนา
นายเสร็จจึงเสร็จกลิ้ง กลับแล้วภายหลัง ฯ
สาม ระวังจักหยิบใช้ เช่นของ นายเอย
อนุญาตจึงปกครอง ควบคุ้ม
ยำเกรงมิลามลอง เล่ห์วิส- สาสนอ
หยิบโน่นฉวยนี่กลุ้ม กริ่งร้ายคลายนิยม
สี่ ระดมความสมรรถแม้ หมดกาย
หวังเพื่อกอปรกิจนาย นิจน้อม
ดีจนสุดสมหมาย มนัสมุ่ง เทียวนา
ไป่หยิบโหย่งแวดล้อม หลุดพ้นไปที ฯ
ห้า มีจิตจอดเจ้า นายจน ตลอดเอย
ยกย่อมสรรเสริญกล ประกาศก้อง
เผยแผ่กิตติคุณมล- ทินไม่ เผยนา
จงรักจริงมิร้อง ร่ำร้ายรำพัน ฯ

จักสรรต่อทิศเบื้อง บนขาน อีกฮา
สมณพราหมณาจารย์ แจ่มจ้า
ควรกุลบุตรสมาน สมัครอุ- ปการนอ
มีประการห้าข้อ คัดข้อคำเฉลย ฯ

หนึ่ง เผยกายกิจด้วย ดีเสมอ
จักกอบกรรมไรเสนอ สนิทน้อม
หวังคุณเมตตาเลอ รมย์ต่อ ท่านนา
มิปึ่งชาหมิ่นล้อม เล่ห์ล้วนโอหัง ฯ

สอง หวังวรวากย์พร้อง เพราคม
จับจิตอ่อนหวานสม สดับแย้ม
พจีกรรมน่านิยม เย็นโสต
ไป่กักขละแต้ม ตอบด้วยลมพาล ฯ

สาม บานเบิกมนัสน้อม นมัสการ
ตริตรึกระลึกคุณสาร สอดแคล้ว
ขาดขึ้งเคียดคอยผลาญ ผรุสเจตน์
จิตแจ่มการุณแพร้ว เพริศพร้อมหรรษา ฯ

สี่ คราท่านเยี่ยมบ้าน เบิกทาง
ต้อนรับไป่ขัดขวาง ขับพ้น
หรือกระดากใจจาง กระเจิงเจิ่น
เคารพรับรองล้น เลิศล้วนยินดี ฯ

ห้า มีบริจาคเอื้อ อามิส- ทานเอย
ควรแก่สมณะกิจ กอบให้

จตุปัจจัยพิพิธ　　　พอแก่ พลนา
ห่อนมุ่งฝ่ายตนไร้　　　รสเกื้อเจือจาน ฯ
　　อุปการกุลบุตรเอื้อ　　　อาทร ท่านแล
ท่านย่อมอนุสสร　　　สวัสดิ์พร้อม
แทนทดคุณากร　　　กิจหก สถานเฮย
เพื่อตอบปฏิการน้อม　　　เนื่องไว้อนุกูล ฯ
　　หนึ่ง มูลมวลชั่วร้าย　　　ลามก
แจงโทษเทิดสาธก　　　ทั่วอ้าง
ห้ามปรามมิให้วก　　　เวียนนิ- ยมเอย
เป็นเหตุตัดสุขร้าง　　　รีบเอื้อนเตือนไข ฯ
　　สอง ให้หวนตั้งอยู่　　　ยังความ ดีเอย
ในประเภทสุจริต　　　สืบสร้าง
แนะนำตักเตือนตาม　　　ตลอดทุก สมัยแฮ
ฝึกหัดดัดจริตกระด้าง　　　กระเดื่องสิ้นสูญสลาย ฯ
　　สาม หมายอนุเคราะห์ด้วย　แดดี
แผ่เผื่อช่วยเหลือมี　　　มนัสข้อง
โดยความบริสุทธิ์ทวี　　　วงประ- โยชน์นา
หวังแต่คุณเพิ่มพร้อง　　　พร่ำเอื้ออารี ฯ
　　สี่ แจงแจกแจ่มแจ้ง　　　เจิมธรรม
ยังไม่เคยยินสำ-　　　เหนียกรู้
ให้ทราบชัดเจนจำ-　　　เริญรอบ รู้แฮ
คุณโทษประโยชน์สู้　　　สละชี้เชิงสอน ฯ

ห้า วอนร่ำพร่ำชี้ เชิงสน- เท่ห์เอย
กระจ่างชัดเจนจน แจ่มแจ้ง
แม้เคยสดับผล ยังทราบ หย่อนนา
อาจอธิบายเกลาแกล้ง กล่อมเข้าใจเจน ฯ

หก เป็นมัคคุเทศก์ชี้ ทางสวรรค์
กรรมชอบกอบกุศลขันธ์ เขตข้อ
นี้กิจแห่งพรหมจรรย์ จงเจตน์ จริงนา
คอยแนะนำไป่ท้อ ทอดทิ้งการุญ ฯ

สุนทรธรรมนิเทศนี้ นำมา แสดงเอย
เพื่อหยั่งทราบพุทธสุภา- ษิตพร้อง
อันแถลงกอปรอรรถสา- ธารณ์เทิด คุณนอ
ตนมุ่งประโยชน์ต้อง ตอบผู้อื่นเสมอ ฯ

บำเรอหวังแต่ได้ ฝ่ายเดียว
เขาอื่นห่อนแลเหลียว เล่ห์นี้
สนิทสนมกลมเกลียว ขาดกร่อน
จำพึ่งซึ่งกันชี้ ช่วยแก้กิจการ ฯ

รับสารประโยชน์ผู้ อื่นผอง แล้วแล
ควรคิดบุญคุณสนอง เนื่องบ้าง
อาศัยต่างประคับประคอง คงโลก- ธรรมนา
ใครจักโอ่อวดอ้าง เอกผู้เดียวไฉน ฯ

ใคร่ผลผิดคร้านเพาะ พืชพันธุ์
เขาอนุเคราะห์เราหัน โหดให้

เขาดีต่อเราพลัน ผลักชั่ว ตอบแฮ
สุขประโยชน์ดีได้ ดั่งนี้มีหรือ ฯ

ควรคือคอยต่างเอื้อ อาศัย กันเอย
ผิมุ่งประโยชน์ไร เร่งเกื้อ
หวังผลหว่านพืชไถ ดูท่า ก่อนแฮ
ผลจักชดเชยเชื้อ ชุ่มให้เห็นระบิล ฯ

การถวิลเอาเปรียบข้าง เดียวควร ไฉนเอย
ชอบยื่นโยนเชิงชวน ชื่นคล้อย
อกเขาอกเราหวน หรึกเหตุ ผลนา
เขาก็มีจิตน้อย เนื่องแม้นเรานิยม ฯ

ปรารมภ์รักท่านต้อง ตอบรัก เราแฮ
ชังท่านท่านก็ชัก แช่งบ้าง
ฉะนั้นแลเมื่อประจักษ์ เจนจบ ฉะนี้นา
หวังประโยชน์จงสร้าง เสพซ้องสามัคคี ฯ

ยอมพลีส่วนน้อยทด แทนลง ทุนเอย
เพื่อแลกส่วนใหญ่คง คู่นี้
๑๒ เป็นทางพิพัฒน์มง- คลมิ่ง ขวัญนา
ปองสุขอย่าหลีกลี้ ละแล้วลืมตรอง ฯ

ผยองคิดลิขิตถ้อย โถมนา การเอย
โดยยึดเค้าความสา- ธกไซร้
ตามนัยพระบรมรา- โชวาท ประทานแฮ
งานวิสาขะใช้ ชุบเกล้าเกลากลอน ฯ

ยังอ่อนสอนหัดแท้ ทางกวี วากย์เอย
ใช่จักโอ่เองดี ดอกถ้า
บทใดวิรุธมี มนัสโปรด แปลงเทอญ
เชิงช่วยบำรุงข้า คิดเค้าคุณหลาย ฯ

๑๘

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)

2 030010 043641
ราคา 80.00 บาท